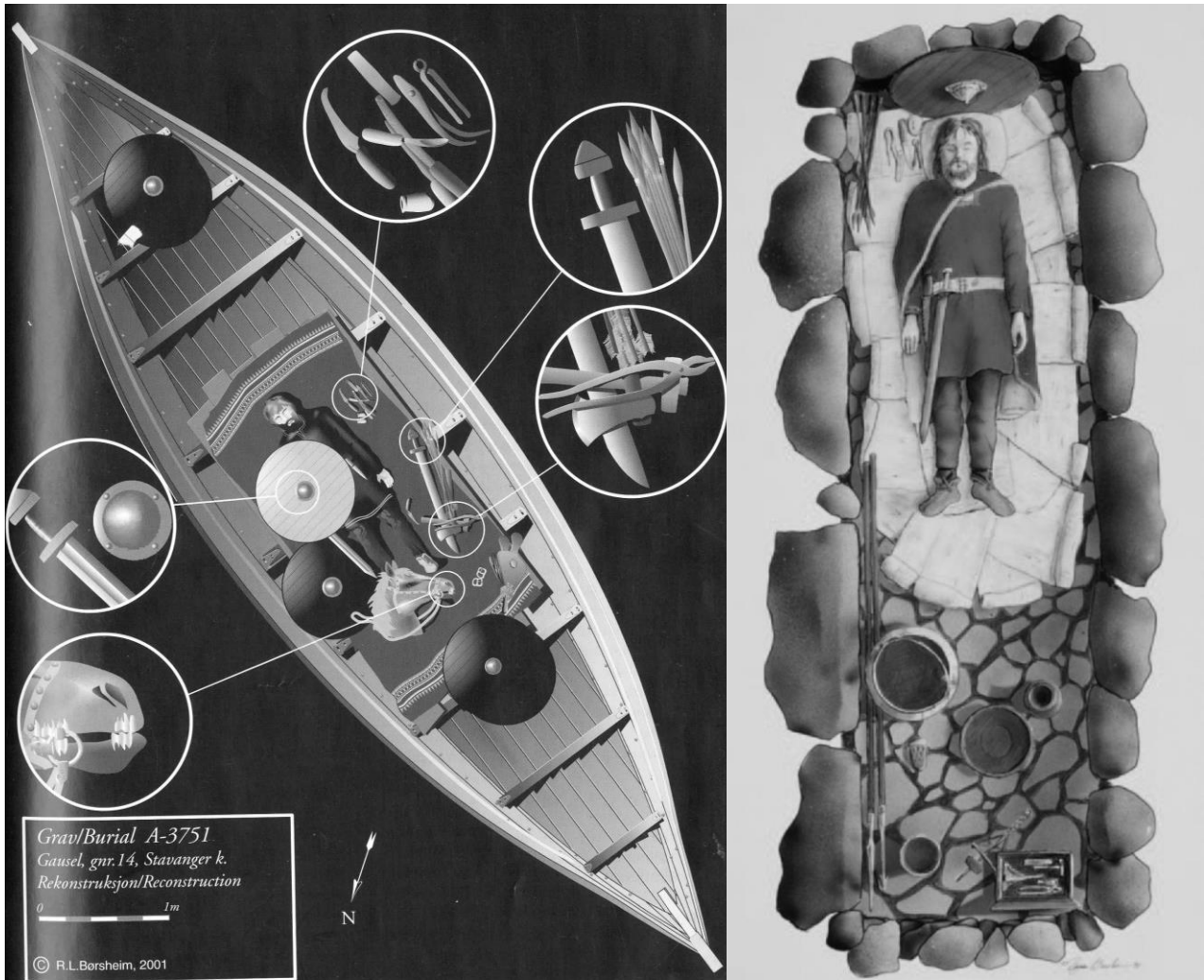

Hva betyr objektene?

En analyse av graver med smedverktøy fra folkevandringstid til vikingtid i Rogaland

Mari Dyrstad Hartvigsen

Masteroppgave i arkeologi

Vår 2014

UiO : Institutt for arkeologi, konservering og historie
Det humanistiske fakultet

Forsidebilde:

Rekonstruerte bilder av gravene Gausel og Vestly basert på funndistribusjon. Fra venstre: Gausel (rekonstruksjon av båtgrav 3751 illustrert av R.L. Børsheim i Børsheim og Soltvedt 2002:fig. 169), fra høyre: Vestly (Arkikon, opphavsrett: Arkeologisk museum i Stavanger).

Forord

Avhandlingen har vært et spennende prosjekt, jeg har lært mye mer om smedgraver enn jeg hadde kunnskap om i utgangspunktet. Mine fordommer, som går ut på at rike gjenstander tilhører rike menn, har fått brynt seg, blant annet fordi noen av gravene har en del elementer som ikke direkte «passer inn» i en smed's grav. Hvorfor er smeden gravlagt med våpen, under haug og noen ganger i båt, tilsvarende en mektig person i samfunnet? Var smeden alltid mektig, hadde alltid høy status, eller er det forskjeller også blant smedene? Mine synspunkter var at det sannsynligvis ikke var en smed gravlagt, men en mektig person i tilknytning til en smed, noe som gjennom avhandlingen har gått gjennom en omveltning.

Jeg vil rette stor takk til min veileder Per Ditlef Fredriksen som har vært positiv til prosjektet gjennom hele skriveprosessen, og som alltid hadde en dør åpen til spørsmål og utlån av litteratur.

Andre som fortjener en stor takk er Siv Kristoffersen og Grete Lillehammer på Arkeologisk museum i Stavanger (AmS) for gode samtaler da jeg besøkte museets magasin og arkiv. Åsa Dahlin Hauken fortjener min største takknemlighet for utallige turer i magasinet på AmS for å hente gjenstander jeg ønsket å se på. Jeg fikk også god hjelp av Tone Daasvand og Bente Brønnich i arkivet for å finne bilder og tidligere utgravningsrapporter, som jeg ikke ville klart meg uten. Takk til Maria Svendsen og hennes svigerfamilie som ga meg husrom mens jeg var i Stavanger. En takk rettes også til Sonja M. Innselset, Asbjørn Engevik og Liv Helga Dommasnes ved Museet i Bergen for at jeg fikk se på gjenstandene i magasinet der.

Takk til Unn Pedersen for artikler og kollokviegruppe i første del av året, og til resten av kollokviegruppen som besto av Cathrine Bru Guldborg, Nicolai Eckhoff, Annette Sand-Eriksen og Jani Causevic. Takk til min gode venninne Ada Johanne Klaussen for stor hjelp med ArcGis, uten henne ville kartet over gravene i Rogaland sannsynligvis blitt lagd for hånd. Til Heidi L. Berg og Marie Amundsen for korrekturlesning. Den flotte gjengen i B11, og til den lille kjernen som har delt sorger og gleder gjennom et år med skriving. Til Kine Søreng Henriksen for å ha luftet meg utenfor B11's vegger, til min søster Hanna Dyrstad Hartvigsen, bror Simen Dyrstad Hartvigsen og mine foreldre for mange telefonsamtaler og oppmuntring.

En spesiell takk går til min kjære Gaute Tesli for hans tiltro til meg, selv i mine mer stressende perioder.

Innhold

FORORD	III
FIGURER	VII
TABELLER	VII
1. INNLEDNING.....	3
1.1. Problemstilling	5
1.1. Avgrensning	5
1.2. Struktur.....	6
2. MODELL FOR SAMFUNNSSTRUKTUR: FORSKNINGSTATUS.....	7
2.1.1. Jernfremstillingens utvikling	8
2.1.2. Gravskikk og samfunnsorganisasjon.....	9
2.1. Folkevandringstid.....	10
2.1.1. Politisk organisasjon og spørsmål om ære	11
2.1.2. Sentralplass.....	12
2.1.3. Nydamstil og Stil I.....	14
2.1.4. Sammenfattende bemerkninger	15
2.2. Merovingertid.....	15
2.2.1. Endring i samfunnsorganisasjon.....	16
2.2.2. Fimbulvinter og den justinianske pesten	17
2.2.3. Stilendring	18
2.2.4. Sammenfattende bemerkninger	19
2.3. Vikingtid.....	19
2.3.1. Bosetning og handel	20
2.3.2. Vikingskipet som fartøy og grav	21
2.3.3. Harald Hårfagre og kristne symboler	21
2.3.4. Sentralplass.....	23
2.3.5. Sammenfattende bemerkninger	24
3. MATERIALERS OG GJENSTANDERS BETYDNING	25
3.1. «What do objects want?».....	26
3.1.1. Kulturelt minne.....	26
3.2. Teknologiske aspekter ved smedvirke.....	28
3.3. Makt, kontinuitet og endring	29
3.3.1. Gravenes varierende gjenstandsgrupper og utforming	30
3.4. Sammenfattende bemerkninger og veien videre	31
4. METODISK RAMMEVERK.....	32
4.1. Arkeologiske kilder	32

4.2.	Historiske kilder	33
5.	SMEDREDSKAPER I KONTEKST.....	37
5.1.	Smedredskaper	37
5.1.1.	Hammer	38
5.1.2.	Tang.....	39
5.1.3.	Fil.....	40
5.1.4.	Saks	41
5.1.5.	Ambolt.....	41
5.1.6.	Meisel	42
5.1.7.	Saumlo.....	43
5.1.8.	Støpeform.....	44
5.1.9.	Smeltdigel.....	44
5.1.10.	Brynestein.....	45
5.1.11.	Syl.....	45
5.1.12.	Digelgaffel.....	46
5.1.13.	Drill	46
5.2.	Sammenfattende bemerkninger	46
6.	GRAV OG KONTEKST	47
6.1.	Folkevandringstid.....	47
6.1.1.	Vestly, Time (S8635)	48
6.1.2.	Eide Vestre, Vindafjord (S2734).....	49
6.2.	Merovingertid.....	50
6.2.1.	Storhaug, Karmøy (B4438, B4468, B5941, S10015).....	51
6.2.2.	Skimleim, Suldal (S2660)	53
6.2.3.	Midtre Fister, Hjelmeland (S6358).....	54
6.3.	Vikingtid.....	54
6.3.1.	Gausel, Stavanger (S11782, A-3751)	55
6.3.2.	Erøy, Suldal (S4066)	57
6.3.3.	Stråpa, Suldal (S8435).....	58
6.3.4.	Strand, Strand (S6185)	59
6.3.5.	Hommersåk, Sandnes (S4228)	60
6.3.6.	Joa, Sola (S3335).....	61
6.3.7.	Hegreberg, Rennesøy (S6782).....	61
6.3.8.	Sele, Klepp (S5768).....	61
6.3.9.	Sør-Braut, Klepp (S2453).....	62
7.	SMEDREDSKAPENES BETYDNING I GRAVEN	63

7.1.	Gravenes betydning.....	63
7.1.1.	Skip og smed i en overgangsfase.....	65
7.1.2.	Smedvirksomhet i verksted og smedredskaper i grav	68
7.2.	Samfunnet og gravene	71
7.3.	Over tid.....	75
8.	IDEELL OG REELL SMED, MED HØY OG LAV STATUS	77
9.	LITTERATUR	79
APPENDIX: 1	89
APPENDIX: 2	90

Figurer

Figur 1 Samlebilde av ulike hammertyper fra graver i Rogaland..	39
Figur 2 Skimleim, Suldal (S2660c).Tang m/flat kjeft fra VT	40
Figur 3 Fil av jern (etter Rygh 1885:figur 399)	40
Figur 4 Gausel, Stavanger (S11782t). Fil av jern fra VT, korrodert. Ligner R399	41
Figur 5 Eide Vestre, Vindafjord (S2734g). Bøylesaks fra FVT, lik R172a	41
Figur 6 Gausel, Stavanger (S11782q). Platesaks fra VT, lik R388	41
Figur 7 Erøy, Suldal (S4066f). Ambolt m/horn fra VT	42
Figur 8 Vestly, Time (S8635r). Ambolt m/horn fra FVT	42
Figur 9 Meisel R400	43
Figur 10 Vestly, Time (S8635x), meisel 8cm lang, kan ligne på R400	43
Figur 11 Strand, Strand (S6185i). Saumlo u/holdeskraft fra VT	43
Figur 12 Hegreberg, Rennesøy (S6782q). Saumlo m/holdeskraft fra VT	43
Figur 13 Joa, Sola (S3335d). Støpeform av kleberstein fra VT	44
Figur 14 Gausel, Stavanger (S11782y). Smeltedigel av leire fra VT	45
Figur 15 Joa, Sola (S3335c). Smeltedigel av kleber fra VT	45
Figur 16 Vestly, Time (S8635aa/bb). Brynesteiner (kvartsitt og sandstein) fra FVT	45
Figur 17 Eide Vestre, Vindafjord (S2734). Syl fra FVT	45
Figur 18 Gausel , Stavanger (S11782w). Digelgaffel munning fra VT	46
Figur 19 Gausel , Stavanger (S11782w). Digelgaffel munning fra VT	46
Figur 20 Gausel, Stavanger (S11782w). Digelgaffel fra VT	46
Figur 21 Vestly, Time (S8635u). Buedrill	46
Figur 22 Rekonstruksjon av Vestly-graven (Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger).	49
Figur 23 Rekonstruksjon av Gausel-graven basert på funndistribusjon (Børsheim og Soltvedt 2002:209).	55

Tabeller

Tabell 1 Oversikt over typer smedredskaper	38
Tabell 2 Forkortelser av figurnummer, der nummeret vil følge etter forkortelsen	38
Tabell 3 Smedutstyr funnet i graver fra folkevandringstid i Rogaland	48
Tabell 4 Smedutstyr funnet i graver fra merovingertid i Rogaland	51
Tabell 5 Smedutstyr funnet i graver fra vikingtid i Rogaland	54

DEL 1
BAKGRUNN OG RAMMEVERK

1. Innledning

Arkeologi er basert på ulike tolkingsmodeller som er avhengig av samfunnsteoriene man legger til grunn, og som styres av vår oppfatning av hvordan økonomiske, sosiale og politiske forhold var i de samfunn som undersøkes (Myhre 1991:10). Fortiden endres ved funn av nytt kildemateriale, de spørsmål man stiller materialet og dels ut i fra holdningen man har til mennesker og samfunn generelt. «Fortiden kan ikke lenger sees som en virkelighet vi kan finne tilbake til og gi den endelige beretningen om» (Kristoffersen 2003:133), noe som betyr å være åpne for nye tolkninger av fortida istedenfor å holde fast ved gamle tanker og «tidligere aksepterte sannheter» (Myhre 1991:10). Avhandlingen vil omhandle hva smedgjenstander og material til smedvirke i graver kan bety, hvordan de kan gi innsikt i hensiktene bak gravlegging. Mer direkte ønsker jeg å finne ut hva smedredskapenes funksjon kan ha vært når de legges sammen med andre gjenstander i graver. Undersøkellesområdet vil ta utgangspunkt i Rogaland og relateres til samfunnsforhold i Sørvest-Norge.

Mulige redskaper fra smedvirke finnes i graver fra hele Norge, i Rogaland dukker de opp i slutten av folkevandringstid (FVT) og varer ut vikingtid (VT). Disse «smedgravene» er i et stort mindretall mot graver uten smedutstyr, og smedutstyret er funnet i form av blant annet hammere, tenger og filer som oftest er lagt sammen i gravene (www.unimus.no)¹. Sigurd Grieg (1922:21) skriver at smedverktøy funnet i graver varierer i antall og i hans øyemed kan en grav bli kategorisert som «smedgrav» (gravlegging av en smed) med kun ett redskap. Jan Petersen (1951) deler dette synspunktet. Jeg vil vurdere deres tolkninger og undersøke smedmaterialet fra gravene på bakgrunn av at redskaper og gjenstander kan ha hatt flere funksjoner, og hatt ulike betydninger til ulike tider.

En av årsakene til at «smedgravene» har fått stor oppmerksomhet er det resterende innholdet i gravene, som ofte blir omtalt som gjenstander tilhørende eliten. Innholdet består blant annet av fullt våpenutstyr, gullgjenstander, perler av ornamentert glass, spillebrikker, importgjenstander og drikkeutstyr. Et sentralt spørsmål er om smedgjenstandene er den avgjørende faktor for identiteten i graven, eller er våpenutstyret og de andre gjenstandene av like stor betydning? For å finne svar på hva smedgjenstandene betyr vil gravkonteksten bli tolket samlet, og ses i sammenheng med samfunnsstrukturen i perioden gravleggingen foregikk. Dersom man ser bort fra smedredskapene kan gravene for øvrig vise til rike

¹ For URL-adresse til gravene, se gravenes museumsnummer tilhørende www.unimus.no i kap 6.

gravlegginger der den gravlagte har hatt høy status i samfunnet. Årsakene til det sammensatte gravgodset er omdiskutert og det handler ofte om forskjeller i symbolske tilnærminger, man får ulike resultater av det samme materialet ved å gi materialet ulike symbolske forankringer.

I vår dagligtale viser ordet smed til forestillingen om en person som lager gjenstander av metall (gull, sølv, jern). I jernalderen kan både ord og forestilling om identitet hatt et annet meningsforhold, og betydningen behøver heller ikke å ha vært lik gjennom perioden. *Smid̄r*, som stammer fra norrønt og ligner mye på det norske ordet smed, er en generell betegnelse for en håndverker som både arbeider med metall i tillegg til andre materialer (Capelle 2012:17; Wallander 1989:109). I de historiske kildene og mytene blir smeder ofte omtalt som magiske, noen ganger som dverger eller guder, og nesten alltid som ikke helt menneskelige. Dette har dannet bakgrunnen for flere arbeid om smedens nærmest overnaturlige posisjon og stilling i samfunnet (eksempelvis Barndon 2005; Lund 2006; Rønne 2002).

Unn Pedersen (2009, 2010) har skrevet ulike arbeider om dagliglivets smed, den reelle, og hvordan den ikke nødvendigvis er identisk med den mytiske, ideelle, smeden. Hun påpeker at det kan ha vært glidende overganger mellom gjenstander produsert på etterspørsel og gjenstander produsert til rituelle formål (Pedersen 2009:129, 141). I begge tilfellene har håndverkerens egen, eller samfunnets, verdensoppfattelse og organisasjon påvirket produksjonsgangen til objektene.

Rogaland har ikke et geografisk tyngdepunkt når det kommer til graver med smedutstyr, plasseringen er ikke konstant gjennom de aktuelle periodene. Geografiske endringer oppstår, og avhandlingen tar for seg hva disse endringene kan tyde på. Det er funnet 14 graver fra Rogaland som inneholder mer enn ett smedredskap. Avhandlingen håndterer kun de gravene med mer enn ett redskap fordi det er utfordrende å tolke en grav ut i fra én gjenstandskategori alene. Av de 14 gravene er to fra folkevandringstid, tre fra merovingertid og ni fra vikingtid. Gravene er lokalisert fra Time i sør til Vindafjord i nord, Karmøy i vest til Suldal i øst, det er et relativt stort geografisk område. Fra FVT er det både en grav i Time og en i Vindafjord, merovingertid (MVT) har en på Karmøy og en i Suldal, mens VT graver er sentralisert rundt Stavangerområdet. Jeg er klar over at nye funn kan oppstå i andre områder enn de som kommer frem i avhandlingen, fordi arkeologiske funn og deres kontekster aldri blir ferdig utforsket. De 14 gravene er representative for funnkonteksten i Rogaland slik den var da prosjektet begynte, og feilkildene som kan oppstå ved nye funn er akseptable. Det er liten sannsynlighet for at nye funn i fremtida vil undergrave mine analyser og tolkninger i den grad at de ikke kan brukes lenger. Nye funn i fremtiden bør suppleres til de 14 smedgravene i avhandlingen for å utvide forståelsen av denne komplekse gravtypen. I den fremtidige

analysen skal jeg undersøke om de ulike geografiske områdene som gravene er plassert i er tilfeldige eller om de kan indikere flere samtidige høvdingdømmer, maktskifter eller nye sentralplasser/handelsplasser (Myhre 1987, 2007; Rønne 2002:61).

1.1. Problemstilling

Avhandlingens problemstilling er tredelt: 1) *På hvilke måter kan man via smedverktøy og annet gravgods belyse årsakene til hvorfor gravgods og avdøde gravlegges, 2) endrer nedleggelsene karakter i ulike geografiske områder og gjennom periodene fra folkevandringstid til vikingtid, og 3) hva betyr endringene?*

For å kunne finne svar på hvorfor smedutstyret har blitt en del av gravleggingen er det behov for fire sekundære spørsmål:

- Hvilke forbindelser har smedredskaper til forholdet mellom livet og døden?
- Hvorfor legges smedredskaper sammen med våpen og rikt utstyr, med sine assosiasjoner til makt?
- Hvordan kan smedredskaper vise til teknologiske aspekter ved smiing?
- På hvilke måter kan gravmaterialet fra ulike perioder gi forståelse av kontinuitet og endring i gjenstandsdistribusjon?

De sekundære spørsmålene inngår i problemstillingen og avhandlingen ved at det første spørsmålet besvares først, så det andre, det tredje og det fjerde. Når disse underspørsmålene er belyst vil svaret på problemstillingen komme frem.

1.1. Avgrensning

Avhandlingen skal forsøke å besvare hva smedutstyret i gravene gir uttrykk for når de legges sammen med annet utstyr, og hvordan kombinasjonene utvikler seg over tid. Det første sekundære spørsmålet går ut på hvilke forbindelser smedutstyret har til forholdet mellom livet og døden. På grunn av at utsyr til smievirke er sjeldent, og ofte blir lagt sammen med rikt utstyr når de forekommer, blir dette et viktig moment i forståelsen av hva smedutstyret ønsker å kommunisere.

På bakgrunn av at slikt utstyr er lagt sammen med annet utstyr, blir neste moment å undersøke hvordan man kan tolke slike variasjoner. Hva betyr det at blant annet fullt våpenutstyr og importerte varer ligger sammen med utstyr til en smed? Er det en smed eller en velstående mann, eller kanskje begge deler? Det andre spørsmålet går også ut på i hvilken

grad utstyret kan relatere til makt når de legges i graver med våpen og rikt utstyr. Smeden utformet råmaterialer til metall, noe som betyr at vedkommende hadde stor kunnskap om transformasjonen (Haaland 2004) som materialer går gjennom før det blir anvendelige materialer og gjenstander (Hedeager 2011:139).

Smedredskaper relaterer også til teknologiske aspekt bak materialer. Teknologi er et omfattende begrep som behøver mer inngående forklaring blant annet fordi det kan diskuteres om teknologi kun er et moderne begrep eller om det er ahistorisk (Larsen 2009:24-25; Pfaffenberger 1988:136-137; Ridington 2009:167). Når det gjelder arbeider skrevet om magisk-religiøse sider ved metallhåndverk i jernalderen har det vært lite fokus på teknikk. Metallurgien har ofte blitt sett på som «en symbolsk virksomhet løsrevet fra teknologisk praksis» (Pedersen 2009:135). Smedutstyr får ofte symbolske forklaringer, men de er også del av teknologisk praksis.

Det siste spørsmålet går ut på hvordan gjenstander og material som er datert til ulike perioder kan gi forståelse om kontinuitet og endring. Fra begynnelsen av FVT til slutten av VT er det omtrent 600 år, betydningen som samfunnet har gitt gjenstander og redskaper har sannsynligvis utviklet og forandret seg i løpet av den tiden. Hvordan man kan forstå slike endringer og hvordan endringer kommer til uttrykk via gjenstander og materialer vil bli diskutert gjennom en analyse av graver som inneholder smedutstyr.

1.2. Struktur

Avhandlingen er delt inn i to deler, der del 1 tar for seg bakgrunn og rammeverk, mens del 2 tar for seg materialet, analysen og diskusjonen. I del 1 vil kap 2, «Modell for samfunnsstruktur: forskningsstatus» belyse sentrale elementer av folkevandringstid, merovingertid og vikingtid samt en inngående forskningshistorikk av smeden. Kap 3 inneholder et teoretisk rammeverk «Materialer og gjenstanders betydning» som diskuterer hvordan gjenstander og material i graver kan bidra til økt forståelse av gravanlegg. Det metodiske rammeverket kommer frem i kap 4, med arkeologisk og historisk kildekritikk som underkapitler. Metodene avhandlingen fokuserer på er en analyse av de redskaper som finnes i gravene med smedutstyr fra Rogaland (kap 5), som følges av en analyse av gravene på mikroskalanivå (kap 6), og en samlet komparativ analyse og diskusjon av gravene (kap 7).

De underordnede spørsmål belyses ved at avhandlingen legges opp i den rekkefølge spørsmålene ble stilt i problemstillingen. På den måten får avhandlingen en strukturert oppbygning som lett kan leses ut i fra de mål som er satt.

2. MODELL FOR SAMFUNNSSTRUKTUR: FORSKNINGSTATUS

Tidligere arkeologisk forskning på graver med smedutstyr har ofte hatt som hensikt å fremme smedens rolle i samfunnet med enten rik/velstående/magisk-religiøse aspekter eller den spesialiserte håndverkeren som er underlagt storbonden. De tidligste publikasjoner på graver med smedutstyr er Sigurd Griegs *Smedverktøi i Norske gravfunn* (1922) og Jan Petersens *Vikingetidens Redskaper* (1951). Grieg og Petersen skapte et bilde av smeden i jernalderen som ordinære, vanlige bygdesmeder som fikk med seg noe av sitt arbeidsutstyr i graven.

I senere tid har blant annet Ola Rønnes *Smeden i jernalder – ildens hersker* (2002) og Randi Barndons *Håndverk, kunst og kunnskap* (2005) vært med på å skape et nytt bilde av smeden. Gjennom deres arbeid synes det en større bakenforliggende årsak til smedens virke. Myter, legender og sagaer er med på å fremme symbolske betydninger ved smedutstyret. I arkeologien har Grieg og Petersens jordnære smeder de siste ti årene blitt transformert til blant annet smedkonger, dvergsmeder og ildens herskere i fordringen om å bruke symbolske tilnærminger og skriftlige kilder for å belyse smedens identitet (se for eksempel Barndon 2005; Løken 2006; Pedersen 2009:132; Rønne 2002).

Det bør tas i betraktning at metallhåndverk som utføres i dag og metallhåndverk som ble utført i jernalderen ikke nødvendigvis er/har vært det samme (Hedeager 2004a:163). Det å mestre metallurgi kan vise til en måte å transformere metallet fra jernbarrer, våpen, og redskaper til gjenstander som kan mediere mellom verdener. Samtidig må man ta i betraktning om all metallbearbeiding var forbundet med magi og foregikk i det skjulte (Pedersen 2009:133).

Unn Pedersens artikkel *Den ideelle og den reelle smed* (2009) forsøker å «[...]knytte teknikk og verdensoppfattelse sammen[...]» (Pedersen 2009:138). Hun påpeker at for eksempel serieproduksjon av blylodd i klebersteinsformer i Kaupang sannsynligvis ikke «[...]har vært omgitt med betydelig magisk-religiøst oppstyr», men heller er et resultat av teknisk enkel fremstilling (Pedersen 2009:135). Det kan derfor ha vært noen forskjeller på dagliglivets smeder og gjenstander som symboliserer smedvirke i graver eller til religiøst bruk.

Gansum (2004a:148) oppsummerer smedens rolle fra eldre til yngre jernalder på følgende måte: i FVT ser han det som sannsynlig at mestersmedene gikk lenge i lære. Kunnskap og kontaktnett var avgjørende for smedens status og rolle i samfunnet, og han påpeker at siden Regin smed i mytologien samhandlet med konger betyr det at smeden sannsynligvis har vært høyt respektert i samfunnet. Smedens sosiale status er også diskutert i

forbindelse med de velstående «smedgravene» (Straume 1986:54). Det har blitt lagt vekt på om det er våpen i graven eller ikke, våpen er indikasjon på en fri mann mens graver uten våpen indikerer ufri, trell. På den annen side er finnes eksempler i skriftlige kilder, *Lex Burgundionum* fra 517 e.Kr. og *Lex Salica* 507-511 e.Kr. (etter Straume 1986:54), der gullsmidens liv er verdt mindre enn en fri mann, noe som kan si noe om smidens lavere status og kanskje tjenesteforhold til en herre. Æressystemer var ikke absolutte eller statiske normsystemer (Hanisch 2002:23), det er derfor ikke sagt at tjenesteforholdet var at smiden var bondens trell, eller at smiden alltid hadde høy status, smiden kan ha hatt ulik status i ulike samfunn.

For å forstå bakgrunnen til smievirket må jernfremstillingen belyses fordi jernet ble fremstilt lenge før smedredskaper fremtrer i graver.

2.1.1. Jernfremstillingens utvikling

Jernfremstillingen utvikles i jernalderen der ovner med slaggrøp var vanlig fra romertid (RT) på Vestlandet. Overgangen fra slaggrøp til ovn med sidetapping skjer en gang på 600/700-tallet og varte til middelalder (Haavaldsen 1997:71; Larsen 2009:74-75, 81-82, 86). Utvinning av jern fra myrmalm er lett å lære i følge Larsen (2009:100), men man kan fremdeles kalle personene som utførte fremstillingen for spesialister. De eldste ovnene med slaggrøp krevde 8-10 arbeidere per ovn, tappeovnen krevde 1-2 arbeidere per ovn, den var enklere i drift (Myhre og Øye 2002:200, 384; Prestvold 1996:59). Alle kjente jernfremstillingsovner fra Rogaland i eldre jernalder ligger på eller i overgangen til Høg-Jæren, innlandet (Haavaldsen 1997:71). Ovnene plasseres i nærheten av steder man kan finne myrmalm og trevirke. Den eldste ovntypen er påvist i kommunene Time, Lund, Utsira og Gjesdal (Haavaldsen 1997:74-75). På Håvodl, i Time, har det foregått jernfremstilling i mindre omfang i de gårdsnære områdene, og kan vise til lokal produksjon (Haavaldsen 1997:76).

Fra yngre jernalder er det funnet ovner med sidetapping fra Vindafjord, Time, Suldal, Tysvær og Hjelmeland. Fra Lyngaland i Time kommune er det muligens rester etter en ovnsbunn eller en smiegrøp. Både Lyngaland og Stråpa i Suldal kommune har åpen bosetning som kan ha vært samtidig som ovnene som er påvist på stedene, begge er datert til yngre jernalder (Haavaldsen 1997:79). De fleste av den eldste typen er lokalisert i den sørlige delen av Rogaland med tilknytning til Jæren, og den senere ovnen er sterkest representert i den nordlige delen av Rogaland.

Jernvinne har i ulike arbeider blitt knyttet opp mot seterbruk (Rolfson 1977:111; Larsen 2009:98). I de gamle landskapslovene fra Trøndelag står det skrevet at det fantes smier i utkantstrøkene i tillegg til torvbuer og veidebuer (Reinton 1957:258). Hougen (1947:266) skriver at graver i områder med seterbruk er knyttet til jernfremstilling fordi mange av gravene som ligger i nærheten til setre er funnet med smedverktøy. Forholdet mellom jernvinne og seterbruk er et representativitetsproblem fordi det er uvisst om de er tilknyttet hverandre (Larsen 2009:98; Myhre 1991:14). Myhre (i Myhre og Øye 2002:156) argumenterer for at setrene ikke var avgjørende for plasseringen av jernutvinningsplassene, det kan like gjerne ha vært tilgang på myrmalm, ved og leire til ovnene som avgjorde plasseringen. Setrene har av Lars Reinton (1957:257) blitt betegnet som et sted der *annet arbeid* ble utført: som jernutvinning, kullbrenning, neverflekking, tjærebrenning og annet skogsbruk. Jernvinnearbeid kan ha vært sesongarbeid og plassert i nærheten til setre, men de behøver ikke være i direkte tilknytning til seterbruk (Larsen 2009:99; Martens 1984:38).

Jernfremstilling foregikk før smedredskaper legges i gravanlegg, hva dette kan tyde på og hvilken tilknytning jernfremstilling har til smie tas opp i diskusjonen (kap 7). I det følgende vil gravene med smedredskaper bli belyst i henhold til samfunnsorganisasjon.

2.1.2. Gravskikk og samfunnsorganisasjon

I de 14 gravene fra Rogaland som blir analysert i denne avhandlingen varierer gravenes ytre og indre gravmarkering i periodene FVT til VT mellom graver i haug og graver under flat mark. Fra FVT er det påvist to graver med mulig smedverktøy, begge i haug og ubrent. I MVT foreligger det tre slike graver, der en er i haug med båt, en under flat mark og en mulig fjernet gravhaug – alle er ubrente. I VT kan man se et skille i behandlingen av den døde i form av brent og ubrent gravskikk, begge typene finnes i hauger og under flat mark. I VT er det funnet ni graver med mulig smedverktøy: tre båtgraver – to i haug (en brent og en ubrent) og en under flat mark (ubrent). Det er videre seks graver uten båt: fire i haug (to brente og to ubrente), en med usikker ytre gravmarkering (brent) og en under flat mark (ubrent). Det er ikke noen umiddelbar sammenheng mellom type grav og geografisk område, men det skal undersøkes nærmere i analysen (kap 7).

Periodene fra FVT til VT er preget av store endringer i det arkeologiske materialet, knyttet til endringer i samfunnet. Jernfremstilling er kun én av faktorene som spiller inn. I det følgende vil ulike årsaker til vekst og mulig *stagnasjon* bli belyst fra ulike vinkler. Jeg kommer til å diskutere årsakene til FVT store funnmengder og MVT *funntomhet* som ender i

en ny funnrik periode, VT. Her utforskes ulike årsaker på endringer i sosial organisasjon, handel, gravskikk, klima, pest og boplassutvikling i periodene på bakgrunn av andre forskeres betraktninger. Målet er å forsøke å forklare hvorfor endringene oppstår og hva som kan være årsakene til den nye gravgodskategorien, smedutstyr, som begynner i FVT (se blant andre Carlsson 1988; Gräslund 2007; Gräslund og Price 2012; Hedeager 1992a, 1992b, 2011; Herschend 2009; Løken 1988; Kristoffersen 2009; Kristoffersen og Magnus 2010; Myhre 1979, 1983, 1987, 1991, 2007; Myhre og Øye 2002; Näsman 1988; Prestvold 1996; Randsborg 1989; Slomann 1955, 1971; Solberg 2006; Steuer 1989; Wiker 2002).

2.1. Folkevandringstid

Folkevandringstiden (400-550/70 e. Kr.) (Solberg 2003:129) er ansett som en periode med stor velstand, skal man tro de store og rike funnene (Slomann 1955:64). I perioden finner man gullbrakteater og spannformet leirkar som ikke føres videre til senere perioder (Kristoffersen 2009:158; Slomann 1955:75; Wiker 2002:120). Skår av spannformet leirkar blir ofte datert til FVT på grunn av kombinasjonen med andre typebestemte gjenstandsgrupper som hankekar, spenner av romertidsformer og korsformede spenner (Kristoffersen og Magnus 2010:72). Smedredskaper i graver dukker opp for første gang, selv om det er dokumentert jernutvinning fra tidligere perioder, i tillegg har gull- og importgjenstander utgjort størstedelen av de rikeste funnene (Myhre 1987:170; Prestvold 1996).

Da det romerske imperiet ble delt i øst og vest førte det til en svakere økonomi i Vest-Romerriket, noe som resulterte i fraflytting fra byene og en nedgang i kunst og arkitektoniske investeringer (Hedeager 1992a: 204, 2011:33, 195; Randsborg 1989:11-12). Perioden før FVT (0-400 e.Kr), da det romerske imperiet var på sitt største, bør ses i lys av økende kontakter med Romerriket (Herschend 2009:24). Herschend mener at Romerriket påvirket områder de hadde kontakter med i så stor grad at det førte til endringer i bebyggelse og produksjon, man gikk fra åpne jordbrukslandskap driftet av flere gårder til ekstra intensivering på de enkelte gårder. Denne intensiveringen og utvidelsen av bosetninger varte til det 4. århundre e.Kr. i det sørlige Sverige, i Rogaland fortsetter utvidelsen av boplasser til det 6. århundre e.Kr. (Herschend 2009:24-25; Løken 1988; Myhre 1979:264, 1991:14). Det er bemerkelsesverdig at Vest-Norge fremdeles hadde en fremtredende periode mellom 400 og 550/600, når man ser en betydelig nedgang i det svenske materialet fra denne tid (Näsman 1988; Carlsson 1988). Det er mulig at oppdelingen av Romerriket ikke utgjorde en umiddelbar krise i handel, at

alliansene og handelen fortsatte, muligens med grupper fra det tidligere imperiet som fremdeles hadde behov for allianser i nord.

Bosetningen på Jæren hadde to typer gårdstun, en enkel type, med hus samlet på ett tun, og en med flere gårdstun og fegate. Alle gårdene hadde minst ett langhus som i mange tilfeller var oppdelt i fjøs, kjøkkendel og oppholdsrom (Myhre 1991:14). På Forsand, 20 km øst for Nord-Jæren, er det funnet en landsbylignende bebyggelse med 15 gårdstun av samme type som på Jæren, den er omtrent identisk med jyske landsbyer fra samme tid, som for eksempel Vorbasse og Nørre Snede (Løken 1988:173; Myhre 1991:14). Andre boplasstyper som var mer spesialiserte finner man blant annet på Utsira (små fiskebruk), og i fjelldaler og på høyfjellet (jernutvinningsplasser og setrer) (Myhre 1991:14).

Det er dokumentert flere bygdeborger som har hatt bruksfase i yngre RT og FVT. Disse blir ofte sett på som ledd i en militær organisasjon konsentrert rundt politiske sentre (Myhre 1987, 1991:13). Nausttufter har man funnet 20-30 stk. av på Jæren, den største konsentrasjonen ligger på Nord-Jæren. Nausttuftene er lange og smale og har en form som kan tilsvare krigsskip man kjenner fra perioden, Nydamskipet og Kvalsundskipet. Dersom alle skipene har vært i bruk samtidig innebærer det et mannskap på 600-800 mann. Når det på samme tid er antatt å ha vært 440 gårder på Jæren kan dette tyde på ekstra mobilisering fra andre områder (Myhre 1991:14). Den store andelen bygdeborger, nausttufter, prestisjevarer, importerte bronsegenstander og edelmetall kan antyde at området har vært et senter med politisk og økonomisk styring, muligens innenfor et smårike (Myhre 1991:14).

2.1.1. Politisk organisasjon og spørsmål om ære

Området som i dag utgjør Norge hadde i FVT flere kongedømmer eller småriker med ulik sosial struktur (Myhre 1987, 1991; Solberg 2006:223). I Jordanes beretning i *Getica*, som blant annet omhandler 30 stammer i Sverige og Norge, er det fire som kan stamme fra Sør- og Vest-Norge. Disse kaller Jordane *Grannii*, *Augandzi*, *Rugi* og *Arochi* og blir koblet til stammenavnene grener, egder, ryger og horder som har sine geografiske områder i Grenland, Agder, Rogaland og Hordaland (etter Myhre 1991:15). Myhres (1987:181, 182, figur 10, 1991:15) hypotetiske grenselinjer mellom 8-9 småriker ligner på fylkesgrensene på Sør- og Vestlandet som skal ha eksistert i VT. Det var muligens ikke opprettet faste grenselinjer i FVT, men smårikene kan ha hatt en økonomisk og sosial tilhørighet til lederne i sentralbygdene gjennom religiøs og militær makt (Myhre 1991:15). Autoriteten til slike ledere var avhengig av allianser og å utvide egen maktbase ved hyppig og elaborert gaveutveksling

samt gjennom seremonier (Kristoffersen 2000b:22-23, 43-44; Myhre 1991:10; Steuer 1989:106). Allianser kunne opprettholdes gjennom blant annet giftemål, prestisjevarer og esoterisk eller hemmelig kunnskapsutveksling (Solberg 2006:223).

Den frie mannen eller kvinnen representerte idealet i det førstatalige samfunnet, men ikke alle var frie og ikke alle frie hadde lik sosial status. Den ufrie hadde ikke rettigheter, makt, innflytelse, integritet eller autonomi, *trelle* var betraktet som eiendom eller en ting som den frie eide (Hanisch 2002:25; Sigurdsson 2008:19, 20; Skre 1998:17; Solli 1999:252). «Æressystemer relateres til hvordan mennesker forholder seg til normer, men også hvordan mennesker vurderer andre mennesker etter gjeldende sosiale verdier» (Hanisch 2002:23). I følge Hanisch var det komplekse normsystemer som alle i det enkelte samfunn måtte forholde seg til (lover, skikker og moral). Lojalitet belønnes og handlinger som avviker fra de gitte normene får reaksjoner og kan straffes (Hanisch 2002:23). *Fredløs* er en måte å miste loven og tingets beskyttelse i lovområdet, og «[d]en som står utenfor lovens beskyttelse, står også utenfor samfunnet» (Skre 1998:17). Æresystemet var til for å holde folk på sin plass, være det trelle, tjener, kvinne, mann, jordherre eller konge (Skre 1998:31, se også Sawyer 1994:44; Sørensen 1995:98). I diskusjonen (kap 7) vil smedens frie/ufrie status knyttes til gravleggingen og gravgodset for å belyse hvilken status avdøde kan ha hatt.

I det følgende diskuterer jeg om kommunene Hå, Time, Tu og Klepp kan ha vært sentralplass i FVT, eller tilknyttet en sentralplass. En sentralplass defineres av Stefan Brink (1996:237) som områder eller små bosetningsstrukturer som har hatt en eller annen funksjon eller betydning utover den enkelte bosetningen eller plass, plassen hadde en type makt over et større område. Slike sentralplasser kan ha hatt en eller flere offentlige funksjoner som administrative, religiøse, juridiske eller handelsfunksjoner. En sentralplass må forstås som *sentralplassområde* eller *sentralplasskompleks* istedenfor en konkret plass (Brink 1996:238; Hedeager 2011:148). Jæren er et område i det sørvestlige Rogaland der det er funnet en del rike funn fra perioden. Kommunene Time, Klepp og Tu på Jæren har en stor andel rike funn, en grav fra Vestly i Time er en mannsgrav med våpen, smedverktøy, gullgjenstander og drikkebeget som kan knyttes opp mot en velstående mann.

2.1.2. Sentralplass

En av gravene fra Rogaland med smedutstyr er Vestly i Time kommune. Lye, som var prestegården i Time kommune til slutten av 1950-tallet, ligger i nærheten av gården Vestly der gravfunnet ble gjort. Mye av det historiske landskapet i dette område er fremdeles bevart

sammen med store gravmonumenter, steinlegginger og langhus. Bjørn Myhre (2007:13) ser sammenhenger mellom Lye/Vestly og tingsted/kultsentrum som kommer til syne når man undersøker stedsnavnet Lye og fornminnene som ligger omkring. Lye kan vise til *Lyg(i)* som kan tolkes som «[...] edelig overenskomst, pakt... fredelig sted, hvor ting holdes», et lovområde (Bukkemoen 2007:224; Olsen 1915:116, 128).

På prestegården ligger Tingvoll som trolig er et anlegg fra bronsealder med et mulig grunnplan til en gravhaug på 27 m i tverrmål med fotsteiner liggende rundt (Bukkemoen 2007:224). Det var vanlig i middelalderen å plassere kirker eller kirkehus på tidligere religiøse plasser, det kan derfor ikke utelukkes at dette området ble benyttet som ting eller religiøst sentrum også i eldre jernalder.

I kommunene Hå, Tu og Klepp er det funnet graver og bosetning fra FVT. Kommunene grenser begge til Time, og noen av de mest kjente graver og områder ligger ved grensen til Time. Krosshaug (Tu kommune) og Kvasheim (Hå kommune) viser til store gravlegginger i perioden, og er blant de funnene som gjør at Jæren kan ha vært en sentralplass i FVT (se Lillehammer 1996; Magnus 1975). Krosshaug er en kvinnegrav fra tidlig FVT som er tenkt å være fra det øvre sosiale sjikt i samfunnet på grunn av mange importgjenstander og ellers rikt utstyr (Magnus 1975). Kvasheimfeltet er et stort gravfelt som har vært i bruk fra eldre RT til VT der størstedelen av gravene er fra yngste del av RT til FVT slutt (Lillehammer 1996:70).

Dysjane ligger på Hauge i Tu, i nærheten av Tinghaug, og er en ellipseformet vollignende samling av tufter med åpen plass i midten (Møllerop 1989:208). Anleggene har en inngangsport mot vest og en mur mot øst. I midten av den åpne plassen ligger en liten haug ca. 9 m i diameter. Det har vært ulike meninger om hva disse anleggene har vært; borganlegg, hirdforlegning, samlingsplass for ting og religiøse handlinger eller landsbybosetning (Møllerop 1989:209). Det er to andre anlegg som er lik dette (Klauhauane i Hå og Leksaren i Klepp), de er alle fra perioden før FVT og fraflyttes omkring 400 e. Kr (Møllerop 1989:209). Spekulasjoner omkring fraflyttingen har blant annet vært om befolkningsveksten i området krevde fraflytting eller at høvdingen i området hadde fått sterk nok kontroll til at anlegget hadde utspilt sin rolle, eller at den ble flyttet fordi en ny stormann kom til makten (Møllerop 1989:210).

Det store antall kulturminner fra eldre jernalder med sitt varierende gjenstandsmateriale med mye importfunn tyder på at Jæren var et samfunn i vekst (Møllerop 1989:210). Når man i tillegg tar med tunanleggene, bygdeborgene og nausttufter får man et inntrykk av et samfunn med større lagdeling enn tidligere. Gården Vestly grenser til Hauge-

Tu-området og har muligens vært tilknyttet senteret i en eller annen form. Gården er plassert mellom lavlandet på Jæren og høylandet mot øst, nær en gammel ferdselsvei som leder ut til havet (Myhre 2007:1). Det har vært flere funn i Time som kan vise tilknytning til et senter, blant annet kan funnet av en mulig blestergrop/smie på Lye vise til smievirksomhet på stedet (Myhre 2007:6; Næss 1970:99). Den største gullskatten i Norge fra FVT er også funnet i dette området, lokalisert til Store Oma i Time. Store gullmengder og smievirksomhet samt store gravlegginger og anlegg kan være med på å underbygge tolkningen om sentralplass på Time, Hauge eller Tu i perioden (Myhre 2007:17).

Mye tyder på at Time var et sentralsted eller knyttet til et sentralsted i nærheten. Gjenstandsmaterialet viser til blant annet import og dekorert utsmykning. Dekoren som oppstår i perioden knyttes til dyreornamentikk og stil I.

2.1.3. Nydamstil og Stil I

Stil I oppstod på slutten av 400-tallet og var en etterfølger av Nydamstilen. Nydamstilen viser preg av utvikling i nær kontakt med de nordlige provinsene av det romerske imperiet (Kristoffersen 1995:1, 2000a, 2000b:55; Nielsen og Kristoffersen 2002:17). Den besto av symmetriske mønster med motiver av spiraler, flettebånd, slyngemønstre og dyr med avrundede plastiske kropper i naturalistisk form (Hedeager 1999a:58, 60, 1999b). Stil I løsrev seg fra romerske impulser, og dyremotivene dominerer (Kristoffersen 1995:1). Dyremotivene er knyttet opp mot eliten og er en stor del av den førkristne materielle kultur, og viser til at dyrene hadde en sentral plass i den førkristne verdensforståelse (Hedeager 1996:225, 2004b:220). Dyret i ornamentikken binder stilene sammen selv om dyreornamentikken endret seg etter endringer som oppstod i verdensforståelsen (Hedeager 2004b:222; Kristoffersen 1995:12, 2009:149; Jennbert 2002:112, 113). Doble fremstillinger/hybride mønstre var en del av verdensforståelsen (Hedeager 2004b:222; Kristoffersen 1995:8, 2000a:265).

I graven fra Vestly i Time er det funnet et pressblikkbånd som ble brukt til å reparere et romersk glassbeger, båndet er datert til stil I på grunn av ornamentikken (Bakka 1963:211; Kristoffersen 2008:100). Selve glasset var trolig fra 300-tallet, men reparasjonen er fra 500-tallet. Mønsteret på båndet er av to mannsfigurer som er bøyde og tettpakket, som er karakteristisk for stilen. Pressblikket kan sammenlignes med Rimestadblikket og Snartemoblikket (Bakka 1963:212). Fra Rimestad er det funnet to pressblikk, det ene med dyrefigurer og det andre med menneskefremstillinger (Kristoffersen 2008:100). Pressblikket fra Rimestad viser tre hoder i profil og en halv *en-face*, som betyr at øyet er intensjonelt

skjult, kun en side av ansiktet er synlig. Slike halve ansikter er knyttet til Odins øye; kriger, blindhet og Odins ofring av seg selv og deler av seg selv for sin altomfattende visdom (Kristoffersen 2008:104; Solli 1999, 2009). Blikket fra Vestly viser menneskehoder med ett øye, om det er i profil eller *en-face* er vanskelig å tolke fordi perspektivene ofte kan gli over i hverandre, og et og samme motiv kan ses som både profil og *en-face* (Kristoffersen 2008:103, 2010:263-264). Et fremtredende element er at dyrehoder oftest fremstilles i profil og menneskehoder i *en-face* (Kristoffersen 2009:150), på denne måten kan pressblikket fra Vestly indikere tilknytning til Odin.

2.1.4. Sammenfattende bemerkninger

På slutten av FVT ser man store forandringer i gravskikk, bosetning og funn. Overgangen til MVT har preget forskningshistorien fordi man ennå ikke vet med sikkerhet hva som var årsaken til endringene. I det følgende skal jeg ta opp debatten omkring hvorfor man kaller MVT for en *funnfattig* periode og hva som kan ha forårsaket periodens mulige nedgang (se blant andre Hatleskog 1997; Hedeager 1992a, 1992b; Løken 1988; Myhre 1979, 1991; Myhre og Øye 2002; Steuer 1989; Wiker 2002).

2.2. Merovingertid

Denne perioden er preget av store endringer, det er nedgang i bosetning, graver og funn. Årsakene bak har blant annet vært foreslått å være pest, klimaendringer og krig, men det er også en mulighet at de endrede funnforhold kan ha bakgrunn i endring i samfunnsstruktur. Endringer i gravskikk, nye hustyper og bosetningsmønstre kan være en årsak til at man ikke har funnet kildematerialet. Fravær av graver og rike graver kan tyde på et stabilt maktforhold, det var ikke behov for å markere makt via materielle symboler (Hedeager 1992a:43; Myhre 1991:16). Hedeager (1992a:205) foreslår for Danmark at nedgangen av fyrstelige gravfunn og offerplasser kan vise til at den tidligste sentral- og kongemakt hadde nådd sine grenser for territorial vekst. Konkurransen om maktterritorier kulminerte i større og færre kongedømmer i Skandinavia i MVT enn i FVT. Et eksempel er bebyggelsen på Vorbasse, der gårdenes størrelse og omfang holder seg stabil over flere generasjoner, noe som tyder på at et sterkt kongedømme var etablert.

2.2.1. Endring i samfunnsorganisasjon

En mulig etablering av en ny og større politisk enhet i Sørvest-Norge på slutten av 600-tallet/begynnelsen av 700-tallet er foreslått (Opedal 2001:74, 2010:68, 222). En hypotese er at det foregikk store endringer i elitens sammensetning og ideologiske rammer heller enn krise, fattigdom og sosial homogenitet. Myhre (1993:43) skriver at det på 600- og 700-tallet ble lagt grunnlaget for rikssamlingsprosessen som man ser mer tydelig på 800-tallet. To graver fra Avaldsnes på Karmøy er datert til slutten av 700-tallet, og gir indikasjoner på at Karmøy var et sentrum for høvdingmakt i perioden (Myhre 1993:54). Storhaugen, som blir undersøkt nærmere senere i avhandlingen, inneholder blant annet et 20 m langt skip, smedredskaper, en rekke spillebrikker, en vokskake med innrisset kors og andre gjenstander tenkt å tilhøre en person med høy status (Opedal 2010:50).

Dersom samfunnet endres fra et bondesamfunn i eldre jernalder til et begynnende aristokrati allerede i merovingertid, kan det forklare noe av endringen i bosetning. Med en større kontroll over regionale og strategiske behov kan de marginale bosetningene ha blitt lagt ned og folk flyttet til de større gårdene. Seterbruket, jernutvinning og fiskeri intensiveres, og kan vitne om storbønders tiltak for å øke produksjonen gjennom mer organisert drift av blant annet leilendinger, huskarer og treller (Myhre 1993:56).

Det er videre foreslått at bebyggelsen i MVT kan ha minket på grunn av overbelastning av jordbruk (Myhre 1991:15). Under utgravninger på Forsand i Rogaland har man observert i regnperioder at vannet blir liggende i overflaten og man må fysisk gå inn og drenere det ut (Løken 1988:180). Naturlig drenering av regnvann er avhengig av trevegetasjon, ved avskoging danner regnvannet en podsolprofil som fører til at regnvannet ikke trekkes ned i jorda (Løken 1988:181-182). Jordbruk er avhengig av hvileperioder dersom man ikke har hjelp av moderne utstyr, dreneringsproblematikken kan dermed ha oppstått som en følge av større befolkningsvekst som var avhengig av et kontinuerlig jordbruk (Løken 1988: 181-182), som kan ha medført til flytting av bosted.

Steuer (1989:100) kaller samfunnsorganisasjonen i det merovingiske kongedømmet for *personforbundsstaten* – stater av samlede folk som besto av skiftende personlige relasjoner. Det var et rike eller et område der kongen holdt til med sine krigere og sin velstand. Den førte med seg en rangert samfunnsstruktur som besto av ulikheter i rang og status mellom og innenfor familier der de mektigste individene hadde eget herskap. Steuer (1989:101) kaller de som hadde ansvar for opprettholdelse av riket utenfor kongens nære område for *free retainers* – frie vasaller. De tilhørte kongen og når de døde ble deres

opparbeidede velstand tilbakeført kongen. Dette konseptet skal også kunne overføres til områder i nord og øst som lå utenfor det frankiske kongedømmet. Beowulf-sagaen forteller om en opphøyd kriger som drar hjemmefra som ung for å arbeide på utenlandske kongers hoff. Ringsverd som blant annet er funnet i Snartemo er tenkt å være et symbol på en vassall, ringsverdet var en forbindelse mellom England, Skandinavia og det frankiske kongedømmet (Steuer 1989:102). Vassaller, eller hærfølget, kan ha bidratt til å minke antallet mennesker som bodde permanent på en plass, det var en måte å skaffe seg rikdom og ære gjennom handel- og krigstog (Hedeager 1992a:205).

Endring i gravskikk kan ha medført at kun høyere lag av samfunnet fikk gravlegginger som går å spore i dag. Samfunnet kan ha vært påvirket av store sosiale forskjeller med en liten elite som hadde monopol på materielle uttrykk og mulighet til å bruke disse materielle uttrykkene i gravleggingen (Opedal 2001:76). Opedal (1998:109-140) mener det er sannsynlig at det har blitt etablert et kongerike i det sørvestlige Norge med sentrum ved Karmsundet, der de største gravhaugene fra Rogaland i perioden befinner seg. Påvirkninger fra personforbundstaten kan ha ført til at eliten endret forståelsen av eiendeler, eiendelene endrer seg fra å være personlige til å tilhøre eliten (Steuer 1989:103). På grunn av større politiske enheter fra ca. 700 e.Kr. (Näsman 1998 i Opedal 2001:76) kan en av årsakene til gravenes nedgang være forårsaket av en ny samfunnsorganisasjon der personlige eiendeler i den frie bondestanden ble marginal.

Nedgangen i gravanlegg blir i det følgende belyst ut i fra klimatiske endringer og epidemi.

2.2.2. Fimbulvinter og den justinianske pesten

Året 536 og 537 har blitt omtalt som *Fimbulvinter* - *fimbulvetr* (den store, mektige vinteren) som blir nevnt mange hundre år senere i blant annet Snorres Edda (Axboe 1999; Gräslund 2007:93; Gräslund og Price 2012:428). Det er skrevet at solen skal ha blitt blokkert over en lengre periode som førte til et kaldere klima to somre på rad, der jordbruksnedgang og flere dødsfall skal ha vært et resultat. Lignende hendelser er beskrevet fra resten av Europa, Midtøsten og Kina. Utløsende årsak er tolket ut fra et mulig vulkansk utbrudd, en askesky, som ble på himmelhvelvingen i ca. 18 måneder. Man kan se hendelsen ved nedgang i åringer fra trevirke i mesteparten av den nordre hemisfære, og ved sulfatlag i iskjerner som er datert til 540 e. Kr. (± 17 år) (Gräslund 2007:106). Sulfatlaget i kjernene er tolket som spor etter en kraftig vulkansk utbrudd.

Det kan være en sammenheng mellom befolkningsnedgang og sosial stratifikasjon som endte i at en elite overtok ubebodde landområder som da kunne forsterke sin posisjon i samfunnet. Det er også argumenter mot et slikt vulkansk utbrudd fordi det må ha vært mange samtidige utbrudd eller en veldig stor for å dekke de store områdene som er omtalt (Gräslund 2007:107). Det har blitt argumentert for at den store mengden sulfatutfelling som er funnet i isen på Antarktis og Grønland kommer fra en asteroide eller komet som har slått ned eller eksplodert på jordoverflaten slik at det ble dannet en kosmisk støvsky, som førte til temperaturfall (Gräslund 2007:108; Gräslund og Price 2012:430). Asteroiden/kometen må ha hatt en diameter på minimum 500 m for at alle områdene som skal ha vært påvirket ble dekt (Gräslund og Price 2012:431). Det er ikke hittil kjent en vulkan eller mange samtidige vulkaner som hadde utbrudd i en skala som kan dekke halvparten av kloden, en kosmisk katastrofe kan dermed ha vært mer sannsynlig.

Historiske kilder forteller om en pestepidemi som rammet store deler av Europa på siste halvdel av 500-tallet (Bang-Andersen 1981:30; Gräslund og Price 2012:428). Denne Justinianske pesten - som åpenbarte seg i 541 i Egypt og Orienten, ett år senere i Konstantinopel og Middelhavsområdet og etterfølgende tiår i Vest-Europa - har vært et annet argument for nedgangen i funn (Gräslund 2007:109). Det er vanskelig å tenke seg at Mellom-Europa ikke ble påvirket av pesten når man vet at det foregikk handelsforbindelser med det sørlige Europa. Pest og klimatiske endringer kan ha vært medvirkende årsaker til nedgang i funn. Funnmengden man har viser en endring i stilistiske uttrykk og kombinasjoner av eldre og yngre jernalderelementer.

2.2.3. Stilendring

I Norge har det vært utfordrende å datere funn fra perioden 500-700 e. Kr. Kronologien har vært forsøkt datert ved stilutvikling og kryssfunn mellom Norden og kontinentet. FVT og MVT har ulike stilhistoriske uttrykk, stil I, stil II og stil III. Stil I har blitt datert til slutten av 400-tallet, stil II er fra 6.-7. århundre e.Kr. (Nielsen 1998:1), og stil III fra begynnelsen av 700-tallet (Salin 1904; Kristiansen 1973:86; Schetelig 1920:243, 248; Kristoffersen 1995:1).

Stil II består av fletteband i kombinasjon av dyreornamentikk (Hedeager 1996:229, 1999:60). Den plastiske stilen fra Stil I blir byttet ut med plane flate mønstre, satt sammen av dyremotiver og båndfletting (Kristoffersen og Magnus 2010:77; Nielsen 1998:2). Hedeager (1999:60) kaller det for en «[...] zoomorfisert (dyreaktig) flettebåndstil [...]», dyrefigurene blir mer og mer underordnet flettebåndkombinasjonen. Stilen har vært svært enhetlig over store

områder i det germanske Europa, og kan reflektere en utvikling der det øverste sjikt i samfunnet begynte å føle tilhørighet som medlemmer av en kontinental klasse (Hedeager 1999:60, 61; Nielsen og Kristoffersen 2002:22; Wiker 2002:127). Stilen kan peke mot kontakt med østfrankiske, alemanniske og saksiske områder. Fra det romerske militære apparatet kan den sosiale identiteten til folk i Skandinavia ha endret og omformet grunnleggende verdier som økte i omfang med et interregionalt nettverk og kontinentale idealer (Wiker 2002:128).

På 700-tallet fremtrer Stil III som en reaksjon mot det kristne universet som steg frem i Europa, dyrestilen fikk en renessanse i Norden. Dyrestilen i Stil III inneholder også elementer fra den nye angloirske stilen med planteornamentikk og rankemotiver (Hedeager 1999:62).

2.2.4. Sammenfattende bemerkninger

Merovingertid er en periode som ofte knyttes til en nedgangstid både i Skandinavia og resten av Europa. Nedgangen er knyttet til endring i samfunnsstruktur, fraflytting av gårder, stilutvikling samt pest og klimaendringer. Det er nesten umulig å fokusere på kun én av hypotesene, det virker mer sannsynlig å se sammenhenger mellom alle. En kosmisk katastrofe, eller vulkansk utbrudd, og pest kan ha vært en utløsende årsak som førte til at flere døde og gårder ble lagt øde. Samtidig ser man endring i samfunnsorganisasjon med en lederelite som overtar og endrer den politiske strukturen i samfunnet. Gravlegging kan ha blitt forbeholdt eliten, og de med lavere status ble gravlagt under flat mark i områder som er utfordrende å lokalisere, eller i eldre gravhauger som sekundærgrav.

Neste periode som skal undersøkes nærmere er VT. Denne perioden må ses som en videreføring av det som har skjedd i MVT når det gjelder samfunnsorganisasjon og den politiske strukturen i samfunnet. Gravleggingen får flere elementer fra kristendommen og ledergrupper får mer makt enn tidligere.

2.3. Vikingtid

Vikingtid er siste periode i forhistorisk tid og markerer overgangen til historisk tid i Norge. Vanligvis blir perioden datert historisk til de første norrøne angrep på De britiske øyer, spesielt angrepet på Lindisfarne i 793 (Williams 2008:194-195). De arkeologiske dateringene på VT baseres på nye gjenstandsformer, henholdsvis bevæpning og spenner. Det har blitt mer vanlig å datere VT til rundt 800 e. Kr., men det er også argumentert for en datering til slutten av 700-tallet på grunn av gjenstandskombinasjoner i gravene.

2.3.1. Bosetning og handel

Bebyggelsen i VT var påvirket av bebyggelsene i de foregående periodene, større strukturelle forandringer i foregår ikke i VT (Fallgren 2008:67). I hovedområdene for jordbruk dominerer mellomstore og store landsbyer, mens i fjord- og fjellområder var enhetene mindre. Det treskipete langhuset forsvinner i begynnelsen av yngre jernalder og enskipet hus begynner å opptre i midten av VT (Fallgren 2008:67; Helliksen 1997:146). Enskipet hus, eller rektangulære/firkantede husene var mindre enn de eldre treskipete husene, og fordi de nye husene ikke hadde flere funksjoner besto en gård av flere hus enn tidligere (Fallgren 2008:69).

Ætten var fremdeles en viktig faktor i den politiske delen av samfunnsorganisasjonen. I VT ser man også videreføring av *personforbundsstaten* som begynte i MVT. Oppbyggingen av et rike var avhengig av evnen til å knytte og opprettholde personlige allianser til andre medlemmer av eliten (Opedal 1998:175). Det var et ustabil nettverk som medførte at nye riker kunne bygges opp raskt, men også gå under dersom alliansene brytes. Hirde utgjorde det store maktapparatet og gjorde kongen mektig så lenge horden var sterke og lojale. Hirde besto av krigere på ulike nivå, de fremste krigerne hadde laverestående krigere under seg, og de fremste i horden kunne bli tillagt jordeiendommer og spesielle våpen.

Økonomien rettes i større grad enn tidligere mot handel, men med redistribuerende økonomiske strukturer som tidligere (Myhre 1979:254). Handelen gikk fra å være sentrert på sesongbaserte markedsplasser før VT til handelsbyer med sentraliserte håndverkere i VT (Skre 2008: 87, 90). Gjenstander kunne også anskaffes ved allianser, gjennom familieband og plyndres (Sindbæk 2008:150).

I Rogaland er det funnet flere typer importgjenstander. I graven fra Hegreberg på Rennesøy (S6782) (Petersen 1942:25-30) lå blant annet en oval bronsespenne og to mynter. Den ovale bronsespennen er meget oksydert. Sølvmynten er av typen kufisk dirham, som er en betegnelse på arabiske mynter med kufisk skrift (Gullbekk 2008:162; Skaare 1963:104) mens den andre mynten trolig er angelsachsisk. Fra Hommersåk i Sandnes kommune (S4228) er det funnet en ringspenne av bronse med båndfletningsdekorerte kuler (Petersen 1921-1924:8-9; Rygh 1885:figur 680). Denne typen ringspenne har vært populær i Norge og på De britiske øyer. Ringspennene som er funnet i Norge kan være produsert av lokale håndverkere, men typen har utenlandsk bakgrunn (Sjøvold 1974:213-214). I VT var det stor handel og plyndringsvirksomhet med/av land utenfor Norge, om importgjenstander har blitt anskaffet

ved handel eller plyndring vites ikke, men vikingskipet var et sentralt fartøy for anskaffelse av gjenstander.

2.3.2. Vikingskipet som fartøy og grav

Vikingskipet representerer endring i skipsbygging ved forbedringer og tilpasninger til nye bruksområder (Bill 2008:170). Skipet brakte nordmennene i hyppigere kontakt med Europa, der de blant annet drev forsvar av norske baser i Irskesjøen og Skottland (Crawford 1999:82). Skip og båt er et fremtredende element i VT gravskikk, båten er noe mindre enn skipet, men det er usikkert om båten og skipet har ulike betydninger i gravlegging. Gravlegging i båt er kjent fra før VT (Müller-Wille 1995:101), men de inngår ikke i graver med smedutstyr i Rogaland før slutten av MVT. Crumlin-Pedersen (1995:92) argumenterer for at gravlegging i båt ikke var noe alle kunne benytte seg av, fordi de er i et mindretall mot graver uten båt. Både kvinner og menn gravlegges i båt, gravene finnes både med mye gravgods, og med lite gravgods, de er både funnet med haug og under flat mark i tillegg til brent og ubrent.

Båtens betydning i gravlegging har vært diskutert gjennom forskningshistorien, der båtens praktiske hensikt, sekulære betydning eller religiøse betydning har vært sentral (Crumlin-Pedersen 1995:93; Price 2008:265). Den praktiske hensikten kan vise til båten som brensel i kremasjonsgraver, eller beholder for avdøde og dens gjenstander i inhumasjonsgraver. Båten kan ha hatt en sekulær betydning som symbol på makt eller maritim tilknytning. Den religiøse betydningen går ut på at båten er en *ferge* til neste verden, eller har en tilknytning til en spesifikk gud eller gedefamilie (Crumlin-Pedersen 1995:93). Båten kan også ha hatt ulike betydninger ut i fra hvem som ble gravlagt, båtens betydning diskuteres videre i tilknytning til spesifikke funn fra Rogaland i kap 7.

I avhandlingens materiale fra VT finnes tre båtgraver der én er ca. 10 m lang og to har usikker lengde. Båtgraver er en sammensatt gravskikk, motivene bak gravleggingen kan bære preg av lokale eller familiære variasjoner ut ifra hva den døde og de gjenlevende tilla døden. I analysen og diskusjonen (kap 7) vil aspektene ved båtgraver diskutert i henhold til graver med smedutstyr for å forsøke å analysere hvordan skipet kan relatere til makt og religion.

2.3.3. Harald Hårfagre og kristne symboler

På begynnelsen av 1800-tallet var det gjennomgående konsensus for at Norge ble samlet til et rike i slaget ved Hafrsfjord i 872 e.Kr. Etter andre verdenskrig forsto man imidlertid 872 e.Kr. som en ytre, territoriell rikssamling (eller tidlig forsøk på rikssamling), mens den indre,

organisatoriske rikssamling foregikk på 1200-tallet (Helle 1993:147; Opedal 2010:26; Titlestad 2001:65). Et samlet rike under én konge krevde en sterk politisk og sosial organisasjon med en tilhørende ideologi for å binde sammen riket uavhengig av hvem som var konge (Helle 1993:147). Selv om det ble gjort mange forsøk på rikssamling tidligere ble ikke Norge inkorporert i den norske kirke og i statlige organisasjoner før på 1200-tallet. Harald Hårfagre har blitt omtalt som den første stormannen som forsøkte å samle landet til ett rike etter europeiske forbilder. Han er tenkt å tilhøre Karmøyområdet i Rogaland, der Avaldsnes lenge var innfallsporten til Vestlandet (Opedal 2010:153).

Karmsundet er tenkt å ha vært en hovedåre for skipsfart i VT, og dette sundet, i tillegg til Avaldsnes, har hatt en strategisk beliggenhet både når det gjelder ferdselsveier og langdistansekommunikasjon (Opedal 2010:169). Bakgrunnen for disse argumentene er belagt på retrospektive slutninger, at store hauger viser til selveie, at sentralmaktgods fra 1600-tallet kan være gammelt krongods som går tilbake til Harald Hårfagre og at store konsentrasjoner av privat eiendom kan være adelsgods som går tilbake til VT (Opedal 2010:158, 169). Gravene som er funnet i områdene Karmøy og Haugesund ligger på eller nær Gard/Haugo-området, som i følge tradisjonen var der Harald Hårfagre skal ha blitt gravlagt (Opedal 1998:157). På Gard ligger en middelalderkirke i stein, og det er også funnet et steinkors fra 900-/1000-tallet på stedet. Steinkorset på Gard og steinkorset på Storesund har stått på hver sin side av innseilingen til Karmsundet nordfra, noe som kan antyde at områdene Karmøy og Haugesund har fått større kristne impulser.

I VT fremkommer kristne symboler i gravskikken sammen med hedenske; korssymboler sammen med haug og båt. Dette kan man se blant annet i graven fra Hegreberg i Rennesøy kommune (Hernæs 1993:106). Hegreberg er en grav i en lav gravrøys, den er brent, men inneholder en stor korsformet smykkenål av sølv. Det er tydelige tegn til en religiøs overgangsperiode der både den nye og den gamle religionen fremtrer sammen. Hernæs (1993:101) mener det er merkelig at Hegreberg ikke inneholder fullt våpenutstyr. Fullstendig våpenutstyr er skrevet om i en rekke arbeider, men det kommer ikke klart frem hva det innebærer. Eksempler på dette er at Myhre (2005:285) setter sverd, skjold og spyd som fullstendig våpensett i tillegg til våpenkniv, og legger til at det også er funnet en pilspiss og våpenøks i en grav fra Nerhus i Kvinnherad. Det er usikkert om han mener at pilspissen og våpenøksten skal medregnes fullt våpenutstyr, men dersom det er tilfellet har han lik inndeling som Hedeager (1992a:112). Hun nevner at sverd, skjold og spyd/lanse forekommer oftest sammen, med noen tilfeller av øks og pilspisser i tillegg. I gulatingen står det at «hver fri mann skal ha sverd eller øks, samt skjold og spyd» (etter Skre 1998:330). I avhandlingen tar

jeg utgangspunkt i Gulatingsloven, men er klar over at den sannsynligvis ikke er helt overensstemt med faktiske forhold. Én av gravene fra VT som inneholder smedutstyr har fullt våpensett med sverd, skjold, spyd, øks og pilspisser, dette er en grav fra Strand i Strand kommune. Andre som har nesten fullt våpensett i tillegg til smedutstyr er graven fra Gausel i Stavanger og Stråpa i Suldal som mangler spyd/lanse (Børsheim og Soltvedt 2002; Petersen 1958a:18-20). Uten om disse har alle graver sverd og en kombinasjon av annet våpenutstyr – øks eller pilspisser forekommer oftest sammen med sverd.

2.3.4. Sentralplass

Sentralplasser i VT blir ofte knyttet til jordeiendommer og områder som hadde kirkelige eiendommer i middelalder. Fra VT er det funnet graver med smedverktøy fra syv kommuner i Rogaland som kan knyttes til sentralplasser; Stavanger, Suldal, Strand, Sandnes, Sola, Rennesøy og Klepp. Utenom Klepp og Sola er alle kommunene konsentrert rundt Boknafjorden. Rennesøy peker seg ut på to områder; Sørbø og Åmøy. Sørbø hadde krongods i middelalderen, og det ble bygd steinkirke på gården som var knyttet til kongemakten. Åmøy, der en av gravene med smedverktøy er fra, er også konsentrert rundt store jordegods (Opedal 2010:193).

Fra Nord-Jæren er to av gravene fra Klepp. Klepp har mange rike funn gjennom en lang tidsperiode, men det er mindre informasjon om stedet fra VT. Nord-Jæren var et viktig område under Erling Skjalgsson på slutten av 900-tallet og begynnelsen av 1000-tallet (Opedal 2010:193). Det er funnet rike graver fra 800-tallet som tyder på at området må ha hatt en sentral rolle også tidligere i perioden. Gravene fra Gausel i Stavanger kommune ligger lengst nord på Jæren og viser til et miljø med svært høyt sosialt nivå (Børsheim og Soltvedt 2002:177-236; Opedal 2010:194). I materialet fra Gausel er det blant annet funnet en rikt utstyr kvinnegrav, og en rikt utstyrt mannsgrav i skip under haug med blant annet våpenutstyr og smedverktøy. Andre graver fra Nord-Jæren er fra Sola og Sandnes, men det er ikke like mye informasjon om disse områdene utenom tilknytningen til områdene rundt.

Graven fra Strand er en brent båtgrav i haug fra 900-tallet, og inneholder i tillegg til smedredskaper en stighbøyle som har relasjon til «ryttergrav». Fra Tau, like ved Strand-graven er det funnet en sølvskatt i form av en sølvspenne og to fingerringe. I Årdal i Hjelmeland kommune, ca. 30 km fra Strand-graven, var det før 1660 en mengde krongods og sentralkirkelig gods. I Sæbø like nord for Årdal er det funnet en sølvskatt med blant annet

halsringer av sølv med en samlet vekt på over et kilo. Området Strand og Årdal har potensialet til å ha hatt en kongelig forbindelse på 900-tallet (Opedal 2010:195).

Nord-Jæren og Karmøy kan vise til ulike sentralplasser gjennom VT, eller at ett av områdene var sentralplass med tilknytninger til enten Nord-Jæren eller Karmøy.

2.3.5. Sammenfattende bemerkninger

Vikingtiden må ses i sammenheng med overgangen eldre og yngre jernalder, der samfunnsorganisasjonen man ser i VT begynner. Kristendommen får større innflytelse i gravlegging, flere kristne symboler får plass blant det hedenske. I tillegg kan færre graver belyse en endring i hvem som kunne gravlegges, og at status muligens har vært en faktor i dette. Store skipsgraver forekommer og må ses i tilknytning til innovasjon i skipsbygging og skipsteknikk samt mulig religiøs tilknytning når de forekommer i gravlegging.

Graver med smedutstyr øker i antall, og de ligger ofte i tilknytning til mulige sentralplasser i perioden. Handel og utveksling av varer var fremtredende, og fremstilling av gjenstander fra edle metaller og jern kan ha vært en mulig årsak til at smeder knytter nærmere bånd med sentralplassene.

I det følgende skal noen gjenstandsteoretiske tilnærminger belyses for å kunne undersøke hva smedgjenstandene i graven kan bety, og hvorfor de ofte legges sammen med både våpen og rikt gravgods.

3. MATERIALERS OG GJENSTANDERS BETYDNING

Hvorfor bestemte gjenstander har blitt lagt sammen med avdøde er blant annet et resultat av samfunnet og dets handlinger. Innenfor Pierre Bourdieus (2010:72) praksisteori finner man begrepene *praksis* (menneskelig handling) og *habitus* (systemer av varige overførbare disposisjoner). Habitus er et system av disposisjoner som skapes gjennom praksis, og er et resultat av sosiale erfaringer, kollektive minner, tankesett og bevegelsesmønstre som fester seg i kroppen og sinnet (Bukkemoen 2007:161). De tillærte handlingene kan endres når det er manglende overensstemmelse mellom menneskenes habitus og den sosiale verden fordi mennesket besitter intensjoner, vilje og evne til aktiv handling. Habitus er et dynamisk system som kan produsere nye disposisjoner innenfor bestemte grenser, med andre ord kan praksis skape habitus samtidig som habitus rettleder og skaper praksis (Bukkemoen 2007:161; Glørstad 2000:189). Dersom man overfører dette på arkeologisk materiale er materielle omgivelser i gjensidig avhengighet til hverandre, samfunnet skaper objektene symbolske forankring og objektene er med på å gjenskape samfunnet. Jeg blir å bruke Bourdieus habitus og praksis for å undersøke nærmere årsakene til gjenstanders tilstedeværelse i graver, og hvordan slike gjenstander kan bidra med opplysninger i samfunnets handlinger ved gravlegging.

Smedredskaper forekommer ofte i graver med våpen og gravene blir derfor kjønnsbestemt til menn. Slike «smedgraver» har vært omdiskutert fordi man er uenige i hvor stor grad redskapene skal inneha *spesielle* evner, dette går tilbake til sagaene der smeden ofte fremstilles som opphøyde mennesker som kan inneha magiske egenskaper. Ordet smed, som kommer av begrepet, *smiðr* har hatt flere benevnelser i jernalderen, slik som smed og snekker. Anders Wallander (1989:109) diskuterer dette begrepet og hvordan det kan knyttes opp mot håndverkere generelt. I graver med smedutstyr forekommer ofte redskaper til blant annet jordbruk og snekker i tillegg til annet gravgods. I en grav med for eksempel hammer, fil, ambolt og sigd er det kun ambolten som kan henvise direkte til smedarbeid. Hammeren er et multiverktøy, fil benyttes til både trearbeid og smiing, mens sigden er primært et jordbruksredskap. Konteksten blir tvetydig, og er utfordrende å assosiere til smedvirke alene. Gjenstander i en grav ses ikke på som et direkte bilde av den avdødes liv og virke, de kan ha en symbolsk betydning for reisen til dødsriket og oppholdet der, i tillegg til at de gjenlevende kan ha lagt ved gjenstander som viser tilknytningen de hadde til den døde (Steinsland 2005:340, 341; Wallander 1989:110).

Inndeling av graver etter kjønn baseres stort sett på tradisjonelle kriterier, våpen og beltesteiner til menn og hvis det er mer enn to fibler, relieffibler, drakt-/hårnåler, nøkler, skinnskrapere, håndtein og vevsverd knyttes det til kvinner (Hanisch 2002:28). Drikkebeget, gull og bronsekar har blitt assosiert til det øvre laget av samfunnet (Hanisch 2002:33; Hauken 2005; Hedeager 1992a; Myhre 1987:170). Alle gjenstandskategorier forekommer ikke gjennom alle perioder, glassbegre forekommer primært i romertid og FVT og våpen finnes gjennom store deler av jernalder med ulikt antall, men i de fleste manssgraver. For eksempel problematiserer Heidi Berg (2013) synet på at nøkler er kvinneutstyr, da det er tilnærmet likt antall manssgraver med nøkler. Kriteriene gir indikasjoner på kjønn, men det er ikke et kjønnskriteriesystem der det ikke kan forekomme avvik.

3.1. «What do objects want?»²

Dersom samfunnet og objektene er i gjensidig tilknytning til hverandre betyr det at både ting og mennesker har like passive og aktive egenskaper (Fahlander & Oestigaard 2008:4; Gosden 2005:194). Gosden forklarer dette nærmere ved et eksempel på utviklingen av keramikk- og metalltyper. Slik utvikling skjer over tid, og ikke gjennom direkte kontrollerte handlinger til individer eller grupper. Ved å forbedre eller utvikle et objekt tas det ofte utgangspunkt i et foregående objekt, som fører til at objekter samhandler med mennesket i prosessen. I gravkontekster fra jernalderen er det vanlig å finne gjenstander, materialer og lignende som er intensjonelt plassert av de gjenlevende. Selv om gjenstandene er intensjonelt nedlagt, kan de symbolisere ulike handlinger og formål; de gjenlevende kan legge ned noe som symboliserer forholdet deres til den døde, avbilde identiteten til avdøde eller oppfylle forpliktelser i henhold til kulturelle normer (Naum 2008:184, 185). Istedenfor å tolke gravgods som innehavere av statiske sosiale roller som avbilder avdøde, kan de ses som viktige medium for den komplekse, selektive og regelmessige prosessen ved å huske, og glemme, den sosiale personen gjennom begravelsen av gravleggingen (Assmann 2008:111; Williams 2006:36).

3.1.1. Kulturelt minne

Kulturelt minne er sansbart, objektivt og lagret i symbolske former som er stabile og situasjons-overskridende (Assmann 2008:110-111). De kan overføres fra en situasjon til en annen, og gjennom generasjoner. Vårt minne kan overføres mellom mennesker og ting, selv

² Tittelen er lånt fra Chris Gosdens (2005) artikkel med samme navn.

om ikke tingen/objektet i seg selv har et minne kan de påminne oss fordi de er bærere av minner som vi tillegger dem (Assmann 2008:111). Å minnes, eller å glemme noe, er sosiale fenomener som alltid gjøres av individer i en gruppe som individet hører til. Individuelle minner eller tap av minner kan ikke forekomme uten sosial erfaring og det kan ikke eksistere et kollektivt minne uten individer som deltar i samfunnslivet (Naum 2008:72). Minne/erfaring deler noen av de samme aspektene som habitus/praksis, med det mener jeg at minner og erfaring påvirker hverandre slik praksis og habitus gjør.

Howard Williams (2006) knytter kulturelt minne til arkeologien og fokuserer på hvordan utvalgte handlinger visualiseres gjennom døden og graven, hvorfor noen gjenstander vektlegges over andre. Var det eiendeler til avdøde, eiendeler tilhørende samfunnet som den døde forlater, eller gjenstander som var nødvendig i overgangen mellom døden og etterlivet (Williams 2006:20)? Gravgoods er i grunnen gavegivning i en liminal fase (Mauss 1990:3; Turner 1967, 1999; van Gennep 1999), gravgodset kan ses som gaver fra de gjenlevende i samfunnet med symbolske forankringer i overgangen til etterlivet.

Individer har også ulike identiteter i ulike omgivelser, minne er kunnskap om ens egen diakroniske identitet, som et individ, et familiemedlem, en generasjon, et samfunn, en nasjon eller en religiøs tradisjon (Assmann 2008:113, 114). Minneteori kan hjelpe oss å forstå hvorfor det er funnet mange like gravtyper med lik landskapsplassering, og hvorfor det kan oppstå ulike begravelsermønstre i samme periode eller sted. Hauger og graver under flat mark er to ulike gravtyper som kan oppstå i samme periode og i samme område, og det er funnet mange variasjoner innenfor og mellom typene. Kulturelt minne er både praksis og et strukturerende prinsipp, begravelser er et eksempel på en praksis som transformerer kropp og sjel samtidig som den strukturerer ønskede mønstre for hvordan senere begravelser skal gjennomføres, selv om de ikke nødvendigvis blir det (Williams 2006:21).

Variasjoner i gravskikk kan i et bredt perspektiv relateres til sosial identitet til avdøde og etterlevende. På hvilke måter den døde ble husket er knyttet til ulike strategier for å *vekke* den døde ved kosmologiske, mytologiske eller sosiologiske tilknytninger (Williams 2006:26). Gravleggingen kan ofte ses som en scene der de etterlevende utfører og uttrykker sine identiteter og forbindelser til den døde, sitt opphav, det hellige og fortiden generelt (Opedal 2010:42; Turner 1967:91-92).

Memory practices er en måte å tenke på når det gjelder utstyret og gravleggingen som følger den døde. Mange objekter hadde tilknytninger til individet, selv om ikke alt kom med i graven. Materiell kultur gir oss en kontekst, et medium og en beskjed om minner rundt

avdøde, man kan forsøke å finne ut hvordan og hvorfor minnet ble konstruert selv om man ikke direkte kan vite hva avdøde ble husket som (Williams 2006:20).

3.2. Teknologiske aspekter ved smedvirke

Teknologi er et sosialt konstruert begrep som bør ses som et system med sosiale handlinger og teknikker (Pfaffenberger 1988:240, 241). Det er praktisk kunnskap eller *know-how* som deles og overføres som andre kulturelle aspekter, den kan ikke eksistere uten å brukes. Teknologi er samtidig et sosialt objekt som inneholder mening for å mystifisere de som blir involvert i dets opprinnelse og bruk. For å undersøke påvirkningen til en teknologi på samfunnet må man undersøke teknologiens sosiale handlinger og mening, teknologi blir dermed mer sosial enn teknologisk (Pfaffenberger 1988:241). Når man konstruerer en teknologi er det ikke kun for å utnytte materialer og teknikker, det er også for å konstruere sosiale og økonomiske allianser, oppfinne nye prinsipper til sosiale relasjoner og å anskaffe nye kommunikasjonsmidler for kulturelle myter (Pfaffenberger 1988:249). Det å lage en ny teknologi er å lage en ny verden av sosiale relasjoner og myter, ikke bare en ny gjenstand. I dagen industrielle samfunn tillegger man ikke begrepet teknologi mye vekt, det er noe bakenforliggende for å lage gjenstander som man ikke behøver å ha kunnskap om.

Smievirksomhet er en teknologisk gren som har vært knyttet til transformatoriske egenskaper (Barndon 2005:371; Østigård 2007:7). Terje Gansum (2004a:121) tenker seg at det fantes andre forestillinger rundt fremstillingen av metall i jernalderen enn våre tekniske tilnærminger. Det har blitt foreslått, ved blant annet Voluspá og asiatisk og afrikansk jernfremstilling, paralleller til både fødsel og seksualitet (Barndon 2005:368-369, 2006:101; Gansum 2004a:280-281, 2004b:48; Randi Haaland 2004:5, 2006:79; Rønne 2002:57-58). Voluspá vers 40 tolker Gansum (2004a:126) som jernets fødsel fordi den gamle som føder i jernskogen, *jarnvadir*, ikke skal tolkes som en biologisk skapning, men heller som moderjord; «[...] jorda som ovnene bygges av og som brukes til å lage jernet». Seksualitet fremstilles gjennom ovnen, slik som jernfremstillingsovnen i Nepal der ovnen lages med påførte bryster og «[...] åpninger formet som vulva, samt bein som ligger langs marken» (Gansum 2004a:127, 2004b:48).

Ulike ovner til jernfremstilling fremtrer i løpet av jernalderen. Endringer i byggeskikk er foreslått å ha sammenheng med rituelle og religiøse endringer i forståelsen av metallens egenskaper. Om endringene av forståelsen kom før eller etter ovnen ble forbedret er uvisst,

men dersom det oppsto endringer i forståelsen av metallet er det etter min mening større sannsynlighet for at ovnen var et resultat av endrede ritualer.

Det er mange assosiasjoner til smievirksomhet i etnoarkeologiske kilder og i sagaer og myter, de skriftlige kildene forteller om overnaturlige vesener som smir magiske gjenstander. De historiske kildene som omhandler smed fra det norrøne materialet er Skallagrim i Egilssoga, Regin i Reginsmål og Volund i Volundskvadet. Her fremstilles smeden blant annet som dverg, en som innehar hemmelig kunnskap og kan ikle seg dyreham. Graver med smedutstyr er ofte plassert sammen med rikt utstyr som gir relasjoner til det øvre samfunnssjikt. Mange ser koblinger mellom smeden og makt fordi smeden har assosiasjoner til makt i mytene. Selv om en del forskere har satt spørsmålstegn ved hvordan man skal tolke graver med smedutstyr, om det er en smed som er gravlagt eller ikke (se eksempelvis Barndon 2005:366; Rønne 2002:56; Sjøvold 1974: 306; Straume 1986:46; Wallander 1989:107), er det få som har undersøkt hvordan man kan finne den faktiske smeden i det arkeologiske materialet.

3.3. Makt, kontinuitet og endring

Store gravhauger med imponerende gravgaver er et av de eldste tema innen arkeologien (Opedal 2010:10). Mange opplever at slike monumentale graver med sin gjennomtenkte beliggenhet har en egenartet symbolsk makt, som tyder på at de må ha vært av stor betydning både i sin samtid og ettertid. Som nevnt tidligere i avhandlingen kan man se gravhaugenes betydning over tid i henhold til sekundærgravlegginger som oppstår senere i samme haugkonstruksjon. Bourdieus (1996:42) symbolsk makt går ut på at en herskende kultur bidrar til integrasjon av den herskende klassen gjennom å sikre kommunikasjon mellom dens medlemmer og ved å skille den ut fra andre klasser. Den herskende kultur bidrar til en fiktiv integrasjon av medlemmer i samfunnet som fører til avvæpning av de dominerende klassene. Legitimering av etablert orden oppstår når den dominerende klassen får gjennomslagskraft som ledende elite av samfunnet. Den herskende kulturen oppnår makt gjennom å skjule klasseinndelingen bak den fiktive integrasjonen. Sagt med andre ord: symbolsk makt utføres når elitens interesser fremstilles som universelle interesser som er felles for hele gruppen, selv om de ikke behøver å være det (Bourdieu 1996:42). Ritualer kan være en form for symbolsk makt eller et «politisk-religiøst drama som i enkelte samfunn og i bestemte situasjoner kunne ha essensiell betydning for herskerdynasti og rike» (Opedal 2010:31).

I jernalderen utvikles sterke regionale og interregionale maktstrukturer i Skandinavia (Kristiansen 1991:41; Myhre 1987, 1991; Steuer 1989), maktbegrepet kan innebefatte ulike aspekter, fra å være et hverdagsbegrep til et uttrykk for økonomiske og politiske forhold i samfunnet (Larsson 1991:22-23). En forutsetning for maktbegrepet er at det eksisterer et skille mellom individer eller grupper (høvding-bønder, rike-fattige, mennesker-guder) der et individ eller en gruppe dominerer over andre individer eller grupper. Hvilken type form makten har kan variere mellom tid og rom, mellom perioder og geografiske områder (Larsson 1991:23). Storslåtte graver ses ofte som en integrert del av et maktgrunnlag som var vevd sammen med religiøse forhold (Hedeager 1999:23, 86; Opedal 2010:14). For oppnåelse av politisk makt var man avhengig av legitimitet til den offisielle *religionen* i samfunnet man ønsket lederskap i, adgang til forfedrenes og gudenes verden.

3.3.1. Gravenes varierende gjenstandsgrupper og utforming

I gravene ligger det et utvalg av gjenstandstyper ved den døde, det kan være ulike årsaker bak nedleggelsen av gjenstandene man finner, og ikke finner: de man ikke finner kan ha vært av materialer som ikke overlever til i dag (tre, tekstiler), det kan ha foregått en regional og kronologisk utvikling i gjenstander som nedlegges, de kosmologiske og individuelle symbolverdiene til gjenstandene kan ha vært relevant, ideologi, og man kan finne ulik plassering av samme gjenstandstyper i ulike graver, og samfunnets ønske om å portrettere den avdøde behøver ikke å samsvare med identiteten til avdøde (Williams 2006:37-40). Samlet sett viser dette at man ikke kan lese graven som direkte avbildning til sosial struktur da ingen graver er helt lik og ikke behøver reflektere det samme. Videre skal jeg vise til ulike tolkninger som kan bidra til økt forståelse i henhold til undersøkelsen av gravene med smedutstyr fra Rogaland.

Våpen i graver finner man oftest i mannsgraver, og det er ofte graver som inneholder mer rikt utstyr enn graver uten våpen (Williams 2006:60). I Rogaland har alle gravene med smedutstyr våpen i tillegg. Fra FVT og MVT er det kun inhumasjonsgraver, i VT forekommer også kremasjonsgraver. Kremasjon er en likbehandling der avdøde brennes på bål med full påkledning og personlig utstyr (Price 2008:260). Man har ikke mye informasjon om hva som foregikk etter brenning og før begravelsen, men Jenny-Rita Næss (1996:90) mener man kan se to hovedforskjeller, enten er beina fullstendig fri for aske og kull (rensedede hvite bein) og nedlagt uten bålrester eller så er de lagd ned sammen med bålrestene og blandet i denne. De rensede hvite bein kan være et resultat av at noen har tatt ut beina fra bålet etter brenningen og

renset dem, men de kan også ha blitt rensed via brenningen dersom varmen er tilstrekkelig (Næss 1996:91).

Den døde kan enten bli gravlagt på stedet brenningen har foregått eller så kan restene bli ført til den plassen gravleggingen skal foregå (Price 2008:260). Hvis bålrestene bæres til graven er det to vanlige måter å utforme den på: enten fraktes oldsaker og bein sammen og legges over brannlaget; eller så kan alle bålrestene tas til gravplassen der beinrestene og oldsakene begravnes sammen med bålrestene, samlet eller spredt utover (Næss 1996:91). Gravhauger kan være av ulik størrelse og form, de fleste er runde, men ovale, rektangulære og triangulære hauger er også kjent (Price 2008:260). Ingen av kremasjonsgravene fra Rogaland i VT med smedutstyr har beholder til beinene, de er alle lagt på brannflaket utenom graven fra Strand der de hvite brente beinene ligger sammen med resten av gravgodset og brannlaget er plassert utenfor gravgjemmet, som er rammekonstruert i haug.

Det var mer sjeldent med inhumasjonsgraver i VT (Price 2008:261). I slike graver var det vanlig å legge den døde ned med full bekledning og med gjenstander rundt. Den døde kan bli pakket inn i skinn, tøy eller lignende, og selve gravgjemmet kan få et beskyttende lag av never, sand eller stein (Næss 1996:92). Det er tre graver fra Rogaland med smedutstyr som er rikere utstyrt enn de andre, alle inhumasjonsgraver, men utenom disse er det ingen store forskjeller i gravgods fra brent/ubrent begravelse utenom likbehandlingen.

3.4. Sammenfattende bemerkninger og veien videre

Objekter kan inneha ulike betydninger ettersom hvem de tilhører eller har tilhørt. Betydninger de har før nedlegging i graver og den betydningen de får etter begravelsen kan også være ulike. Sammensetninger av gravgods og de ulike variasjonene man kan finne må ses sammen for å kunne oppdage et system. Systemet behøver ikke være det samme i alle perioder og i alle graver innenfor en periode, men fordi man som arkeolog ikke kan vite nøyaktig hva menneskene tilla gjenstander av betydning i forhistorien er undersøkelser av hele konteksten viktig for å kunne komme nærmere årsakene bak gravlegging.

Hvorfor smedredskaper dukker opp for første gang i graver fra FVT er et interessant fenomen da det har foregått både jernfremstilling og bronsestøpning tidligere. I den videre undersøkelsen av «smedgraver» fra Rogaland skal årsakene til smedredskapenes oppkomst i graver med både våpen og gjenstander tilknyttet velstående grupper i samfunnet diskuteres i henhold til smedredskapenes funksjon og hva «smedgravene» kan representere.

4. METODISK RAMMEVERK

Avhandlingen skal undersøke hva graver med smedredskaper kan bety når de legges med annet utstyr. Det blir tatt sikte på analyse av redskapsfunksjonalitet, romlig analyse på mikroskala nivå og en komparativ analyse av alle gravene med smedredskaper fra Rogaland som inneholder mer enn ett redskap.

I analysen av redskapsfunksjonaliteten vil alle redskapstyper fra smedvirke analyseres for å belyse deres funksjon i en smie. Av redskapene som er dokumentert i gravene er hammer, tang, platesaks, ambolt, fil, meisel, saumlo, støpeform, smeltedigel, brynestein, syl, digelgaffel og drill. Redskapenes funksjon gir innsyn i hva redskapene ble brukt til, og gjennomføres før analysen på mikroskalanivå. Alle gravene blir undersøkt med spesiell vekt på ytre og indre gravmarkering, likbehandling, innhold i graven med plasseringen av gjenstander dersom det lar seg gjøre. I den videre diskusjonen tas gravgodset opp i en videre sammenheng mellom samfunnsorganisasjon, gjenstandenes mulige betydning og hvordan utvikling over tid kan oppdages. Samlet kan disse elementene bidra til hva «smedgravene» forteller oss.

4.1. Arkeologiske kilder

Før jeg går i gang med redskapsanalysen vil noen utfordringer ved bruk av kilder, arkeologiske og historiske, belyses. Arkeologi er studiet av menneskelig kultur og samfunn på grunnlag av fysiske spor og rester etter menneskelig aktivitet, som for eksempel gravhauger, gjenstander, gårdsanlegg, forsvarsverk og politisk organisasjon (Hedeager 2011:137; Myhre 1987:113). Det er kun en brøkdel av det som er bygd opp eller gravd ned som er bevart eller funnet i dag, samtidig som man ikke kan vite om de hadde markering av status og rikdom som man kan spore arkeologisk (Myhre 1991:10). Det oppstår et skjevt bilde av fortiden når det meste fremdeles ligger begravd og ulik grad av utgravningsaktivitet knyttet til graver foregikk i ulike regioner i landet i siste halvdel av 1800-tallet og første halvdel av 1900-tallet. Kvaliteten på det som har blitt gravd ut har vært ulik, i tillegg til at dateringsmetodene i beste fall kan gi dateringer innenfor et århundre. Kildekritiske tilnærminger til materiale er derfor avgjørende for tolkningene materialet får.

Det har vært ulike fremgangsmåter for å forklare forhistoriske samfunn. En tolkning har vært at materielle levninger symboliserer samfunnet (Hodder 2005:254); eksempelvis er produktet eller levninger etter sosial lagdeling viser at høvdinger og konger eier de største gårdene, har de største og rikeste gravene og gjenstandene. Dersom man skal følge en slik

modell fører det til at store rike graver, spesielt gravhauger, og rester av større bebyggelse viser direkte til stormenn og maktsentre, mens mindre graver med mindre utstyr reflekterer individer med lavere status. Frode Iversen (2008:72, 74) og Dagfinn Skre (1998:206) argumenterer for at haugbygging skjedde ved arveskifter, arkeologiske undersøkelser av gårdsanlegg og gårdsgravfelt viser at kun én, av og til to, personer per generasjon ble hauglagt per gård. Det er sannsynlig at det var husbonden og eventuelt husfruen som ble hauglagt.

Graver under flat mark kan utstyres med samme type gravgoods som haugene. En mektig person med høy status kan få en enkel gravlegging med noen få symboler til å reflektere velstand og posisjon, mens rivaliserende sosiale grupper kan bli begravet med flere ressurser for å vise deres tilstedeværelse (Hedeager 1992a:32; Opedal 2010:16-17). Det blir et spørsmål om gravskikk; om ulike gravskikker viser til ulik status, om status ikke reflekterer gravtypen eller at årsaken til hvorfor man har ulike typer graver er mer komplisert enn høy/lav status. Gravhauger er i en særstilling siden de er store og krever mye tid og ressurser, de ble ofte plassert ved ferdselsveier, sannsynligvis for at tilreisende skulle se det storslåtte arbeidet. På bakgrunn av dette var det sannsynlig at gravlegging i haug var forbeholdt personer med høy status.

Gjenstandstyper som blir lagt ved den døde behøver ikke reflektere den avdødes status eller virke, men de gir indikasjoner på samfunnets skikker omkring døden (Williams 2006:3; Pearson 1999:7). Mange objekter hadde tilknytninger til individet, selv om ikke alt kom med i graven. Materiell kultur gir oss en kontekst, et medium og en beskjed om minner rundt avdøde, man kan forsøke å finne ut hvordan og hvorfor minnet ble konstruert selv om man ikke direkte kan vite hva avdøde ble husket som (Williams 2006:20). Arkeologiske kilder blir derfor et spørsmål om tolkning, der gravkonteksten danner utgangspunktet.

4.2. Historiske kilder

De historiske kildene, eller de skriftlige nedskrevne kildene, er ofte debattert blant arkeologer og historikere på grunn av ulike syn på hvordan kildene skal anvendes (Hedeager 2011:22). Kildespørsmålet er komplisert fordi de er skrevet ned flere hundre år senere enn handlingen skal ha funnet sted. Noen forskere er sterkt kritisk og mener de ikke bør benyttes, mens andre har hatt en nesten kritikkløs forståelse av dem (Steinsland 2005:36). Man har blitt mer villig til å ta dem i bruk, samtidig som man er klar over at tekstene er fortolkninger av fortiden (Hedeager 2004a:157). De er skrevet ned av personer som har et eget syn på hendelsene, forholdet mellom teksten og undersøkelsen blir indirekte fordi muntlig tradisjon både er

foranderlig og innehar store variasjoner (Andrén 2006:13). Sagaer er vanskelig å bruke på konkrete hendelser, men som antropologiske kilder kan de bidra til studiet av mentalitet, verdensoppfattelse, tankemønster og tankemåter (Lund 2009:24).

De historiske kildene man ofte benytter seg av og som ofte blir vurdert som viktigst er den norrøne poetiske diktningen som eddadikt og skaldedikt (Steinsland 2005:43). I tillegg er det Snorre Sturlassons verker, sagalitteratur, historieverk, lover og utenlandske tekster. Eddadiktene representerer et førkristent univers som har blitt inkorporert i en kristen litterær tradisjon (Hedeager 2004a:159). Hedeager skriver videre at selv om de skriftlige kildene har forandret seg fra FVT til nedskrivningen på 1200-tallet, formidler den eldre og yngre Edda det grunnleggende tankesettet i den nordiske mytologi.

I avhandlingen blir de skriftlige kildene som omhandler smeden diskutert sammen med arkeologisk materiale. Jeg har ikke valgt å diskutere alle kildene i detalj fordi det ikke inngår som del av avhandlingens mål. I det følgende skal jeg beskrive bruksområdene til smedredskapene, før jeg knytter bruksområdene og de historiske kildene til gravene, og diskuterer muligheten for avdødes tilknytning til smedvirke, direkte eller indirekte.

DEL 2
MATERIALE, ANALYSE, DISKUSJON

5. SMEDREDSKAPER I KONTEKST

5.1. Smedredskaper

I det følgende skal jeg forsøke å gi en innføring i hva som kan være redskaper fra en smie, men også hvorfor det kan være vanskelig å tilegne noen av dem direkte innpass som smedverktøy. I Norge og Sverige finnes smedredskaper i graver fra FVT til VT, i Danmark er de funnet fra midten av 200-tallet og ut VT (Grieg 1922:22-23). Smedredskapene blir en vanligere gjenstandskategori i graver utover MVT og VT, selv om graver med smedutstyr er i betydelig mindretall i forhold til graver uten smedutstyr (Grieg 1922:27; Petersen 1951:71; Solberg 2003:144, 196, 238). Eldrid Straume (1986:46) skriver at det er en del smedverktøy som kan anvendes til annet håndverk, det kan derfor bli utfordrende å bestemme hvilken hammer eller hvilke utstyr som direkte tilhører en smed.

Sigurd Grieg (1922), Jan Petersen (1951) og Jørgen Bøckman (2007) har skrevet arbeider om smedredskaper og hva som kan betegnes som smedredskaper. I tabellen under belyser jeg hvilke redskaper som Grieg, Petersen og Bøckman mener er redskaper til smiebruk, samt de redskapene som er funnet i gravene fra Rogaland. I Rogaland er det 14 graver som inneholder mer enn ett smedredskap, årsaken til at jeg ikke tar med graver som har kun ett redskap (én hammer, én fil eller lignende) er fordi slike gjenstander ikke kan vise til smedarbeid alene. Undersøkelsen jeg skal gjennomføre er først å belyse de enkelte smedgjenstanders bruksområde før jeg undersøker gravkonteksten de er funnet i. På grunn av at avhandlingens mål er hva gjenstandene i graven betyr og om smedgjenstandene har tilknytning til den gravlagte, vil en slik fremgangsmåte bidra til å argumentere for eller imot at den gravlagte var en smed.

Tabell 1 Oversikt over typer smedredskaper

Grieg (1922)	Petersen (1951)	Bøckman (2007)	Smedredskap funnet i graver fra Rogaland
	Utvidelse fra Grieg	Utvidelse fra Petersen	Smedredskaper fra Rogaland, funnet i graver fra FVT til VT
<ul style="list-style-type: none"> - Hammer - Tang - Smedsaks - Ambolt - Fil - Meisel - Saumlo - Skråjern - Avlstein - Støpeform - Smeltedigel 	<ul style="list-style-type: none"> - Glotenger - Emnesjern - Jernbarrer 	<ul style="list-style-type: none"> - Brynesteiner/polérsteiner - Organisk poleringsverktøy - Filklo - Ulike typer syl eller tynn stålstang - Punsel - Dor - Digelgaffel - Avdrivningsdigel - Drill 	<ul style="list-style-type: none"> - Hammer - Tang - Smedsaks/platesaks - Ambolt - Fil - Meisel - Saumlo - Støpeform - Smeltedigel - Brynestein - Syl - Digelgaffel - Drill

Tabell 2 Forkortelser av figurnummer, der nummeret vil følge etter forkortelsen

Forkortelse	Forfatter	Verk
R	Olaf Rygh	Norske Oldsager 1885
VGJ	Haakon Schetelig	Vestlandske graver fra jernalderen 1912
VR	Jan Petersen	Vikingetidens Redskaper 1951
VS	Jan Petersen	Vikingetidens smykker 1928
Petersen	Jan Petersen	De norske vikingesverd 1919
Grieg	Sigurd Grieg	Smedverktøi i norske gravfund 1922
Gudesen	Hans Gude Gudesen	Merovingertiden i Øst-Norge 1980

5.1.1. Hammer

Hammere har blitt hyppig benyttet som henvisning til smievirksomhet, dersom man skal følge Jan Petersen (1951) og Sigurd Grieg (1922) sine arbeider. Petersen forsøker å gjøre et skille mellom typer av hammere, der noen plasseres under smedverktøy og andre under snekkerredskaper. Petersen (1951:250) bemerker at hammerne sannsynligvis har blitt brukt til forskjellige typer arbeid, slik som filer, kniver og økser, men der det ikke er funnet flere redskaper til smiebruk enn en hammer blir det forklart som snekkerredskap. Det må påpekes at han ikke skiller på hvilken type hammer som finnes i en kontekst, men heller på tilknytningen det ene redskapet har til andre. Eksempelvis, dersom man finner en type

smedhammer (Grieg 1922:figur 12) i en kontekst som ikke har andre *smedredskaper* skal denne hammeren ikke lenger være tilknyttet smievirksomhet.

Jørgen Bøckman skriver i sin avhandling fra 2007 at det er forskjeller på hammere, større forskjell enn det Petersen og Grieg kommer frem til. Bøckman går igjennom hammere som blir omtalt i deres arbeid og mener det er forskjell på hammer brukt i forbindelse med jordbruk og til smiebruk. Tynslehammeren benyttes i følge Grieg (1922:32) til å skjerpe en ljå, og Petersen plasserer den under smedverktøy. På bakgrunn av at denne type hammer ofte blir brukt sammen med ljå påpeker Bøckman (2007:37) at hammertypen gir større indikasjoner på at den gravlagte var jordbruker enn smed. Dette gjør det betraktelig mer utfordrende å tilegne en hammer et bruksområde alene.

Det er kun en grav fra materialet fra Rogaland som ikke inneholder hammer (Storhaug, Karmøy), de resterende gravene inneholder til sammen noen like og veldig mange ulike hammertyper. Noen ligner på R394 og R395, mens andre er mer komplekse i den form at de ikke har noen bestemt type de ligner på. Under er et utvalg bilder av hammere for å belyse ulikhetene.

Figur 1 Samlebilde av ulike hammertyper fra graver i Rogaland. Øverst til venstre: Strand, Strand (S6185h, lik Grieg 8). Øverst til høyre: Hegreberg (S6782). Nede til venstre: Skimleim, Suldal (S2660l, lik R395). Nede til høyre: Erøy, Suldal (S4066e, lik R394).

5.1.2. Tang

Petersen og Grieg deler tengene opp i store tener, mindre tener, tener med (R391) og uten holdelenke, og knipetang (R389). Utenom knipetangen kan tengene grovt deles inn i tener med krum kjeft og tener med flat kjeft (Bøckman 2007:44). De krumme er bedre til å holde

runde objekter, mens flate vil fungere bedre med flate objekter. Man kan benytte tenger med både krum og flat kjeft til smiing av både myke og hardere metaller fordi kjefttypen kun sier noe om objekttypen, om den er rund eller flat. En tang med rund kjeft kan både holde en smeltedigel og en jernluppe eller skaftenden på et øksehode. I tillegg må man ha i bakhodet at tangens bruksområde kan ha vært mer enn kun smiing, den kan ha blitt benyttet i all virksomhet der det er behov for tangens klypeegenskap (Bøckman 2007:45).

S2660 er et gravfunn fra Suldal fra MVT som inneholder en tang som Grieg (1922:41) og Petersen (1951:85) betegner som en «stor tang» på 63-64 cm med flat kjeft (Bøckman 2007:45). Store tenger på over 40cm er mer sannsynlig tilknyttet til jernsmedarbeid fordi den kan holde tyngre objekter enn en mindre tang kan. På grunn av at tangen fra S2660 har flat kjeft og er over 60 cm lang er det mye som tyder på at den har blitt benyttet til grovere smedarbeid.

Figur 2 Skimleim, Suldal (S2660c).Tang m/flat kjeft fra VT

5.1.3. Fil

Filer har blitt betegnet som smedverktøy hos Grieg (1922) og Petersen (1951), men filer kan ha andre funksjoner. De kan i tillegg benyttes på både bein og tre, og har sannsynligvis vært et multiredskap på lik linje som hammerne (Bøckman 2007:76). Bøckman (2007:56) skriver at det er større forskjeller på filer enn det Grieg og Petersen kommer frem til, man kan se på måten den er hogd hvilken funksjon de har hatt. Ulike riper i ulike lengderetninger sier noe om hvilket formål den er tiltenkt, noen passer bedre til bearbeidelse av bein og tre enn til metall. En av filene fra Rogaland er fra Gausel, Stavanger (S11782), og det er foreslått en likhet til R399 (fig 3 og 4). Materialet fra Rogaland er dessverre sterkt korrodert, det er derfor ikke mulig å se hvordan de er hogd til, og dermed ikke hvilket formål de skulle brukes til.

399. $\frac{1}{3}$ Fil af Jern. — Lime en fer.

Figur 3 Fil av jern (etter Rygh 1885:figur 399)

Figur 4 Gausel, Stavanger (S11782t). Fil av jern fra VT, korrodert. Ligner R399

5.1.4. Saks

Smedsaks eller platesaks som ifølge Grieg har blitt benyttet til å «[...] klippe tynne jernplater eller lignende [...]» er ikke den vanligste formen for smedverktøy som er funnet og de oppstår i MVT (Petersen 1951:90-91). Platesaksen kan benyttes til å klippe i plater eller tynne stenger og tråder av metall. Formen ligner dagens saks, men har ikke fingerhull og armene på saksen krummer i samme retning (Bøckman 2007:51).

Andre typer sakser er bøylesakser som Petersen (1951:312) har plassert under «tekstilredskaper». Disse er forskjellige fra platesaksene med at de har enklere form, sannsynligvis beregnet til lettere arbeid enn smiing.

Figur 5 Eide Vestre, Vindafjord (S2734g). Bøylesaks fra FVT, lik R172a

Figur 6 Gausel, Stavanger (S11782q). Platesaks fra VT, lik R388

5.1.5. Ambolt

Ambolter kan grovt deles inn i to hovedtyper, ambolt med horn tilsvarende R393 og ambolt uten horn tilsvarende R392 (Bøckman 2007:52). I materialet fra Rogaland er det funnet fire

ambolter, en fra eldre jernalder og tre fra yngre jernalder der alle er med horn. Med tanke på at dagens ambolter ikke bør veie under 80kg er alle små i størrelsen. De minste amboltene på markedet i dag benyttes primært i gullsmedens produksjon, og det er tenkt at amboltene som er funnet fra Rogaland har fungert som redskap i smykkeproduksjon av edelt metall. De med horn fra jernalderen er særlig egnet til slikt arbeid fordi hornene er for tynne til å holde trykket som en tung hammer ville påført det under smiing.

Ambolter uten horn har vært tilknyttet tynsling av ljà, som er den funksjonen de primært har i dag, uten at man kan utelukke andre oppgaver (Bøckman 2007:54). En kontekst som inneholder ambolt uten horn og hammer med penn, og der det resterende materialet utelukkende viser til jordbruk, kan redskapene *sammen* indikere tynsling av ljà. Siden man ofte ikke kan vite med sikkerhet hvilke ambolter som hadde bestemte funksjoner er det nødvendig å vurdere konteksten de er funnet i.

Figur 7 Erøy, Suldal (S4066f). Ambolt m/horn fra VT

Figur 8 Vestly, Time (S8635r). Ambolt m/horn fra FVT

5.1.6. Meisel

Det er funnet noe man mener er en meisel i en grav fra Time kommune i Rogaland i FVT, avbildet under. Meiselen som er funnet kan ligne på R400 i utforming, den er 8cm lang og det er uvisst hvilket materiale den er brukt på og hvilken funksjon den har hatt. Noen meisler har en innsnevring rett under anslagsflaten som gjør det mulig å feste et håndtak som gjør at man slipper å holde direkte på meiselen mens man slår på den med hammeren. Bøckman (2007:59) antyder at små meisler, rundt 8cm, sannsynligvis ikke har blitt benyttet til å kappe jern fordi de er for små til å kunne ha et slikt håndtak under anslagsflaten.

De mindre meislene kan ha hatt andre funksjoner enn jernsmiing. De kan ha vært benyttet som punsler, enten til siselering på myke metaller eller for å lage riller i overflaten på jern for å lage dekor med mykere metaller (Bøckman 2007:59).

Figur 9 Meisel R400

Figur 10 Vestly, Time (S8635x), meisel 8cm lang, kan ligne på R400

5.1.7. Saumlo

«Saumloen er et redskap for å lage spiker og nagler[...]», primært av jern siden spiker og nagler av mykere metaller er enklere å støpe (Bøckman 2007:60, 61; Grieg 1922:60; Petersen 1951:99). Den har som oftest 2-7 hull, konsentrert i en ende slik at man kan ha et holdeskaft (se Grieg 1922:61 figur 35). Noen er også konsentrert i midten. Alle benyttes sammen med hammer og ambolt. Amboltens funksjon er å grovsmi saumen for å få riktig lengde og tykkelse, mens hodeenden er tykkere. Den føres så gjennom et egnet hull i saumloen slik at hodet ikke går igjennom, og smis utover i fasong. Hvis man bruker saumloens bakre side som er flat blir hodet flatt, mens hvis man bruker sporsiden blir overgangen til hodet slak (Bøckman 2007:61).

Dette redskapet blir ofte blandet sammen med trådjern (se R398), som er et lignende redskap, men med tre rader med 10 hull i hver rad der hullene er grunnere enn på en saumlo. Materialet som jeg tar for meg fra Rogaland inneholder ikke trådjern, men noen saumlo som primært er av typen med holdeskaft.

Figur 11 Strand, Strand (S6185i).
Saumlo u/holdeskaft fra VT

Figur 12 Hegreberg, Rennesøy (S6782q).
Saumlo m/holdeskaft fra VT

5.1.8. Støpeform

Støpeformer har vært omtalt som finsmedens redskap, til å støpe barrer av mykere metall som gull og sølv. De ble laget både i kleber og leire og er tenkt å være entydige indikatorer på arbeid av mykere metaller (Bøckman 2007:66). Sølv var en betydelig verdi og handelsvare i yngre jernalder, støpeformer kan derfor være knyttet opp mot slike transaksjoner. Man kjenner leireformer for produksjon av smykker primært fra produksjonsplasser, slik som Kaupang (se Pedersen 2010). Smykkeproduksjon fra jernalder innebærer ofte spesialformer laget av leire som lett kan gå i oppløsning både etter at produksjonen er slutt, og etter at de har havnet i jorda. Fravær av støpeformer i graver der det finnes smykker behøver derfor ikke være en indikasjon på at de ikke ble lagt med, men kanskje heller at de tidlige utgravningsteknikkene ikke gjenkjente restene fra formene.

Kleberstein er et materiale som oppstår i VT mer permanente boplasser, i Sør-Skandinavia er det mye som peker på at kleberimporten begynte etter år 800 (Sindbæk 2005:137). Han drar denne konklusjonen på bakgrunn av blant annet handelsplassen Groß Strömkendorf som forlates ca. 810, og Ribe, og mener at det ikke foreligger sikre dateringer av kleberstein fra 700-tallet. Støpeformen fra Joa i Sola kommune er 19,6cm lang, av kleber og på alle fire sider er det forsenkninger og Petersen (1951:105) tenker den har blitt benyttet til støpning av sølvbarrer. Den ligner noe på figur 42 i Grieg (1922:69).

Figur 13 Joa, Sola (S3335d). Støpeform av kleberstein fra VT

5.1.9. Smeltedigel

Smeltedigler blir benyttet for å smelte myke metaller for videre produksjon. Det smeltede metallet i digelene blir vanligvis ført over i egnede former for videre støpning. Forskjellen mellom store og små digeler må ses i sammenheng med metallmengden som skulle smeltes, metallet som i smeltedigelen stivner etter 3-5 sekunder etter den blir fjernet fra essen slik at metallet fra en smeltedigel sannsynligvis har vært til én støpeform (Pedersen 2010:173). Størrelsen gir dermed en indikator på størrelsen til gjenstanden som skulle støpes.

Det er funnet fire smeltedigler i tre gravfunn fra Rogaland, en av kleber og tre av leire/keramikk. Smeltedigelen av kleber er fullstendig, mens de andre er i fragmenter, alle fra vikingetid. Det er Gauselgraven som inneholder fragmenter fra to digeler. Graven fra Joa i Sola kommune er dokumentert i Grieg (1922:70) og Petersens (1951:108) arbeider. Kleberdigelen fra Joa er koppformet med rund bunn uten håndtak, men har en fortykkelse i ene veggen som kan gi en indikasjon på hvor håndtaket kan ha vært plassert.

Figur 14 Gausel, Stavanger (S11782y). Smeltedigel av leire fra VT

Figur 15 Joa, Sola (S3335c). Smeltedigel av kleber fra VT

5.1.10. Brynestein

Brynesteiner kan ha blitt brukt til overflatebehandling av metaller, særlig jern. De benyttes for å fjerne glødeskallet på jern og stål og for en grovere sliping av mykere metaller. De kan også benyttes til sliping av jordbruksredskaper og sverd. Det kan være vanskelig å konkludere med at slik stein har vært redskap til metallarbeid siden de ofte er funnet blant redskaper til jordbruk og annet arbeid enn metall (Bøckman 2007:78).

Figur 16 Vestly, Time (S8635aa/bb). Brynesteiner (kvartsitt og sandstein) fra FVT

5.1.11. Syl

Syl og rissejern kan være samme redskap, de benyttes blant annet til å merke opp punkter og streker, lage fordypninger til bor og stikke hull.

Figur 17 Eide Vestre, Vindafjord (S2734). Syl fra FVT

5.1.12. Digelgaffel

En digelgaffel tilhører ofte smeltediglene, som et slags holderedskap. Det er funnet én slik i Gausel, grav A-3751.

Figur 19 Gausel , Stavanger (S11782w).
Digelgaffel munning fra VT

Figur 20 Gausel, Stavanger (S11782w).
Digelgaffel fra VT

5.1.13. Drill

Benyttes til boring av hull og dekorative sirkler (Bøckman 2007:81). Den er lite egnet for boring i jern, men brukes ofte på mykere metaller i tillegg til hardt tre og bein. Én buedrill er funnet i Vestly-graven. Drillen fra Vestly (figur 21) er mest sannsynlig brukt til å reparere glassbegeret fra samme grav. Pressblikket som tilhører glassbegeret har blitt festet ved bruk av en drill, det er samme størrelse på reparasjonshullene på glasset og diameter på boret (Straume 1987).

Figur 21 Vestly, Time (S8635u). Buedrill

5.2. Sammenfattende bemerkninger

Størstedelen av redskapene fra «smedgravene» fra Rogaland inneholder utstyr til finsmeden, det er overvekt av mindre redskapstyper, og store hammere eller ambolter er nesten ikke til stede. I gravene er ofte smedgjenstander supplert med andre håndverksredskaper, våpen og andre gjenstandskategorier. Det har foregått en utvelgelse av hvilke redskaper som har fått innpass i gravene, redskapene som er omtalt over kommer fra ulike graver der ikke alle er like representert. I det følgende skal jeg undersøke gjenstandssammensetningen i gravene i mer detalj før jeg kan dra en slutning på hva smedredskapene representerer i gravleggingen.

6. GRAV OG KONTEKST

Smedutstyr er ikke de vanligste gjenstandene i graver, men de har blitt funnet i graver med rikt utstyr. I det følgende skal jeg undersøke de 14 gravene fra Rogaland i mer detalj for å se om de kan bidra til en større forståelse av smedens eller smedredskapenes rolle i graven. Gravene vil bli ordnet, så langt det lar seg gjøre, på grunnlag av ytre og indre gravmarkering, likbehandling og innhold i gravene. I ytre gravmarkering vil form og størrelse, konstruksjon, materiale og orientering av graven være sentral. Indre gravmarkering tar for seg om graven har gravgjemmer med eller uten rammer, og om det er skjellettgrav eller branngrav, herunder blir likbehandlingen tatt opp. Likbehandlingen er tett knyttet til skjellettgrav/branngrav fordi det fokuseres på avdødes behandling etter døden, om det er funnet rester av bein og om de er varmebehandlet. Den siste kategorien er innholdet i graven. Underkategorier er den gravlagtes plassering, stilling og orientering samt inventarets plassering. Jeg følger delvis Grete Lillehammers inndeling av gravanleggene i avhandlingen *Død og grav, gravskikk på Kvassheimfeltet, Hå i Rogaland, SV Norge* (1996) fordi den gir et oversiktlig bilde over gravene.

Gravene blir delt inn periodisk der FVT følges av MVT og til slutt VT. Som nevnt tidligere inneholder de undersøkte gravene utstyr som assosieres med smievirksomhet. Tilnærmingen til slike gjenstander har vært ulik på grunn av at forskere har hatt ulike meninger om hva smedutstyret representerer. I mytene og sagaene som omhandler smeder er de ofte overnaturlige eller innehar en eller annen *magisk* kraft. I graver blir de ofte tiltenkt transformerende egenskaper og gjenstander som hører til eliten. På hvilke måter redskapene tilhører eliten er mer usikkert.

6.1. Folkevandringstid

Folkevandringstiden er en periode med mye funn. På Jæren har man et stort antall graver med rikt utstyr fra 400- og 500-tallet. Myhre (1987:115) skriver at bygdene på Jæren var økonomisk sterke i FVT. Høyt folketall, mange gårder, forsvarsanlegg, prestisjevarer og varer som indikerer spesialisering, slik som gullsmedkunst og leirkarproduksjon. På Jæren og i Karmsundområdet har man funnet mange rike funn med blant annet gull, glass og bronsegjenstander (Myhre 1987:115,116). Dateringen av gravene i denne perioden er utført på bakgrunn av en relativ dateringsmetode av gjenstandssammensetningen, spesielt våpentyper, leirkar og glassbeger.

Det er dokumentert to graver med utstyr fra smedvirke i Rogaland i FVT, den ene er fra Eide Vestre i Vindafjord kommune og den andre er fra Vestly i Time kommune. Gravfunnene er spredte og av ulik utforming, der Vestly-graven er den mest omtalte og med flest prestisjegenstander. De er utgravd med 55 års mellomrom, Eide Vestre i 1905 og Vestly i 1960, dokumentasjonen på utgravningen bærer også preg av dette. Jeg vil holde større fokus på graven fra Vestly enn graven fra Eide Vestre på grunn av at utgravningsdokumentasjonen til Eide Vestre.

Tabell 3 Smedutstyr funnet i graver fra folkevandringstid i Rogaland

Kommune	Kontekstuell datering e. Kr.	Ambolt	Bryne	Buedrill	Fil	Hammer	Meisel	Saumlo	Syl	Tang	Antall smedutstyr	Musnr
Time	500-550	1	2	1		1	1	2		1	9	S8635
Vindafjord	400-550		1		2	1			2		4	S2734

6.1.1. Vestly, Time (S8635)

Funninformasjon er hentet fra Oddmund Møllerop *Foreløpig meddelelse om et smedgravfunn fra Vestly i Time* fra 1961.

Ytre gravmarkering - Form og størrelse

Vestly-graven består av en gravhaug som på folkemunne kalles *Olshaug*. Den er 21 m i diameter og ca. 3 meter høy.

Indre gravmarkering

Graven har gravkammer som var orientert VNV-ØSØ og dekt av fem store hellere. Videre er kammeret fire meter langt, en meter bredt og en meter høyt. Den nedre delen av kammerets langvegger er bygd av relativt store stein. De øvre 20-30 cm og begge gavlveggene er dårligere murt av små stein. Møllerop (1961:6) mener at «det virker som de er dynget på hverandre mer eller mindre tilfeldig». Bunnen har vært brolagt med små stein og små heller med et lag med never som underflate for den avdøde og gravutstyret. Samme typen dekke av never skal også ha ligget over den avdøde og utstyret noe som kan ha ført til bevaringen av en del av gravgodset. Neverlaget kan ha tatt støtet for noen av steinene som har rast ned fra de øvre deler av veggene i løpet av tiden. Hele begravelsen har vært dekt av et tykt lag stein og jord da de begynte utgravningen (Møllerop 1961:6).

Innhold i graven og gjenstandsplassering

Møllerop har gitt en oversikt over gjenstandene og deres plassering i graven som jeg kommer til å gjengi i det følgende. Det er ikke funnet skjelettrestrester, men på bakgrunn av hvordan utstyret er plassert kan han tenke seg at avdøde har blitt lagt på ryggen i gravens sydvestre ende. Dette er på bakgrunn av gjenstandene var plassert rundt et tomt område med et skjold oppstilt på den sydvestre gavlen. En saks, et par kniver, en bryne og en ildslagningsstein var lokalisert i nærheten av skjoldet. På høyre side av *avdøde* lå noen pilspisser. Diagonalt over tomrommet var et sverd, samt et belte med forgylte sølvknapper, en større kniv av jern, en gullfingerring og et lite skjoldformet gullstykk som kan indikere personlige gjenstander som den døde hadde på seg i begravelsen.

Nedenfor føttene lå en bronsepinnsett, to spydspisser der den ene sannsynligvis er en lansespiss, og karutstyr bestående av bronsekjøl, glassbeger (Straume 1987:tafel 109 nr. 4), to leirkar og rester av et trekar. Det spannformede leirkaret inneholdt konsentrasjoner av gull og høye nivå av talkum og uedle metaller (Fredriksen et al. 2014:6). Nederst i gravens nordøstre hjørne lå utstyr til smievirke i en «klump» (Møllerop 1961:6; Straume 1987:104, tafel 73). Utstyret består av en ambolt, en tang, en liten

hammer, en buedrill, to saumlo og en liten meisel. Annet utstyr som er dokumentert, men ikke gitt plassering i graven er et bryne til, eggfragmenter til to kniver, grov fal av jern og nagler til ukjent bruk.

6.1.2. Eide Vestre, Vindafjord (S2734)

Denne graven ble utgravd i 1905, og har kun en oversikt over ytre gravmarkering og utstyr (Fett 1971:9-10). Eide Vestre blir derfor kun et supplement til Vestly-graven. Jeg vil i det følgende gi en oversikt over den informasjonen som er tilgjengelig.

Figur 22 Rekonstruksjon av Vestly-graven (Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger).

Ytre gravmarkering

Graven består av en lav rundhaug som er 6,5 meter i diameter. Det eneste som står om den er den har samme gravskikk som S2733, som ble utgravet samtidig og har som eneste innberetning på gravmarkering utenom størrelse: «[...] på botnen var eit avlangt søkk i auren med fire heller over». Jeg drar konklusjonen at Eide Vestre også hadde en avlang fordypning i grusen med fire hellere over. Jeg går ut i fra at hellerne lå over avdøde, men om avdøde lå i fordypningen vites ikke.

Innhold i graven

Innholdet i graven består av smedredskaper, våpenutstyr og personlig utstyr som synål, bøylesaks, spanformet kar av asbest og leire, og en oval remspenne (mer utfyllende oversikt finnes i katalogen). Smedredskapene besto av 2 filer med trehåndtak, to syler, en hammer (R394) og et bryne med rektangulært tverrsnitt (R157). Våpenutstyr som var nedlagt var en øks, en pilspiss og muligens to kniver, men det er usikkert om de er våpenkniver.

6.2. Merovingertid

Avaldsnesområdet på Karmøy har lenge vært i arkeologenes interessesfære på grunn av de storslåtte gravhaugene med «[...] funn fra det absolutte høyeste sosiale nivå [...]» (Opedal 2010:9). En av disse haugene har blitt datert til MVT, noe som i seg selv er oppsiktsvekkende med tanke på at perioden generelt ikke består av mange funn. Storhaugfunnet er en skipsgrav der skipet er mellom 19-27m langt, omtrent like langt som Oseberg- og Gokstadskipet (21,5m og 23,8m) fra perioden etter (Christensen et al. 1992:76-77; Opedal 2010:50). På østsiden av Rogaland fylke, i Skimleim i Suldal (Ryfylke), er det funnet en antatt gravhaug datert til samme periode. Graven fra Midtre Fister i Hjelmeland (Ryfylke), er en liten grav under flat mark der det i tillegg til smedutstyret kun er lagt ned et sverd.

Dateringen av gravene er i hovedsak utført på bakgrunn av relativ datering av gjenstandsmaterialet, primært på våpenutstyret. Treverk fra båten på Karmøy er dendrokronologisk datert til slutten av perioden.

Tabell 4 Smedutstyr funnet i graver fra merovingertid i Rogaland

Kommune	Datering e. Kr.	Ambolt	Bryne	Fil	Hammer	Tang	Smedutstyr	Musnr
Karmøy	779 (dendrokronologisk datering av båten)		5-6	2		2	9-10	B4438, B4468, B5941, S10015
Suldal	700-800 (kontekst)			1	2	1	4	S2660
Hjelmeland	550-800 (kontekst)	1	1			1	3	S6358

6.2.1. Storhaug, Karmøy (B4438, B4468, B5941, S10015)

Informasjonen angående Storhaug-graven fra Karmøy er hentet fra Bendix Bendixen (1877), Anders Lorange (1887) og Arnfrid Opedal (2010). Bendixen har en generell oversikt over arkeologiske undersøkelser på Karmøy der denne graven nevnes. Lorange hadde ansvaret for utgravningen og har en ganske informativ innberetning. Opedal har skrevet om graven og har tatt utgangspunkt i Lorange's innberetning. Dateringen er lagt til siste del av MVT, Niels Bonde daterte Storhaugskipet og den lille båten dendrokronologisk til sommeren 779 (Opedal 2010:270).

Ytre gravmarkering – Form og størrelse

Storhaugen ligger «paa et lidet Fjellplateau omtrent 160 Meter fra Stranden, hvor Sundet er smalest» (Lorange 1887). Den ble bygd nedenfor fjellets bratte avsats mot øst. Diameteren skal ha vært 40 meter og høyden fem meter. Det har vært hentet ut blandingsjord fra haugen før utgravningen ble igangsatt, dermed har luft og fuktighet sivet inn i haugen. Før utgravningen viste det seg at halvparten av haugen hadde blitt fjernet, og det var i løpet av denne prosessen at ulike typer treverk som fantes ble benyttet til eierens vedforråd. Disse trerestene var fra et skip i haugen, noe som ble åpenbart da det ble gjort befarings på stedet. Den gjenstående delen av haugen viste orienteringen Ø-V.

Det var benyttet rødgul leirholdig jord som byggematerial til haugen, med torvmyr og trekull mellom lagene. Myrtorven lagde utbredte flate lag, mens trekullet lå i mindre områder med inntil en meters høyde med «hurtig aftagende Striper ned til Siderne» (Lorange 1887). Hagens øverste lag var dekt med ensartet jord med «kraftig» gresstorv. På toppen av haugen, N-S var det en forsenkning som fra en tidligere gravning, men Lorange slår fra seg denne tanken fordi alle lagene under viste samme type bue ned mot bunnen. Dersom det hadde vært en tidligere utgravning ville jordlagene blitt forstyrret, og ikke like slik som i dette tilfellet. Han trekker heller konklusjonen at det har vært et tomrom på bunnen som har rast sammen.

Indre gravmarkering

Under forsenkningen lå rester av en syv cm tykk kjøl av eik. Kjølens plassering viser at skipet ble plassert i retning N-S. Haugens indre bestod av to steinmurer, en meter høy og en meter bred, begge lå parallelt med kjølplassen. Det var oppført kampestein og never på det øverste steinlaget. Den innvendige avstand mellom murene var 6 meter. Øverst på murene ble det funnet rester etter never, muligens fra et tak. Tomrommet som førte til forsenkningen hadde bestått av et stort gravkammer, taket som falt inn var sannsynligvis årsaken til forsenkningen på toppen av haugen. Etter å ha gravd seg ca. fem meter inn i den sørlige delen av haugen fant Lorange tverrmuren i enden av de to steinmurene, tverrmuren var noe tykkere, men like høy. Han foreslår at det ble oppført en teltlignende bygning av furu enten i eller over fartøyet, støttet opp av stokker og grunnmurer. Fartøyets bredde har sannsynligvis vært 5 meter siden stokkene som var plassert over skipets bredde var seks meter. Tverrmuren har vært grunnlaget for gavlveggen mot syd der dens overkant har fungert som en slags hylle i gravkammeret. Det ble ikke funnet noen skjelettresten etter menneske. Lorange spekulerer i om den gravlagte har blitt lagt i sittende eller liggende stilling nær tverrmuren.

Innhold i graven

På hyllen, på øverste delen av tverrmuren, lå et stort antall gjenstander. Det ble funnet to konsentrasjoner av gjenstander, et midtskips og en ved gavlveggen i syd. Ved gavlveggen ble det funnet to sverd (tveegget og enegget), et spyd, to tenger, to filer, en brynestein av skifer, fem firesidete kvessesteiner/grovere brynestein, to håndkvernsteiner, en liten treeske der det lå en bronsering og et avtrykk av en stor fuglefjær, fyrstål/ildstål og flint. Ved foten av muren lå en jerngryte. Litt lenger nord fra jerngryten ble det funnet to sett med spillebrikker (20 brikker i det ene og 17 av det andre, men de andre består av ulike typer brikker), fire perler, en senkestein, en gullring og en vokskake med innrisset kors (den øverste delen av korset er borte, men man kan se antydningen til kors). Andre gjenstander som ble funnet var rustede jerngjenstander, 24 piler med kogger, en hestekjeve med isittende tenner og ulike planker til skipet. Gullarmbåndet ble funnet i gravkammeret, men i den delen som hadde blitt ryddet bort tidligere for å bidra til jordforbedring til gården. Det er fremdeles tenkt at den hører til gravleggingen. Lorange skriver at det var dårlige arbeidsforhold med mye regn som førte til at den leirholdige jorden var utfordrende å arbeide med, derfor kan en del av mindre gjenstander være tapt i gravingen.

Det *tveeggede sverdet* ligner en gruppe kontinentale sverd som forbindes med frankerne på 700-tallet. De finnes i Rhinområdet, Nederland og Nord-Tyskland. Det *eneggede*

sverdet har sliren intakt, deler av dekoren «fantet i form av større og mindre knapper av et sannsynligvis edlere metall enn jern» (Opedal 2010:266). Knappene var festet langs den ene siden av sliren med jevne mellomrom. Dette sverdet har sannsynligvis også opphav i Rhinområdet. *Koggeret med piler* er det bevart én av som er i dårlig stand og gir et ufullstendig bilde. Av *spydet* er kun falen bevart, falen indikerer at det var et stort og tungt spyd eller lanse. *Gullarmringen* veier ca. 43 gram og er oval med åpning i ene langside. Innvendig er den ca. 7 cm lang og 4,5 cm bred. Utsiden er dekorert med innstemplede halvmånefigurer og opphøyde små gullperler som til sammen danner et slags kjedemønster. Et slikt armbånd er ikke vanlig å finne i Norge. Av redskapene til smiebruk er det registrert *tenger, filer, saumlo* og *bryner*. Av brynene er ett 60 cm langt, de andre mindre.

Skipet

Skipet var bygget av eik og har vært 20 meter langt og vel 5 meter bredt. Kjølens som var 7 cm bred viste i hvilken retning skipet hadde blitt plassert. Lorange mente den pekte i retning N-S da den fremre staven pekte mot sør. Skipet lå i et dypt søkk, omtrent 4 meter under den opprinnelige overflaten. Den fremre delen av skipet var godt bevart av relingsbord og planker dekket med mose, muligens for å bevare treverket. Det kan tenkes at hele båten har vært dekt av mose for å bevare den i mest mulig grad. Ved kjølen lengst sør lå en liten båt med stor landgangsplanke over og store årer ved siden av som var bevisst slått i stykker. Noe av tre og tauverket som ble funnet på bakken var veldig godt bevart, og man kunne se dekorative utskjæringer på deler av det.

6.2.2. Skimleim, Suldal (S2660)

Denne graven ble utgravd i 1904 og ble funnet i en potetåker, det er en mulig slettet gravhaug som er tolket som skjelettgrav (Helliesen 1905:87; Rønne 1999:111). En øks ble funnet av gårdens eier som førte til etterutgravningen. Graven er datert til 700-800 e.Kr. og er i den siste fasen av MVT, dateringen er utført på bakgrunn av gjenstandssammensetningen i graven.

I graven ble det funnet smedverktøy, våpen- og hesteutstyr, det ble i tillegg lokalisert en holkøks, en sigd, en bøylesaks og et par båndkniver (mer informasjon om innholdet finnes i katalogen). Smedredskapene besto av en tang (VR 61), en fil (R399) og to hammere (R394 og R395). Av våpenutstyr var det et enegget sverd uten hjalter (Gudesen III), en spydspiss og en skjeggøks (Petersen C). Til hesteutstyr var det kun et bittel (trinsebitt).

6.2.3. Midtre Fister, Hjelmeland (S6358)

Mulig grav under flat mark, funnet i 1935 (Rønne 1999). Gjenstandene ble funnet under nydyrking på nordhellet av en liten kolle, ca. 75 meter fra sjøen. Det ble ikke funnet tegn til haug eller kammer over graven. Graven dateres til 550-800, på grunn av gjenstandstyper i graven. Grunnen til at det den er datert innenfor et stort tidsrom hviler på at gjenstandstypene benyttes gjennom hele perioden. Det ble kun funnet et enegget sverd av jern uten hjalter (R498), en tang (Grieg 13), en ambolt (Grieg 24) og en bryne som ikke ble levert inn til museet.

6.3. Vikingtid

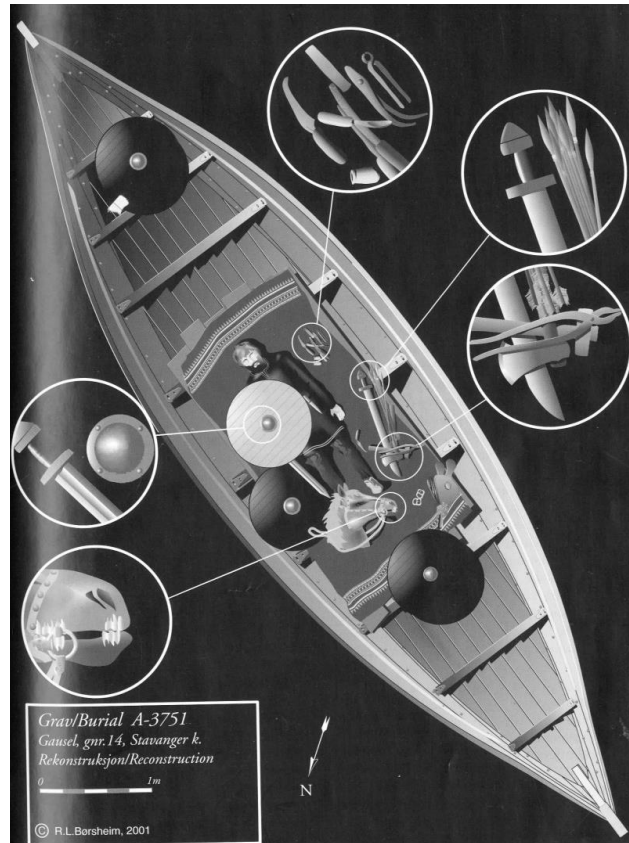
Det er funnet 9 graver fra VT med utstyr til smievirke, det er den perioden med flest «smedgraver». Dateringene er utført på bakgrunn av gjenstandssammensetning og dendrokronologisk datering av trevirke fra graver som inneholder båt.

Tabell 5 Smedutstyr funnet i graver fra vikingtid i Rogaland

Gård/ Kommune	Datering e. Kr.	Ambolt	Avlrør	Bryne	Digel- gaffel	Fil	Hammer	Kniv/ meisel	Plate- saks	Saumlo	Smelte- digel	Støpe- form	Syl	Tang	Smed- utstyr	Musnr.
Gausel/ Stavanger	800-850		1		1	2	1		1		2			2	10	S11782
Erøy/ Suldal	800-850	1		5		1	2			1	1				11	S4066
Stråpa/ Suldal	900-950					1	2						1		4	S8435
Strand/ Strand	900-950			2			2			1				1	6	S6185
Hommersåk/ Sandnes	800-950						1							1	2	S4228
Joa/Sola	800-1050	1					1				1	1			4	S3335
Hegreberg/ Rennesøy	800-1050	1		2			2			1				1	7	S6782
Sele/ Klepp	800-1050			4		1	1			1				1	8	S5768
Sør-Braut/ Klepp	800-1050			2			1	1					1		5	S2453

6.3.1. Gausel, Stavanger (S11782, A-3751)

Informasjonen om dette funn kommer hovedsakelig fra Ragnar Børsheim og Eli-Christine Soltvedt sin rapport av Gausel-utgravningene fra 1997-2000. Graven er datert til sommerhalvåret midt på 800-tallet, på bakgrunn av datering av båten (Børsheim og Soltvedt 2002:203). I løpet av utgravningen fant de i 1999 en våpengrav i båt som også inneholdt utstyr til smievirksomhet. Det ble funnet en rektangulær steinlegging rundt gravrestene. Tor Helliesens registreringsopplysninger fra 1900 forklarer at det har vært tre gravhauger i området hvor grav A-3751 ble funnet, men de hadde blitt fjernet rundt 1860 av lokale gårdbrukere. Børsheim og Soltvedts beskrivelser omkring funnet gjør at A-3751 sannsynligvis har vært en av disse haugene, den midterste. Under registreringen til Helliesen kunne han ikke se noe gravkammer i den midterste haugen, men kun en jernøks som ble kastet. Samme øksen skal ha blitt funnet på samme sted to år senere og levert museet, den har nå museumsnummer S2214. To bautasteiner skal ha blitt funnet like nord for haugene. Én av disse var en flat, avlang stein som lå veltet over grav A-3751 sitt sørvestre hjørne, og kan være restene av en slik bautastein, men så ikke ut til å tilhøre steinleggingen.

Figur 23 Rekonstruksjon av Gausel-graven basert på fundndistribusjon (Børsheim og Soltvedt 2002:209).

Ytre/indre gravmarkering

På toppen av et høydedrag med utsikt mot sjøen både i vest, nord og øst har båten blitt plassert i en grunn forsenkning i bakken med støtte av jord og stein. På grunn av sammentrykningen av graven må det ha vært mengder med jord og stein over, noe som viser til plassering av haug over graven. For å dekke båten som sannsynligvis har vært mellom 9-11 meter lang (se under om *båten*) må haugen ha vært minst 14 meter i diameter og opprinnelig høyde på haugen vært over 1,7 meter ved stevnen. Steinleggingen målte 7,6 meter (N-S) og 5,1 meter (Ø-V), og lå på en forhøyning med opprinnelig markoverflate i undergrunnen. I

forhold til undergrunnsnivået lå anlegget 0,4-0,5 meter høy. Steinene i steinleggingen varierte i størrelse mellom nevestore og store stein på en meter i tverrmål. De største steinene avgrenset anlegget mot vest og nord. Steinleggingen var sannsynligvis den steinpakningen som opprinnelig hadde støttet opp båten. I steinleggingen var det et kvadratisk åpent område på ca. 2x2 meter, lokalisert mer mot vest enn midten av anlegget. Det var her de fleste gjenstandene lå. I toppen av overflaten ble det funnet spredte klinknagler, de første funnen ble oppdaget rett under det øverste laget med steiner, gjenstandene lå in situ.

Gjenstandssammensetningen i graven med våpenutstyr og smedverktøy tilsier at avdøde har vært en mann. Det er for øvrig ingen spor av skjelettet igjen, og graven har vært ubrent. Gjenstandene i graven består av fem gjenstandskategorier utstyr til smievirke, åtte enkelgjenstander. De er to tenger, en hammer, to filer, to smeltinger og en mulig digelgaffel. Avlrøret som kan tilhøre en blåsebelg er også tilknyttet smie i tillegg til platesaksen. I alt kan man si at graven har 10 mulige enkelredskaper og 7 kategorier verktøy til slikt bruk.

Våpensammensetningen med enegget og tveegget sverd samt skjoldbule og øks er den nordiske krigerutrustningen i sent 700-tall og tidlig 800-tall. En komplett rustning inneholder også spyd, noe denne graven mangler, men det er argumentert for at spydet kan være en del av de rustne udefinerbare jernfragmentene som er funnet. Spydet kan også ha blitt fjernet i forbindelse med ødeleggelsene på 1800-tallet. Antallet piler, 12, samsvarer med antallet som et kogger kan romme.

Gravrommet er tenkt å ha vært under det åpne kvadratiske området der mesteparten av gjenstandene ble funnet. Det kan ha vært en teltlignende konstruksjon, plankbygd kammer eller et åpent planke- eller helledekket rom i graven.

Plassering i graven

Den døde ble plassert midt i båten med hodet mot sør, etter gjenstandenes orientering. Ved den dødes høyre side eller oppå den døde lå det tveeggede sverdet sammen med øksen, den store tangen og hammeren. Pilene lå også i dette området pekende mot sør, de har trolig ligget samlet i koggeret da alle var sammenrustet. Mellom det eneggede sverdet og mannen har det vært plassert en sigd. Ved avdødes venstre skulder lå smedutstyret og annet verktøy. De lå i en klump og det kan tenkes at de har vært samlet i et skrin eller sekk. Ved fotenden av den døde lå bisselet sammen med hestetenner/tannemalje. Her lå også pyntenagler med hoder av tinn og sølv samt sølvfragmentet med ornert gullforgylling. Dette har sannsynligvis tilhørt et bittelitt dekorert med pyntenagler og sølvbeslag med gullforgylling i bladgull. Emaljen fra

hestetennene lå ved siden av et munnbitt og bittringer av bronse. Munnbittet og bittringen kan henvise til keltisk opphav, og kan være import.

Omkring en meter nedenfor bisselet og hestetennene lå den andre skjoldbullen av galgenbergtypen som er sjelden og tidlig. Den tredje skjoldbullen lå i båtens stevn mot sør og den fjerde ble funnet utenfor gravrommet i østre kant av anlegget. Tre biter som stammer fra den fjerde skjoldbullen ble funnet i nærheten av det tveeggede sverdet, noe som kan tyde på at dette var den opprinnelige plasseringen. I den nordre stevnen ble beslagplater av jern funnet. To ovale remspenner ble funnet like nedenfor og til venstre for avdødes føtter. Avstanden fra spennene til bisselet er omtrent en meter og de har trolig ikke tilhørt hverandre. Like ved spennen lå avlrøret til blåsebelg, 4-5 cm fra den store tangen og hammeren. Avlrør til blåsebelg er sjelden å finne i gravfunn, det er to lignende gravfunn i Norge der det er påvist avlrør. Bygland i Telemark og grav K117 i Storgaten, Tønsberg. Øyekroken har ligget øst for det tveeggede sverdet på avdødes høyre side.

Båten

Det ble funnet om lag 600 klinknagler i graven av ulik lengde, de fleste er mellom 3-4 cm lang mellom hode og roe. Distribusjonen naglene er funnet danner en spissoval båtform. De fleste lå på tvers av lengderetningen og hadde rester av treverk av eik. Naglene lå i langsgående rekker med ca. 20-25 mm avstand mellom hver. Utstrekningen av de var 8,6 meter, men på grunnlag av at båten har forstyrrelser i begge ender blir det foreslått en lengde på 9-11 meter og høyde på 1,7 meter. Dersom båten hadde en opprinnelig lengde på 9-11 meter er den sammenlignbar med båter funnet i graver fra Vendel i Uppland, Sverige. Båten har sannsynligvis blitt dratt fra Gandsfjorden som er trekvart km fra gravstedet og nærmeste havn.

I 1860-årene ble det gjort store ødeleggelse på stedet, blant annet med en dreneringsgrøft som gikk over det sørøstre hjørnet. I dette området er det også sparsomt med nagler sammenlignet med hjørnet i motsatt ende. Den ene skjoldbullen som ble funnet utenfor båtens område har sannsynligvis blitt dratt hit under forstyrrelsene.

6.3.2. Erøy, Suldal (S4066)

Denne graven ble funnet i 1918, og gravd frem under dyrkning. Opplysningene angående funnets gravmarkering er innberettet av Åsmund Erøy (Petersen 1958b:52).

Ytre gravmarkering

Graven skal ha ligget 1 fot (30,48 cm.) under overflaten i nærheten av noen «sammenkastede sten paa en liten flat avsats i bakken», retning Ø-V. Det ble ikke lokalisert noen haug, men Erøy meddelte at «der hadde sikkert vært en båtbegravelse», sannsynligvis på grunn av nagler som lå jevnt distribuert i graven. Ubrent grav.

Indre gravmarkering og innhold i graven

Naglene som ble funnet lå i «en rekke efter hinanden flere meter». De andre gjenstandene lå innsirklet som en halvmåne med stein rundt. Dateringen av graven har vært utført på bakgrunn av gjenstandssammensetning. Gravgodset består av smedredskaper, våpenutstyr, en perle av rav, en bøylesaks, en tann og en del ubestemmelig gjenstander av jern (for mer informasjon se katalogen). Smedredskapene inneholder to hammere (en er lik R394), en ambolt med ett horn, to bryner (en er lik R424), en smeltedigel, en saumlo og en fragmentert fil. Våpenutstyret består av et enegget sverd (R491), en skjeggøks og en spydspiss.

6.3.3. Stråpa, Suldal (S8435)

Graven ble funnet i 1957 i noe man trodde var en rydningsrøys, Odmund Møllerop utførte etterutgravningen (Petersen 1958a:18-20).

Ytre gravmarkering

Haugen var fjernet, kun bunnlaget var igjen og nesten alle funn fjernet. Haugen hadde ligget på en terrasse ned mot en elv. Haugen hadde opprinnelig vært 9-10 meter i diameter, og noen store stein som lå igjen i ytre kant kan tyde på at det har vært en kantkjede rundt. Langs terrassen går et steingjerde der det har blitt lagt rydningsstein gjennom lang tid. Hele område haugen var plassert så ut som en stor rydningsrøys fordi man hadde begynt å ta ut stein herfra og dermed ødelagt haugen. Over haugen hadde steinlaget en høyde på 2,5 meter og graven ble ikke oppdaget før man kom til bunnlaget. Høyden på selve gravhaugen har sannsynligvis vært 1-1,5 meter.

Indre gravmarkering og innhold i graven

Bunnlaget besto av noen brente bein, noen jernbeslag og et lite ornert beinstykke. I tillegg ble det funnet noen stykker lær og tekstilrester, disse kan ha kommet ned senere enn begravelsen fordi de var av nyere dato. Omtrent midt i haugen ble det funnet et område på tre meter i

diameter med mørk, kullblandet jord, det er fortalt at en del store steiner lå rundt dette området. Gravgodset lå spredt innenfor brannlaget.

Sverdet lå orientert Ø-V med sverdgrepet mot øst. Brannlaget var opptil 7-8cm. tykt, og gravgodset hadde blitt plassert oppå dette laget. En del av de brente beinene ble funnet nede i brannlaget. Ellers er det stor usikkerhet hvor resten av gjenstandenes hadde ligget. Gravens innhold består i hovedsak av smedredskaper, våpenutstyr, en nøkkel (VR 257 og 258), et hengsel til et mulig skrin, et bisset (munnbitt VR 2), sigd (VR 83), en jernplate, brente bein og en kam. Av smedredskaper er to hammere (en er tynslehammer), en fil og en syl. Våpenutstyret består av et tveegget sverd (Petersen O), en øks (Petersen K), en skjoldbule (R562) og en kniv, som er usikkert om er en våpenkniv.

6.3.4. Strand, Strand (S6185)

Funnet i 1934 i en 17 meter i diameter og 3 meter høy gravhaug. En brent båtgrav i hellekammer (Petersen 1933-1934:41-47).

Ytre gravmarkering

Haugen ligger på en grusbakke og det har blitt tatt ut jord fra haugen tidligere.

Indre gravmarkering

På sørsiden av haugen var et hellesatt gravkammer, orientert NNV-SSØ, omtrent 1,5 meter fra haugens midtpunkt. Kammeret var 1,3 meter langt, 40cm bredt og 30 cm dypt. På bunnen lå en helle og de fire veggene hadde en helle hver. Over graven lå tre hellere etter hverandre. Inne i kammeret lå de fleste gjenstander og rensede hvite bein, det ble ikke funnet kull i graven. Mange av gjenstandene var blitt tatt ut før utgravningen, men det lå noen igjen i bunnen av graven. Plasseringen av gjenstandene i graven vites ikke, unntatt en gryte av kleberstein som skal ha ligget lengst mot sør i kammeret.

Inntil gravkammeret lå et 2,5 meter i diameter stort brannflak. På brannflaket lå en del båtsaum og spiker (ca. 130 stk.), store kullbiter og få, små spredte «bensmuler» (Petersen 1933-1934:42). Brannflaket var dekket til av et lag med «kultestener», haugen var ellers bygd av jord. Både gravkisten/kammeret og brannflaket lå på bunnen av haugen.

Innhold i graven

Flere av gjenstandene hadde klumpet seg sammen på grunn av brenning og rust. Den største av disse inneholdt blant annet tre skjoldbuler (R562), et økseblad (Petersen H), en tang (R391), en bryne, fragmenter fra spyd (Petersen L) og sverdet (Petersen O). På bakgrunn av våpenutstyret dateres graven til første halvdel av 900-tallet.

Sverdet hadde femtunget knapp, både knappen og hjaltene er av jern med belegg av sølv. Slike sverd er ofte funnet i graver med rikholdig utstyr og assosiert med fremstående menn (Petersen 1933-1934:44). Dette gjelder også for de fire skjoldbulene. Sidestykket til en beinkam har båndfletningsornamenter. Spillebrikkene og stigbøylen er sjeldne å finne i graver. Det var 6 spillebrikker i funnet, og det minner om spillebrikkene fra Gauselgraven. Dersom det er den samme typen spill, tafl, så mangler det 6 brikker fra Strand-graven. De kan ha blitt borte under kremasjonen eller under gravleggingen.

Redskapsmaterialene som er tenkt å være fra smievirksomhet består av en tang, to hammere (Grieg 2 og 8), to bryner av skifer (den ene er lik R423) og en saumlo (Grieg 36). Annet redskapsmateriale er en holkøks, ildstål (R426), en kniv (R405), en celt, en ljà, bearbeidet bein, en bøylesaks (R443), to bissel (R567 og R575), seletøybeslag, to remspenner (ene er oval, den andre er flat), en bardunstrammer og et fiskesøkk. Klebersteinsgryten har bolleform og er 26,5 cm i diameter og 12,5 cm høy (for mer informasjon om gjenstandene, se katalogen).

6.3.5. Hommersåk, Sandnes (S4228)

Graven ble funnet i 1922, ved bortrydning av en haug (Petersen 1921-1924:8-9). Haugen var 8,5 m i diameter og besto av «kuppelstein», uten gravkammer. I midten av haugen lå en større jordfast stein. Sverdet, øksen og hammeren ble funnet i haugens østre ende, ved siden av hverandre og 75cm under haugens overflate. På samme nivå og like ved de andre gjenstandene ble ringspenner og beslaget funnet. I den vestre delen av haugen fant man en tang, her var jorden svært krittblandet med små beinrester i mellom. Gravgodset er orientert NV-SØ med den store steinen i midten.

Graven inneholder to redskaper til smievirksomhet, en hammer og en tang. Våpenutstyret består av et tveegget sverd (Petersen M) og en øks (Petersen K). Ellers er det en ringspenne (R687) og et rektangulært beslag dekorert med menneskeheder.

6.3.6. Joa, Sola (S3335)

Dette er et gravfunn under flat mark, dekt av noen steiner. Graven ble funnet i 1910 og er foreslått å være ubrent (Petersen 1958b:53). Det er ikke skrevet mer utfyllende om gravkonteksten enn innholdet i graven. Av smedutstyr inneholder graven en ambolt (R392), en smeltedigel, en støpeform (R397) og en hammer. Annet utstyr er et tveegget sverd (Petersen F og R489) og en kjerringrokk.

6.3.7. Hegreberg, Rennesøy (S6782)

Graven ble funnet i en lav haug som lå i en skråning. Den ble undersøkt i forbindelse med nydyrkning og er en kremasjonsgrav (Petersen 1942:25-30). Haugen lå høyt oppe i skråningen og var 7 x 6,5 m. i diameter, med en høyde på 29-31 cm. Midt i haugen fantes et brent lag som var 2,8 meter langt i N-S retning og 1,5 meter bred i Ø-V retning.

Innhold i graven

Gjenstandene lå spredt i brannlaget. Noen båtsaum ble funnet litt utenfor dette laget. Bronsekjølstykker (R726) og en korsformet sølvnål var plassert i den nordøstre delen, en oval spenne lå lengst i S-Ø, brente bein lå samlet på midten i østre del, og jerngjenstander samt flint hadde blitt lagt i S-V. Av personlige gjenstander fantes to mynter (kufisk og angelsaxisk), en kniv (VJG 458), et avkuttet sølvarmbånd, et lodd, to ildstål (VS 145-147 og R426), hank til bronsekar, to fiskesøkk, et spinnehjul og brent bein. Smedredskapene besto av en tang (Grieg 13), to hammere (en er lik Grieg 7, den andre er en klinkhammer lik Grieg 2), en ambolt (Grieg 25), en saumlo (Grieg 35) og to bryner (den ene er lik R424). Av våpen er et tveegget sverd (R489) og en øks (Petersen E).

6.3.8. Sele, Klepp (S5768)

Graven ble funnet tilfeldig i 1923 i forbindelse med pløying på åkeren (Petersen 1924-1925). Det kan ha vært en gravhaug, men det finnes ingen opplysninger på det. Gjenstandene lå på et mørkt jordlag med spor etter brenning. Brannlaget var 4 meter i retning SV-NØ og 2,5 meter i retning NV-SØ. Gjenstandene viser spor etter brann og det ble funnet brente bein, noe som tyder på at det har vært en kremasjonsbegravelse.

Gjenstander i graven består av smedredskaper, våpenutstyr og andre gjenstander. Av smedutstyr finnes det en hammer (R394), en saumlo, en tang, en fil og fire bryner. Våpenutstyret består av et sverd med to hjalter og en knapp (Petersen type H) og en

kastespydspiss med fal. De andre gjenstandene er en kniv (R409), to bissel, fire spillebrikker (R474), en kjerringrokk, en sigd, et hengsel (muligens til skrin) og et skjebor.

6.3.9. Sør-Braut, Klepp (S2453)

Graven ble funnet i 1902 under en faglig utgravning. Det er ikke skrevet mye om beliggenheten til gjenstandene, men det finnes så langt jeg har forstått tre innberetninger av graven (Helliesen 1903:101-102, 1906:82; Petersen 1958b:62). Haugens ytre besto av lyng. Den ble kalt Erabakhaugen på folkemunne, målte 12,5 meter i diameter og var 1,7 meter høy. Selve graven lå i en avlang nedgravd grøft på bunnen av en rundhaug hvor gjenstandene lå på et underlag av never. Det var ingen tegn til brenning, det er derfor sannsynligvis en ubrent grav.

Gjenstandsmaterialet i graven består av smedredskaper, våpenutstyr og andre gjenstander. Smedredskapene inneholder en hammer, en syl, en mulig meisel og to bryner. Våpenutstyret består av et tveegget sverd med hjalter av bronse (Petersen W), en øks (Petersen A), en kastespydspiss og en kniv med treskaft som kan være en våpenkniv. Annet utstyr er et ildstål (R426), en sigd, en hengsel og et rundbunnet leirkar (R732).

7. SMEDREDSKAPENES BETYDNING I GRAVEN

Fra FVT nedlegges en ny type redskap i graver som ikke har vært en del av gravmaterialet i tidligere perioder. Smedverktøyet har vært et gjennomgående tema når graver med slikt utstyr skal tolkes, selv om gravene også inneholder våpen og gjenstander av edle metaller. Slike graver kan i mange tilfeller også få benevnelsen våpengraver eller båtgraver, da mange inneholder båter og fullstendig eller nesten fullstendig våpensett. På grunn av at alle gravene inneholder våpen, og våpen indikerer fri mann, tolker jeg de døde som frie menn. Smedens tilknytning til sagalitteraturen har bidratt til å tolke gravene som «smedgraver», og smeden blir tolket som en høyt respektert skikkelse fordi de ofte befinner seg i graver som knyttes til velstående mennesker i samfunnet. Er smedgjenstandene den avgjørende faktor for identiteten i graven, eller er våpenutstyret og de andre gjenstandene av like stor betydning? Hvis de er det, hvor mange smedredskaper må være til stede i en grav for at avdøde i graven var en smed? Som sagt innledningsvis og i kap 3 og 4 mener jeg at hele gravkonteksten må tolkes samlet, og ses i sammenheng med samfunnsstrukturen i perioden gravleggingen foregikk for å komme nærmere et svar på hvilken betydning smedredskapene skal gis. Min vinkling går dermed ut på å undersøke graver som inneholder mer enn én gjenstandskategori smedverktøy fordi det er nesten umulig å si noe om én enkel gjenstands betydning. I dette kapittelet skal jeg samle problemstillingen som går ut på hva smedgjenstandene betyr når de nedlegges i graver med annet utstyr, og om nedleggelsene endrer betydning gjennom periodene. I det følgende skal jeg diskutere problemstillingen og de underordnede spørsmålene. Målene for avhandlingen er å undersøke hvilke forbindelser smedredskaper har til forholdet mellom livet og døden, smedredskapenes tilknytning til våpen og rikt utstyr, teknologiske aspekter ved smiing og hvordan gravmaterialet kan gi forståelse av kontinuitet og endring i gjenstandsdistribusjonen.

7.1. Gravenes betydning

I FVT finnes det to graver med smedverktøy fra Rogaland, og det er store forskjeller i geografisk plassering og innhold i gravene. Graven fra Eide Vestre inneholder fire smedredskaper, to våpengjenstander, et spannformet leirkar og en remspenne. Dette står i kontrast til Vestlys ni smedredskaper, seks våpengjenstander, gull og sølvgjenstander, et glassbeger og fire kar (et spannformet leirkar, et trekar, en bronsekjele/vestlandskjele og et buket leirkar). Smeden har blitt tolket i mange tilfeller som enten rik eller fattig, i kontekster

der smedutstyr finnes i graver assosieres de ofte til rikmannsgraver. Graven fra Vestly kan tolkes på flere måter ut i fra om det er smeden som er gravlagt eller en person som hadde andre tilknytninger til smievirksomhet.

Tolkningen som går ut på at avdøde hadde tilknytninger til en smed kan belyses ut i fra hypotesen om kulturelt minne (Williams 2006). Det er en mulighet at de gjenlevende la ned redskaper og gjenstander som symboliserte deres tilknytning til avdøde. Smedredskapene kan være et resultat av smedens arbeidsforhold til den døde; smeden la ned buedrillen og andre redskaper for å knytte de til andre gjenstander i graven som avdøde fikk smidd i løpet av sin levetid. Det er også store indikasjoner på sentralplass på Jæren i perioden, avdøde kan ha vært en del av denne sentralplassen og hatt smeder som arbeidet for *ham*. Store gravfunn, som den fra Vestly, er tegn på sosialt høyt nivå, der man enten behøvde å vise sin velstand i urolige perioder eller at storstilt gravskikk alltid var tillagt velstående medlemmer i samfunnet. Uansett er det rimelig å konkludere med at store gravfunn, store i den forstand at de er synlige eller inneholder mye gravgods, er noe ikke alle fikk.

Det er en del indikasjoner på at avdøde var en smed, i graven ble det funnet et glassbeger, et pressblikk og en buedrill som mest sannsynlig hører sammen, hullene på glassbegeret og pressblikket passer overens med omkretsen på buedrillen (Straume 1987:104, tafel 73/9, 109/4, 112/7). De andre smedredskapene har ingen direkte tilknytning til andre gjenstander i graven, men på grunn av buedrillen kan det tenkes at personen i graven har fått med seg sine egne redskaper og gjenstander tilhørende hans virke. Dersom avdøde var en gullsmed kan de velstående gjenstandene i graven tolkes som avdødes egne arbeider.

Spannformet leirkar er en gjenstand som ofte finnes i graver fra yngre romertid til slutten av FVT (se Fredriksen 2005; Kristoffersen 2000b; Magnus 1984). Den er ikke tilknyttet et spesielt sosialt sjikt, slik som vestlandskjelen er. Vestlandskjelen er en bronsekjele som er funnet i graven fra Vestly, og relateres både til et øvre sosialt nivå (Hauken 1991:105, 2005:61), og som beholder for mat blant denne delen av samfunnet (Fredriksen 2005:292). Åsa Dhalin Hauken (1991:106, 2005) argumenterer for at vestlandskjelene foregikk som gavegiving mellom velstående familier, men kunne også fungere som gaver fra øvre lag av samfunnet til nedre lag. Den siste funksjonen kan tolkes som «betaling» for en tjeneste eller for å opprettholde lojaliteten til laverestående grupper i samfunnet, fordi «gifts are used to establish and to maintain relations which serve one's advantage in some way or another» (Hauken 1991:106). Dersom vestlandskjelen i graven fra Vestly ble anskaffet gjennom gave fra en mer velstående person kan årsaken ha vært enten å opprettholde lojaliteten, eller som betaling for håndverkertjenester som avdøde produserte.

Samme resonnement kan gis for glassbegeret i graven som er av romersk type og må ha blitt anskaffet gjennom handel eller allianser. Alliansene kan i likhet med vestlandskjelen ha vært en gave i forbindelse med produksjon.

Våpenutstyr indikerer fri mann, og gravlegging som helhet indikerer at noen av avdødes nettverk ønsket gravlegging (Kristoffersen og Østigård 2006). Dersom smeden var fri kan våpenutstyret peke tilbake på smeden som høyt aktet i samfunnet. Graven er hellesatt og gjenstandene er fordelt i kammeret i et system som samfunnet mente var riktig. Hva dette systemet representerte er mer utfordrende å tolke i dag, når man ikke vet indikasjonene eller representasjonene til gravgodset med sikkerhet. Om avdøde i graven fra Vestly var en smed eller en person med tilknytning til en smed er dermed vanskelig å påvise arkeologisk. Det man kan si er at avdøde hadde et gjenlevende nettverk som ønsket at disse gjenstandene og redskapene skulle legges i graven. Det er også underlig om avdøde hadde egne håndverkere som har nedlagt sine redskaper med en buedrill som tydelig har blitt brukt til å reparere glassbegeret (Straume 1987). På grunn av det store antall våpen, smedredskaper, kar og annet utstyr er det rimelig å anta at avdøde var høyt aktet i samfunnet, smed eller ikke smed.

I en grav i nærheten av Vestly-graven, fra samme tid, ble det funnet dødelige mengder arsenikk i et kar (Fredriksen et al. 2014). Årsakene til bruk av arsenikk er fremdeles usikkert, og det avhenger av om det er en legering eller et biprodukt (Fredriksen et al. 2014:6). Arsenikk har vært en del av både kobber- og gullmetallurgi, og ser ut til å ha blitt brukt i glassproduksjon i historisk tid. Som påvist av Bente Magnus (1980) utføres reparasjon av spennformede leirkar på samme måte som ved reparering av metall- og glassbeholdere.

Graven fra Eide Vestre er en mindre grav nord i Rogaland (Fett 1971:9-10). Den inneholder færre våpen og smedredskaper enn Vestly, og har to gjenstander som viser til personlig utstyr (et spennformet leirkar og en oval remspenne). Eide Vestre har i likhet med Vestly flere smedredskaper enn våpen og annet utstyr og uttrykker et ønske om å fremstille avdøde som smed.

7.1.1. Skip og smed i en overgangsfase

Som forklart i kap. 2 består overgangen til MVT blant annet av endring i gravskikk, der antallet graver minskes, noe som har vært foreslått ved blant annet en klimakrise, endring i samfunnsorganisasjon og stilendring. Skips-/båtgraver oppstår for første gang i MVT, den rikeste graven med smedutstyr ligger på Karmøy, mens to andre er lokalisert i Ryfylke (Suldal og Hjelmeland kommuner). Det som er bemerkelsesverdig er at graver med smedutstyr øker i

perioden, det økes med én grav, som ikke nødvendigvis behøver å bety noe, men det er en økning fra to graver i FVT til tre graver i MVT.

Graven fra Karmøy har blitt tolket som en velstående grav med smedverktøy (Opedal 2010:50). I forhold til Vestly-graven inneholder Storhaug-graven fem kategorier smedverktøy, det totale antallet er 11/12 på grunn av fem/seks bryner, to filer, to tenger en saumlo og en syl. Avdøde er gravlagt i et 21 m langt skip med våpen, gullgjenstander og hestehode. Skipet er omtrent like langt som Osebergskipet (Christensen et al. 1992:76-77). Gravlegginger i båt/skip har flere symbolske representasjoner: båten kan være et uttrykk for den klassiske forestillingen om ferden til et dødsrike over vann eller elv, båten kan ha en praktisk betydning når det gjelder beholder eller brensel og båten kan være en del av utrustningen til avdøde for å fortsette sitt liv etter døden (Crumlin-Pedersen 1995:93; Gerds 2006:156; Næss 1996:85). En interessant tanke kommer fra Gerds (2006:157), som påpeker at dersom båten kun var et transportmiddel for å nå dødsriket, er det vanskelig å tenke seg hvordan de andre døde som ikke ble gravlagt i båt kom dit? En årsak kan være at man hadde ulike dødsriker, eller ulike syn på hvordan man kom til dødsriket i ulike deler av samfunnet. Det er påpekt fra blant andre Crumlin-Pedersen (1995:94) at det kan ha foregått ulike religiøse tilknytninger til ulike mennesker: de som ble gravlagt i båt eller skip kan ha hatt tilknytning til det magiske skipet Skiðblaðnir.

Båten/skipet kan i like stor grad representere avdøde som sjømann, men det knyttes problemer med denne tolkningen da mange båt-/skipsgraver er kvinnegraver. Den praktiske årsaken bak båt/skipsgraver virker noe usannsynlig dersom brenningen var eneste årsak for båtens tilstedeværelse, det ligger mye arbeid bak bygging av fartøy. Denne tolkningen skorter også når det kommer til båten/skipet som beholder i inhumasjonsgraver, det var behov for større hull i bakken for å plassere fartøyet enn til avdøde og gravgodset alene (Crumlin-Pedersen 1995:94). Den religiøse tilknytningen til båten/skipet kan forstås som attributt til en av de hedenske gudene. På den måten er det enklere å assosiere båten/skipet til menn, kvinner, velstående og mindre velstående.

Hest og hesteutstyr i graver er et fenomen som i all hovedsak knyttes til yngre jernalder i Norge (Børsheim og Soltvedt 2002:200; Oma 2000). Hestehodet som er funnet i graven er dermed et nytt fenomen som man ikke har fra eldre jernalder. Hest i grav kan relatere til offer til den døde, som mat gitt med den døde, eller som rester etter rituelle handlinger i forbindelse med oppføringen av haugen (Hatting 1998:302-304; Jennbert 2006; Næss 1996:84). Hest i grav kan også relatere til reisen til den neste verden, om det var Hel, Valhall eller et annet abstrakt sted (Loumand 2006:130).

Sammenlignet med de andre gravene fra MVT er Karmøy-graven den største og mest innholdsrike. Skimleim har hesteutstyr i tillegg til våpen og smedverktøy (Helliesen 1905:87; Rønne 1999:111), Midtre Fister har et sverd og resten smedredskaper (Rønne 1999). Midtre Fister kan tenkes å være en smedgrav fordi den ikke har andre elementer utenom sverdet til å kategorisere den. Skimleim har også hesteutstyr, men flere våpen og smedredskaper enn Midtre Fister. Kan det tenkes at smeden hadde ulik status ut i fra dyktighet eller arbeidsmåte? Kan Skimleim representere en smed med høyere status enn avdøde i graven fra Midtre Fister? Det er nødvendig å ta med i betraktning arkeologiske utgravningsmetoder og funn ødelagt/delvis ødelagt ved pløyning, hærverk og at ikke alle gjenstander finner veien til museet. På bakgrunn av gjenstandssammensetningen i gravene fra Skimleim og Midtre Fister, kan det indikere mulig lagdeling i samfunnet der dyktighet var en sentral faktor for hvor høy status personen fikk.

Eldrid Straume (1986:46) har undersøkt om smeden var fri/ufri med høy/lav status, og argumenterer for at Petersens (1951:113) definisjon av smedgrav ikke holder mål. Hans definisjon går ut på at en smedgrav er «en grav hvor smedverktøyet utgjør den eneste eller den dominerende del av gravgavene i forhold til annet utstyr – som våpen og andre arbeidsredskaper». På grunn av at mange graver med smedutstyr også inneholder annet utstyr og redskaper mener Straume (1986:46) at definisjonen blir for generell, da ingen gravfunn med smedverktøy er like i innhold eller form. Det er også usikkert om det er antallet eller typen som vektlegges. Graver med mye smedredskaper inneholder ofte fullt våpenutstyr, jaktutrustning og rideutstyr (Straume 1986:46). Hun skriver at dette kan tyde på at innholdet i graven knyttes mer til avdødes sosiale status enn profesjon, de er ikke nødvendigvis yrkesbetingende. Mange kan ha lært å smi enkle gjenstander eller å smi for reparasjon, de behøver ikke være smed som yrke. Dersom noen av gravene representerer en yrkessmed er det rimeligst å gå ut i fra de som har smedredskaper som brukes i en smie og ikke kan benyttes til annet arbeid. Dette er utfordrende fordi en smed også kan være en treskjærer eller snekker dersom man går ut i fra begrepet smiðr.

Fra MVT virker det mest sannsynlig at avdøde fra Midtre Fister var en fri smed (på bakgrunn av sverdet), men det er usikkert hvilken smed *han* var eller hvilken status *han* hadde. Skimleim har hesteutstyr, jordbruksredskap og flere våpen en Midtre Fister, det er også funnet spiker og klinknagler uten at det er tegn til båt i graven. Det er mulig at de er gjenstander som avdøde har smidd selv, og med tanke på sigden som brukes i forbindelse med jordbruk kan avdøde ha vært en bonde som har utført enklere reparasjoner på gården sin. Karmøy-graven har en tang, en saumlo og en syl som er tydelig representativ for smia, men

filen kan benyttes til trearbeid og senkesteinen til fiske. I tillegg foreligger det et stort antall spillebrikker, perler og et gullarmbånd. Spillebrikkene og gullarmbåndet gir uttrykk for velstand, de mange og ulike redskapene kan uttrykke håndverker generelt eller at avdøde hadde noen til å arbeide for seg. Det synes å være grunnlag for å anta at avdøde var en høyt aktet person, på grunn av gravens innhold og utforming. På grunn av det store antallet smedredskaper viser graven tydelig tilknytning til smievirksomhet, selv om ingen av smedredskapene har direkte tilknytning til noen av gjenstandene i graven. Det tyder på at graven inneholder en person som var høyt aktet i samfunnet, men det hviler usikkerhet om avdøde selv har produsert gullarmbåndet og spillebrikkene. Dersom avdøde var en smed med høy status kan de edlere gjenstandene være en del av betaling for sine tjenester eller gjennom allianseband.

7.1.2. Smedvirksomhet i verksted og smedredskaper i grav

Utviklingen av smedvirksomhet i VT ser man blant annet ved flere verksteder knyttet til landsbyene. Den spesialiserte smeden er et tema som er fremtredende i VT, men smeden var også spesialisert i FVT, noe som viser seg ved ferdigheter og kunnskap når det gjelder å produsere, blant annet, gullbrakteater. I VT betegnes ofte smeden som spesialisert fordi produksjonen har gått fra storgården i FVT til handelsplassene i VT. Betegnelsen spesialist/spesialisert er misvisende, og man burde kanskje heller bruke benevnelsen *urbanisert* eller *sentralisert* i VT og *gårdssmed* eller *lokalsmed* i FVT, selv om smeden i FVT nok også kunne produsere til personer utenfor de gårdsnære områdene. Den sentraliserte verkstedshåndverkeren kommer til syne i VT (Pedersen 2010:319), og graver med smedredskaper tredobles i Rogaland i perioden. Fire av disse gravene har mer enn fem smedredskaper i tillegg til annet utstyr, de andre fem varierer mellom to og fire. Tre graver har smeltingedigel eller støpeform. Smeltingedigel og støpeform sammen finnes i graven fra Joa i Sola, den inneholder også en ambolt og en hammer i tillegg til et sverd og en kjerringrokk.

Graven fra Hegreberg er interessant fordi den inneholder en oval bronsespenne og et spinnehjul i tillegg til våpen og smedredskaper. Bronsespennen og spinnehjul tolkes som kvinnegjenstander (Callmer 2006:190), når de forekommer i mannsgraver blir de ofte tolket som dobbeltgraver. En interessant tanke ble foreslått allerede i 1951 av Petersen, at spinnehjul i mannsgraver ikke behøver å være tegn på dobbeltgrav, men en minnegave fra kvinnen som eide den (Petersen 1951:309). Graven er en liten haug, 6-7 m i diameter og ca. 30 cm over bakken. Alle gjenstandene lå på et brannflak i midten av haugen, de fleste jerngjenstander i

vest, spennen og spinnehjulet i øst. Det er noen få brente bein, og det har ikke vært mulig å kjønnsbestemme dem. Dersom det er en dobbeltgrav har sannsynligvis begge individer blitt brent samtidig. Det er interessant at kvinnegjenstander, i tillegg til bronsekar og en sølvnål, ble funnet i én ende og jerngjenstander i den andre enden av brannflaket. Har de gjenlevende forsøkt å splitte kvinnesfæren og mannsfæren, eller prestisjegjenstander og bruksgjenstander, som man også kan se fra folkevandringstidens hellekister (Kristoffersen og Østigård 2006:118)? Det er ingen indikasjoner på hvor smedutstyret har ligget, men Petersen (1951:309), som var utgraver, mener at graven fra Hegreberg ikke er en dobbeltgrav.

Det er syv smedredskaper i graven fra Hegreberg, to hammere, en ambolt, en saumlo, en tang og to bryner, i tillegg til et blylodd (som kan fungere som vektlodd), og noen få båtsaum. Båtsaumen kan være indikasjoner på at avdøde lagde båtsaum via saumloddet, eller at båtsaumen skal symbolisere båten uavhengig av om det ble bygd en båt eller ikke. Det er et par fiskesøkk i graven som kan indikere at personen i graven har vært tilknyttet båt eller fiske i sin levetid. Utenom spinnehjulet og spennen er det indikasjoner på at den døde drev med smedvirke. Sølvfragmentene i graven og båtsaum er indikatorer på at avdøde kan ha hatt en smie og har fått noe av det han hadde arbeidet med i graven. Et blylodd sammen med myntene kan indikere handel (Pedersen 2008:159-165; Roesdahl 1977:40-41). Myntene og vestlandskjelen viser til kontakter med De britiske øyer og Midtøsten. Som tidligere diskutert i henhold til Vestly-graven kan vestlandskjelen være gave fra en hersker til en håndverker eller anskaffet gjennom handel. Med tanke på myntene og blyloddet kan avdøde ha drevet handel, og anskaffet seg vestlandskjelen på denne måten.

Fra Strand er en grav med smedverktøy, fullt våpenutstyr (blant annet fire skjoldbuler), fiskeutstyr, jordbruksverktøy, hesteutstyr, spillebrikker og kam (Petersen 1933-1934:41-47). Her er også en gjenstand som kobles til kvinneutstyr, et linhekle. På grunn av at graven kun inneholder én gjenstand som kan tilhøre den kvinnelige sfære, tolker jeg graven som mannsgrav. Graven har seks smedredskaper inkludert bryner, saumlo, hammere og tang. Det er en brent grav i båt med 130 klinknagler og spiker. Hesteutstyret er mangfoldig, det er blant annet flere bissel, seletøybeslag og remspenner. De ulike typene arbeidsredskaper tyder på at avdøde var assosiert med flere typer arbeider. Selv om VT er kjent for sine verksteder, er det ikke umulig at mange kunne utføre enklere arbeider eller reparasjoner på utstyret sitt på gården.

En annen tolkning av Strand-graven er at det er en «ryttergrav». Helge Braathen (1989:5) skriver at eneste relasjon til rytter er at det må foreligge stighbøyle og/eller sporer i graven. Strand har i tillegg til flere bisler og seletøybeslag, en stighbøyle. Det er også fullt

våpensett med sverd, spydspiss og øks, i tillegg til fire skjoldbuler og pilspiss. Det er noe uvanlig å finne «ryttergraver» på kysten, men dersom avdøde var en rytter i tilknytning til en hersker, kan utstyret i graven med smedredskaper vise til rytterens rolle i strid. I «ryttergraver» finnes vanligvis flere gjenstander enn det er vanlig å finne i mannsgraver fra VT (Skre 1998:329-330). Skre (1998:330) skriver videre at utstyr til en rytter, i tillegg til våpen og stigbøyle, har seletøy, kokekar, kniv og bryne. Graven fra Strand inneholder slike gjenstander. At graven inneholder spor etter båt kan bety at avdøde tjenestegjorde både på land og på sjø.

Gravene fra Suldal (Erøy og Ståpa) er en brent og en ubrent grav. Den ubrente (Erøy) er muligens en båtgrav, på grunn 24 klinknagler som lå jevnt distribuert i graven (Petersen 1958b:52). På grunn av den jevne distribusjonen er det sannsynlig at de gjenlevende ønsket å fremstille graven som båtgrav, uansett om det faktisk var en båt eller ikke. Det ble også funnet en smeltingel som kan tyde på at avdøde drev med støpning, eller en indikator for at avdøde skulle fremstå som smed. Stråpa har flere gjenstander som kan knyttes til flere håndverkerområder i tillegg til smedarbeid (Petersen 1958a:18-20). En kam, en nøkkel, et hengsel til et skrin, et bisset og en sigd er også funnet. Bisset og sigden kan sammen med smedredskapene være indikatorer på at avdøde var bonde som drev med smedarbeid på gården, eller han kan være tilknyttet en smed. En tredje mulighet er at redskapene ble nedlagt som transformatoriske elementer for å omforme den døde fra de levende sitt rike til de dodes rike, siden redskapene er det verktøyet som transformerer «de farlige kreftene» i metallet (Kristoffersen 2009:151).

Joa i Sola kan muligens defineres som en smed på bakgrunn av de store mengdene smedredskaper mot andre gjenstander. Et sverd og en kjerringrokk er eneste annet utstyr i graven foruten ambolt, smeltingel, støpeform og hammer (Petersen 1958b:53). Det kan tenkes at avdøde har arbeidet med støpning av metaller, det ser i hvert fall ut til at gjenstandskombinasjonen i graven forsøker å illustrere det. Hommersåk er en grav det hviler usikkerhet rundt om den er brent eller ubrent. Av innholdet er det kun en tang og en hammer som smedredskaper (Petersen 1921-1924:8-9). En øks og et sverd belyser våpensammensetningen og en ringspenne og et rektangulært beslag med menneskehoder på belyser andre gjenstander. Den har i likhet med Joa lite gjenstander, men er mer utfordrende å tolke. Det som kan sies er at samfunnet ønsket å fremstille avdøde i relasjon til smedvirke. Ringspennen og beslaget er prestisjegjenstander, som kan ha blitt anskaffet gjennom handel eller allianser.

Fra Klepp finnes to graver, Sele har sannsynligvis vært en brent grav i båt da det er funnet 51 hele og 516 fragmenter av klinknagler (Petersen 1924-1925). Sør-Braut er en ubrent grav med funn av et fragment av en nagle i tillegg til en sigd, et leirkar og en hengelås (Helliesen 1903:101-102, 1906:82; Petersen 1958b:62). Den har våpen og fire smedredskaper. Sele har et sverd som eneste våpen og åtte smedredskaper inkludert fire bryner. Sele har i tillegg bissel, spillebrikker, kjerringrokk, sigd og hengsel. Begge graver har sannsynligvis tilknytning til åker på grunn av sigden, ellers kan Sele muligens tilknyttes høyere status på grunn av spillebrikkene som ligger ved. Det kan tenkes at både Sele og Sør-Braut både hadde tilknytning til gård og til smedarbeid. Dersom Sele var en båtgrav, kan det muligens knytte avdøde til sjø eller at samfunnet ønsket at *han* skulle gravlegges i båt for å knytte *han* til mytologiske guder eller for ferden til et dødsrike. Jeg må understreke at det er samfunnet som gravlegger, det er derfor utfordrende å si noe om avdødes profesjon uten å påpeke at det er de som gravlegger som ønsker å fremheve smedaspektet i graven. Det man vet er at avdøde blir portrettert som smed selv om avdøde ikke nødvendigvis var smed (Kristoffersen 2009:151).

Med smedaspektet og samfunnet som gravlegger i tankene skal jeg analysere den siste graven fra Rogaland. I graven fra Gausel i Stavanger er avdøde gravlagt ubrent i en båt med mye utstyr (Børsheim og Soltvedt 2002). Det er ni smedredskaper, blant annet to smeltedigler, et avlrør til blåsebelg, en digelgaffel, to tenger og en hammer. Våpenutstyr består av to sverd, en øks, pilspisser og fire skjoldbuler. I tillegg er det bissel, remspenne, to ovale spenner av jern, en sigd, en mulig nøkkel, pyntenagler, hestetenner og et leirkar. Pyntenaglene og de ovale jernspennene kan muligens være avdødes egne produserte gjenstander. Hest i grav sammen med hesteutstyr og det store antallet gjenstander i graven er tegn på at samfunnet ønsket å vise den avdøde som velstående.

Fra VT finner man flest graver med smedutstyr sammenlignet med FVT og MVT, noe som kan ses sammen med oppkomsten av flere verksteder på handelsplasser (blant annet Kaupang, se Pedersen 2010). Det er utfordrende å tolke graver som inneholder redskaper som kan knyttes til et spesielt håndverk samtidig som de inneholder mye annet utstyr. Videre skal gravene knyttes til samfunnsstruktur og hvordan gravene endres over tid. Kan gravene bidra til en større forståelse av hvordan samfunnet var strukturert?

7.2. Samfunnet og gravene

Samfunnet endret karakter mellom FVT og VT. I FVT oppstår det mulige småriker, der området som i dag er Rogaland var ett slikt (Myhre 1989, 1991, 2007). Det er på slutten av

FVT at gravene med smedutstyr fremtrer for første gang, det kan tenkes at redskapene var et nytt gravritual, en effekt eller reaksjon på omveltningen av samfunnet som man kan se i overgangen til MVT. Denne omveltningen kan være preget av flere medvirkende årsaker. Som diskutert i kap 2.2.2. kan en klimakrise og vulkansk utbrudd/asteroide være naturkatastrofer som inntraff i første halvdel av 500-tallet. Andre menneskeskapte årsaker til forandringen man ser, blant annet i stilutvikling, kan være forårsaket av en ny herskergruppe med sentrum i det merovingiske riket som strakte seg nordover (Steuer 1989). Stil II har likhetstrekk med stilutviklingen i Europa, og kan vise til et ønske om et tettere bånd med resten av Europa. Både spannformet leirkar og gullbrakteater, som var en del av stil I forsvinner i overgangen FVT-MVT, de ferdigheter som behøvdtes for å lage disse gjenstandene ses ikke igjen. Gullbrakteater finner man ikke etter FVT, og leirkarene som produseres senere produseres uten den storslåtte kunnskapen som fantes i FVT. Omveltningen påvirket gjenstander og produksjonsteknikk, som kan ha vært påvirket av den nye herskerelitens fremtreden.

Herskergruppen hadde en hær av krigere som ble rekruttert fra ulike områder i Europa. Når krigerne vendte hjem, førte dette til en omveltning i herskereliten. Krikerne tok over for den fungerende eliten fordi de hadde større kunnskap om hvordan man opprettholder en politisk struktur. Rekrutteringen av krigere til det merovingiske riket kan ha ført med seg lavere innbyggertall på gårdene og mindre bosetning i en periode. Denne minkende bosetningen økte i begynnelsen av VT da eliten muligens hadde fått mer makt over områder, samtidig som handel og alliansebygging økte med blant annet vikingskipene som førte til at mennesker lettere kunne dra over landegrenser. Nye handelsruter førte til mer informasjonsflyt mellom områder og handelsbyer som Kaupang ble etablert med blant annet verksteder.

Smeden har sannsynligvis hatt ulike oppgaver og status i periodene. I VT finnes det smeder med tilknytning til verksteder samtidig som man sannsynligvis har smedvirke på gårdene. I FVT var smeden knyttet til storgården, der smedene produserte gullbrakteater, gullpressblikk (som det fra Vestly) og andre gjenstander, muligens også reparasjon av glassbeger og spannformede kar (Kristoffersen 2009:151, 152). I MVT kan man tenke seg at smedene var tilknyttet storgårder samtidig som smedvirke ble mer tilknyttet handelsplasser i overgangen til VT. Et eksempel på et tjenesteforhold mellom smeden og en hersker finner man på en runestein fra Nord-Jylland (Straume 1986:55), men tjenesteforholdet behøver ikke å være mellom en høvding og hans trell, noe våpenutstyret i gravene peker imot. Det kan ha

vært et arbeidsforhold der smeden lagde gjenstander mot betaling, enten betalingen var i form av *gjengave* eller en pengesum.

Det finnes ulike tolkninger når det gjelder graver med smedutstyr, og det er ikke sikkert alle graver med smedverktøy representerer den avdøde som smed. Det er ikke funnet et verksted i tilknytning til noen av gravene fra Rogaland, selv om man ikke kan utelukke at verksteder fantes. I henhold til verksteder ønsker ikke Pedersen (2010:319) å utelukke at aristokratiet kan ha hatt innflytelse på produksjonen, eller ambisjoner om å kontrollere den. Hun mener det uansett er rimelig å anta at aristokratiet kan ha vært oppdragsgivere og leverandører av råmateriale til de mest prestisjefulle produktene. I Rogaland kan de mest kunnskapsrike og dyktige smedene hatt tilknytning til eliten, noe som fører til at de rikt utstyrte gravene (Vestly, Karmøy og Gausel) kan ha utført arbeider til en elite. Det er rimelig å anta at det fantes herskergrupper i alle periodene som hadde behov for gjenstander som ble produsert i smia. Et poeng fra Straume (1986) er at dersom smeden ble gravlagt som håndverker, vil man anta at avdøde fikk en grav som tilknyttet funn av smie og metallstøperi. Det er ikke funnet smier i nærheten av gravene med smedutstyr, kun jernfremstillingsplasser. Det kan ha vært at personen som er representert i gravene ikke fremstilte gjenstander selv, at avdøde hadde tilknytning til smedvirke på en annen måte. En slik tolkning går ut i fra at redskapene ikke har direkte tilknytning til avdøde, selv om smeltedigler og støpeformer antyder nær tilknytning til en smie. Det er et usikkerhetsmoment som ligger i hva samfunnet tilla redskapene av mening som gjør at man ikke kan si med sikkerhet hvilken betydning redskapene hadde til den døde. Det er heller ikke funnet sikre smier i områdene rundt gravene, noe som kan tale mot gravenes direkte tilknytning til smedarbeid. På den annen side gjør arkeologiens usikre kontekst (som diskutert i kap 3), at *arkeologien aldri blir ferdig utgravd*, det er kanskje mer trolig at smiene ikke er funnet enn at de aldri har eksistert.

Årsaken til den store andelen smedredskaper fra rike gravfunn kan være en kombinasjon av redskapenes transformatoriske egenskaper og at velstående personer enten måtte inneha noe praktisk kunnskap om smedvirke selv, eller at de symboliserer kunnskap opprettholdt av storgårdens arbeidsfolk. Disse elementene har sannsynligvis ikke foregått innenfor samme periode eller samme grav. Med tanke på at det er ganske få graver fra Rogaland som inneholder smedredskaper sammenlignet med graver uten smedredskaper, er det lite sannsynlig at smedvirke var noe alle kunne. Avdøde i Vestly-graven kan ha hatt et arbeidsforhold til en mer velstående mann, noe vestlandskjelen kan vise til, graven kan være indikasjon på dyktighet i sitt arbeide med allianse til en person med høyere status en *ham* selv.

På den annen side kan Vestly-graven indikere at avdøde var en velstående mann som enten drev smedarbeid selv eller var tilknyttet smedens arbeidsområde på en annen måte.

Dersom man tolker Vestly-graven som en smedgrav blir de transformatoriske egenskapene til smedredskapene mindre sannsynlige. Transformatoriske egenskaper hviler på argumentet om smedens redskaper som kilde til omforming av metaller (Barndon 2005:371; Østigård 2007:7). I graver tolkes denne transformasjonen til overgangen mellom liv, død og etterliv. Smedredskapenes farlige krefter fungerer som symboler for overgangen mellom livet, døden og etterlivet, fordi smeden kontrollerte de farlige kreftene i transformasjonen av metallet (van Gennep 1999; Kristoffersen 2009:151; Turner 1969, 1999). Transformasjonen av metallet overføres til transformasjonen av legemet.

Vikingtidsgraven Gausel inneholder blant annet hest, hesteutstyr og båt, noe som kan representere egenskaper man behøvde etter døden eller til transportering til dødsriket. Båten er assosiert med reisen til dødsriket, sammen med hesten som kan ha vært fraktedyr over land. Slike manifestasjoner utføres gjennom ulike ritualer som både skal sikre de levende sin tilknytning til livet og den døde sin nye tilknytning til etterlivet (van Gennep 1999:107). Utførelsen av gravritualer har dermed en dualistisk funksjon som på den ene siden muliggjør overgangen fra et individs liv til død, og på den andre siden fremtidsrettet ved å gjenskape den ideelle samfunnsstrukturen (Barrett 1994:50-51; Kristoffersen og Østigård 2006). Ved å sikre den døde en plass i dødsriket slipper de gjenlevende gjengangeri fra den døde, og alle parter får fred.

Det fantes ledere som kombinerte profane og sakrale oppgaver. Ordet *goði* oversettes med «en som har med gud å gjøre», og har blitt brukt på slike ledere (Østigård 2007:160). Tittelen *goði* betegner i islandske kilder en mannlig politiker av høy rang, høvding, det henger sammen med ordet for gud, *goð* (Steinsland 2005:281). I det førkristne islandske samfunnet fungerte goden som politiker, jurist og religiøs ekspert, tre viktige samfunnsfunksjoner som var samlet i én og samme person. I følge Landnåmsboken skal goden ha båret en arming av gull under kultfeiringer (Steinsland 2005:282). Landnåmsboken forteller at den hellige ringen skulle være av en viss vekt i gull og goden skulle bære den på armen under tingforhandlingene. (Karmøy). Det er funnet armringer av gull i graver fra Skandinavia uten at man kan si noe mer om hva de representerer. Én slik arming er funnet blant gjenstandsmaterialet i en mye omtalt grav fra Karmøy fra MVT, som har blitt foreslått å være en høvding-/kongegrav (se Opedal 2010). Armringen veier 43 gram og er stemplet med halvmånefigurer i et kjedemønster, ligner R719 i form og R721 i dekor.

Gravene fra Rogaland viser de store tolkningsmulighetene man har i arkeologi, å finne den *riktige* er ikke alltid like enkel. Foreløpig viser gravene en tilknytning til smedvirke, selv om noen graver viser sterkere tilknytning enn andre. Min nåværende hypotese er at alle gravene viser til mennesker som har drevet med smievirksomhet i sin levetid, om de har hatt andre oppgaver i tillegg er sannsynlig, slik som goði, gårdsdrift og dyktighet som fører til høyere status i gravlegging. Overgangen til et dødsrike har nok vært sentral siden gravlegging generelt viser til en tro på å gi personen fred, hvile og/eller et liv etter. Gaver til den døde kan være tilknytninger de gjenlevende har til avdøde, men også avdødes egne anskaffelser gjennom livet.

7.3. Over tid

Gravgods kalles ofte for gravgaver gitt av de som gravla den døde. Gavene kan ha ulike betydninger, de kan være avdødes egne eiendeler eller gjenstander som knyttet de levende til den døde. Kulturelt minne kan benyttes både ved gaver fra de gjenlevende og ved gjenstander avdøde hadde anskaffet (eller produsert) i sin egen levetid. Det dreier seg om hva gjenstandene innehar av mening om eller til den gravlagte. De fleste smedredskaper som finnes i gravene fra Rogaland tolker jeg som avdødes egne redskaper, eller et utvalg av disse. Gravgodset generelt øker også med antallet smedredskaper noe som kan tyde på at flere redskaper, eller mer kunnskap, betyr høyere status. Det hviler usikkerhet rundt spørsmålet om smeden var like opphøyd som en hersker, selv om graven fra Karmøy har blitt tolket som en elitegrav av blant annet Opedal (2010).

Kristne symboler fremtrer fra slutten av MVT. Karmøy-graven har en vokskake med et innrisset kors i tillegg til båt og hedensk gravskikk. I overgangen MVT-VT og i VT kan plasseringen av gjenstandene ha fått en annen betydning enn tidligere. Hvor de kristne impulsene kom fra og hvorfor de dukker opp i graver med smedutstyr kan være forsøk på tidlig kristning. Den ulike plasseringen av gravgods mellom FVT og VT blir dermed mer tydelig. Med vikingtoktene kom nye impulser utenfra som kan ha forandret strukturen i hva gjenstandene skulle symbolisere og plasseres. Vikingtid hadde også forskjellige kulturer som kunne virke inn på hva man tillot en gravlegging av mening. Alle produksjonsprosesser hadde sannsynligvis ikke like store magisk-religiøse sammenhenger (Pedersen 2009:141), reparasjoner av utstyr, men smeden produserte nok i tillegg gjenstander som kunne symbolisere transformasjon av materialer. Denne transformasjonen kan i lys av foregående

diskusjon tenkes å benyttes i gravlegging av smeder, og redskapene kan ha bidratt til å transformere den døde til etterlivet.

Gravenes geografiske plassering endres fra FVT til VT. I FVT er Tu, Klepp og Time kommune på Jæren fremstilt som sentralplass. Karmsundet peker seg ut som sentralplass i MVT, og Nord-Jæren med Boknafjorden viser sterke tilknytninger til sentralplass i VT. Gravene med smedutstyr befinner seg innenfor disse sentralplassene, gravene skifter geografisk plassering etter sentralplassene. Tre av gravene, Vestly (FVT), Karmøy (MVT) og Gausel (VT) indikerer at avdøde tilhørte et øvre sosialt sjikt. Alle tre har flere smedredskaper foruten et ellers rikt gravgods, og gravene har blitt tolket som uttrykk for etablering av politiske sentre (Børsheim og Soltvedt 2002; Myhre 2007; Opedal 2010). Graven fra Hegreberg (Rennesøy, VT) viser til handel med utenlandske handelsmenn og Strand (Strand, VT) kan knyttes til rytter eller del av hæren, på land og/eller på vann. Eide Vestre (Vindafjord, FVT), Midtre Fister (Hjelmeland, MVT), Erøy (Suldal, VT), Hommersåk (Sandnes, VT) og Joa (Sola, VT) kan representere smeder, mens Skimleim (Suldal, MVT), Stråpa (Suldal, VT), Sele (Klepp, VT) og Sør-Braut (Klepp, VT) kan illustrere gårdsdrift i tillegg til smievirksomhet.

Smeden kan ha hatt, på bakgrunn av innhold i graven, ulik status ut i fra hvor dyktig smed *han* var. Vestly, Karmøy og Gausel kan være eksempler på smeder som ble anerkjent og opparbeidet seg høyere status i sin levetid. muligens kan de ha produsert gjenstander med mytologiske aspekter, selv om det nok var vesensforskjeller i mytologien mellom periodene. Gravene der utstyr til smiebruk er eneste eller største kategori i graven kan i lik grad ha produsert gjenstander med mytologisk transformasjon i bildet, men det ser ikke ut til at de har hatt like høy sosial status som Vestly, Karmøy og Gausel. Gravene med utstyr til gårdsdrift (bissel, seletøy, sigd, ljå og lignende) kan illustrere mennesker som benyttet smedvirke til reparasjon av egne gjenstander og utstyr. På denne måten kan smeden ha hatt både høy og lav status, og våpenutstyret viser at de døde var frie mennesker.

8. IDEELL OG REELL SMED, MED HØY OG LAV STATUS

Avhandlingen har tatt sikte på å undersøke og komme nærmere svar på hva gjenstander i graver betyr, spesielt hva smedutstyret i gravene betyr. Fordi smedredskaper ikke finnes i graver fra Rogaland før på slutten av folkevandringstiden kan det tenkes at redskapene var et element i omveltningen av samfunnet som skjer i overgangen til MVT. Stilutvikling og samfunnsorganisasjon viser et ønske om tettere bånd med Europa, klimakrisen og asteroide/vulkansk utbrudd kan ha medvirket til at en ny krigerelite kunne fremtre. I folkevandringstid var produksjonen av spannformet leirkar og gullbrakteater av en høy kvalitet, og det er underlig at denne produksjonen forsvant i overgangen til MVT.

I VT oppstår nye handelsbyer og handelsplasser med verksteder. I Rogaland er det området rundt Boknafjorden som peker seg ut som mulige handelsplasser. Sentralplass i MVT er konsentrert rundt Karmsundet, mens i FVT ligger det en sentralplass på midtre Jæren ved Tu, Klepp og Vestly. Som sagt innledningsvis er sentralplasser avhengig av funnmaterialer, hvis funnmaterialet endrer seg gjør følgelig også sentralplassen det. Dette gjelder for all arkeologisk tolkning, representativitet og feilkilder er avhengig av funnomfanget, endrer funnene seg endres tolkningene. Mine argumentasjoner omkring sentralplassen går ut i fra funnmaterialet jeg har for hånden.

Representativitet og feilkilder gjelder også for gravene med smedutstyr. Da oppgavens mål var å finne ut hva redskapene kan bety når de legges i graver med annet utstyr, og hvordan dette endrer seg over tid vil nye funn kunne suppleres inn blant de tidligere funnene og bidra til tolkningenes utvikling. Gjennom avhandlingen har jeg kommet frem til at gravene representerer frie menn på grunn av våpenutstyret. Det finnes både graver med mye gravgods og graver med lite gravgods. Gravene med mye gravgods kan vise til høyere status enn de med mindre gravgods. Smedredskapene innehar både praktiske egenskaper og transformatoriske eller magiske egenskaper. Avdøde i graven kan dermed bære preg av flere representasjoner. Redskapene kan vise den døde som smed med enten høy eller lav status og redskapene kan symbolisere den liminale fasen – overgangen mellom livet, døden og etterlivet. Om avdøde var smed eller ikke er utfordrende å si med sikkerhet, det man kan si er at smedredskapene viser at samfunnet ønsket at disse redskapene skulle legges ved den døde selv om vi ikke nøyaktig kan vite hvorfor.

9. LITTERATUR

- Andrén, Anders (red), Kristina Jennbert (red) and Catharina Raudvere (red)
2006 Old Norse religion: Some problems and prospects. I *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes and interactions : an international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, s. 11-14. Nordic Academic Press, Lund.
- Assman, Jan
2008 Communicative and Cultural Memory. I *Cultural memory studies: an international and interdisciplinary handbook*, redigert av Astrid Erll og Ansgar Nünning, s. 109-118. de Gruyter, Berlin.
- Bakka, Egil
1963 Gullpressblekket frå Vestly. *Fra haug ok heidni* 1:210-213.
- Bang-Andersen, Sveinung
1981 Jæren i de eldste tider. *AMS - Arkeologisk Museum i Stavanger småtrykk* 9.
- Barndon, Randi
2004 A Discussion of Magic and Medicines in East African Iron Working: Actors and Artefacts in Technology. *Norwegian Archaeological Review* 37(1):21-40.
2005 Håndverk, kunst og kunnskap - noen comparative perspektiver på smedens sosiale identitet i jernalderen. I *Fra funn til samfunn. Jernalderstudier tilegnet Bergljot Solberg på 70-årsdagen*, redigert av Knut Andreas Bergsvik og Asbjørn Engevik jr., s. 357-376. UBAS - Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter. Nordisk 1. Universitetet i Bergen PDC Tangen, Bergen.
2006 Myth and metallurgy. Some cross-cultural reflections on the social identity of smiths. I *Old Norse religion in long-term perspectives : origins, changes and interactions : an international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004* redigert av Anders Andrén, Kristina Jennbert og Catharina Raudvere, s. 99-103. *Vägar till Midgård* 8. Nordic Academic Press, Lund
- Barrett, John
1994 *Fragments from Antiquity. An Archaeology of Social Life in Britain, 2900-1200 BC*. Blackwell, Oxford.
- Bell, Catherine
1992 *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford University Press, Oxford.
- Bendixen, Bendix E.
1877 Indberetning om arkæologiske undersøgelser i 1876. *Aarsberetning f. Foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring*:104-116.
- Berg, Heidi Lund
2013 "Nøkkelpraksis". Østnorske jernaldernøkler som symbol og teknologi. Upublisert masteroppgave i arkeologi. Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo.
- Bill, Jan
2008 Viking ships and the sea. I *The Viking World*, redigert av Stefan Brink og Neil Price. vol. 170-180. Routledge, London.
- Blindheim, Charlotte
1963 Smedgraven fra Bygland i Morgedal. *Viking* XXVI:25-80.
- Bourdieu, Pierre
1996 Om symbolsk makt. I *Symbolsk makt. Artikler i utvalg.*, s. 38-47. Oversatt av Annick Prieur. Pax Forlag A/S, Oslo.
2010 [1977] *Outline of a Theory of Practice* oversatt av Richard Nice. Cambridge Studies in Social Anthropology. Cambridge University Press, Cambridge.
- Braathen, Helge
1989 *Ryttergraver: politiske strukturer i eldre rikssamlingstid* Varia 19. Oldsaksamlingen, Oslo.
- Breivik, Heidi Mjelva
2005 Utsira i folkevandringstid. *Fra haug ok heidni. Tidsskriftet for Rogalands Arkeologiske Forening* 4:24-29.
- Brink, Stefan
1996 Political and social structures in Early Scandinavia. A settlement-historical pre-study of the Central Place. *Tor* 28:235-282.
- Brück, Joanna
1999 Ritual an Rationality: Some Problems of Interpretation in European Archaeology. *European Journal of Archaeology* 2(3):313-344.

- Bukkemoen, Grethe Bjørkan
2007 Alt har sin plass. Stedsidentitet og sosial diskurs på Jæren i eldre jernalder. I *Sjøreiser og stedsidentitet. Jæren/Lista i bronsealder og eldre jernalder*, redigert av Lotte Hedeager, s. 135-302. OAS - Oslo Arkeologiske Serie. vol. 8. Universitetet i Oslo Unipub, Oslo.
- Bøckman, Jørgen
2007 "Smedverktøy" fra norske jernaldergraver. En bruksanalyse av redskapene i Jan Petersens oversikt over smedgraver. Hovedfagsavhandling, Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo.
- Børsheim, Ragnar og Eli-Christine Soltvedt
2002 Gravene på Gausel. I *Gausel - utgravningene 1997-2000*, redigert av Trond Løken. AmS-Varia. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.
- Callmer, Johan
2006 Ornaments, ornamentation, and femiale gender. Women in eastern central Sweden in the eight and early ninth centuries. I *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes and interactions : an international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, redigert av Anders André, Kristina Jennbert og Catharina Raudvere, s. 189-194. Nordic Academic Press, Lund.
- Capelle, Torsten
2012 An insight into the goldsmith's workshop I *Goldsmith mysteries: archaeological, pictorial and documentary evidence from the 1st millennium AD in northern Europe : papers presented at a workshop organized by the Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology (ZBSA), Schleswig, October 20th and 21st, 2011*, redigert av Ruth Blankenfeldt og Alexandra Pesch, s. 17-28. vol. Bd. 8. Wachholtz Verlag, Neumünster.
- Carlsson, Dan
1988 Den folkevandringstida krisen. En fråga om fältmaterialets representativitet. I *Folkevandringstiden i Norden: en krisetid mellem äldre og yngre jernalder: rapport fra et bebyggelsesarkæologisk forskersyposium i Degerhamn. Öland, d. 2.-4. oktober 1985*, redigert av Ulf Näsman og Jørgen Lund, s. 33-41. Aarhus universitetsforlag, Aarhus.
- Christensen, Arne Emil, Bjørn Myhre and Anne Stine Ingstad
1992 *Osebergdronningens grav: vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*. Schibsted, Oslo.
- Crumlin-Pedersen, Ole
1995 Boat-burials at Slusegaard and the Interpretation of the Boat-grave Custom. I *The Ship as symbol in prehistoric and medieval Scandinavia: papers from an international research seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 5th-7th May 1994*, redigert av Arne Emil Christensen, Anne Stine Ingstad, Ole Crumlin-Pedersen og Birgitte Munch Thye, s. 87-100. vol. 1. National Museum of Denmark Department of Archaeology and Early History, Copenhagen.
- Dommasnes, Liv Helga
1979 Male/female roles and ranks in Late Iron Age Norway. *NAM-Forskningsseminar nr. 1: Were they all men? An examination of sex roles in prehistoric society:65-77*. Ulstein Kloster, Rogaland.
2001 *Tradisjon og handling i førkristen vestnorsk gravskikk II. Fra Vereide til vikingtid*. Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen 5. Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Ekengren, Fredrik
2006 Performing death. The function and meaning of Roman drinking vessels in Scandinavian mortuary practices. I *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes and interactions : an international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, redigert av Anders André, Kristina Jennbert og Catharina Raudvere, s. 109-113. Nordic Academic Press, Lund.
- Fahlander, Fredrik og Terje Østigård (red)
2008 Chapter 1. The Materiality of Death: Bodies, Burials, Beliefs. I *The Materiality of Death. Bodies, burials, beliefs*, s. 1-16. BAR International Series 1768. Archaeopress, Oxford.
- Fallgren, Jan-Henrik
2008 Farm and Village in the Viking Age. I *The Viking World*, redigert av Stefan Brink, s. 67-76. Routledge, London.
- Fett, Per
1971 Ølen prestegjeld. *Førhistoriske minne i Sunnhordaland* 10:3-16.
- Fredriksen, Per Ditlef
2005 *Karet/kroppen/identiteten*. UBAS Hovedfag/Master 1. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Fredriksen, Per Ditlef, Elna Siv Kristoffersen og Udo Zimmermann
2014 Innovation and collapse: bucket-shaped pottery and metalwork in the terminal Migration Period. *Paper read at Nordic Theoretical Archaeology Group (NTAG) 22.-26. april 2014, Norwegian Archaeological Review*, in press.

- Gansum, Terje
 2004a *Hauger som konstruksjoner: arkeologiske forventninger gjennom 200 år* 33. Gothenburg University, Göteborg.
 2004b Role of the Bones - from Iron to Steel. *Norwegian Archaeological Review* 37(1):41-57.
- Gerds, Marcus
 2006 Scandinavian burial rites on the southern Baltic coast. Boat-graves in cemeteries of early medieval trading places. I *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes and interactions : an international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, redigert av Anders Andrén, Kristina Jennbert og Catharina Raudvere, s. 153-158. Nordic Academic Press, Lund.
- Glørstad, Håkon
 2000 Freedom of speech is always freedom from the speech of others, or rather control of their silence. On Pierre Bourdieu and archaeology. I *Philosophy and Archaeological Practice : Perspectives for the 21st Century*, redigert av Cornelius Holtorf og Håkan Karlsson, s. 185-195. Bricoleur Press, Göteborg.
- Gosden, Chris
 2005 What Do Objects Want? *Journal of Archaeological Method and Theory* 12(3):193-211.
- Gosden, Chris og Yvonne Marshall
 1999 The cultural biography of objects. *World Archaeology* 31(2):169-178.
- Grieg, Sigurd
 1922 Smedverktøi i norske gravfund. I *Oldtiden, Tidsskrift for norsk forhistorie*, redigert av A. W. Brøgger, s. 21-96. vol. IX. A.W. Brøggers Boktrykkeri A/S, Kristiania.
- Gräslund, Bo og Neil Price
 2012 Twilight of the gods? The 'dust veil event' of AD 536 in critical perspective. *Antiquity* 86:428-443.
- Gullbekk, Svein H.
 2008 Coinage and Monetary Economies. I *The Viking World*, redigert av Stefan Brink, s. 159-169. Routledge, London.
- Haaland, Randi
 2004 Technology, Transformation and Symbolism: Ethnographic Perspectives on European Iron Working. *Norwegian Archaeological Review* 37(1):1-19.
 2006 Iron in the making - Technology and symbolism. Ethnographic perspectives on European iron working. I *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes and interactions : an international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, redigert av Anders Andrén, Kristina Jennbert og Catharina Raudvere, s. 79-85. Nordic Academic Press, Lund.
- Haavaldsen, Per
 1997 Lavteknologisk jernfremstilling i Rogaland i jernalder og middelalder. I *Fire fragmenter fra en forhistorisk virkelighet*, redigert av Lotte Selsing, s. 69-92. AmS-Varia. Arkeologisk museum Stavanger, Stavanger.
- Hanisch, Morten
 2002 Gravritualene som fortellinger om ære. *Primitive Tider* 5:23-38.
- Hatleskog, Anne-Brith
 1997 Samfunnsorganisatoriske endringer eller religionsskifte i yngre jernalder med utgangspunkt i gravmateriale frå Sunnhordland og Hardanger. I *Fire fragmenter fra en forhistorisk virkelighet*, redigert av Lotte Selsing og Anne-Brith Hatleskog, s. 7-36. vol. 31. Arkeologisk museum, Stavanger.
- Hatting, Tove
 1998 6.1. Dyrekogler. I *Viborg Søndersø 1000-1300. Byarkæologiske undersøgelser 1981 og 1984/85*, redigert av Jesper Hjermand, Mette Iversen og Hans Krongaard Kristensen, s. 301-308. Viborg Stiftsmuseums skriftrække vol. 34. Aarhus Universitetsforlag, Aarhus.
- Hauken, Åsa Dahlin
 1991 Gift-Exchange in Early iron Age Norse Society. I *Social Approaches to Viking Studies*, redigert av Ross Samson, s. 105-112. Cruithne Press, Glasgow.
 2005 *The Westland cauldrons in Norway* 19. Arkeologisk museum, Stavanger.
- Hedeager, Lotte
 1992a *Danmarks jernalder: mellem stamme og stat*. Aarhus Universitetsforlag, Århus.
 1992b *Iron-Age Societies. From Tribe to State in Northern Europe, 500 BC to AD 700* oversatt av John Hines. Social Archaeology. Blackwell Publishers, Oxford.
 1996 Myter og materiell kultur: Den nordiske oprindelsesmyte i det tidlige kristne Europa. *Tor* 28:217-231.

- 1999a Skandinavisk dyreornamentikk. Symbolsk representasjon af en førkristen kosmologi. I *Et Hus med mange rom: vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen 11A*, redigert av Ingrid Fuglestedt, Terje Gansum og Arnfrid A. Myhre Bjørn Opedal, s. 219-249. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.
- 1999b *Skygger av en annen virkelighet. Oldnordiske myter* oversatt av Kåre A. Lie. Pax, Oslo.
- 2004a Asgård rekonstruert? I *Mellom himmel og jord: foredrag fra et seminar om religionsarkeologi, Isegran, 31. januar-2. februar 2002*, redigert av Lene Melheim, Lotte Hedeager og Kristin Oma, s. 156-183. vol. nr 2. Unipub, [Oslo].
- 2004b Dyr og andre mennesker - mennesker og andre dyr. Dyreornamentikkens transcendentale realitet. I *Ordning mot kaos. Studier av nordisk førkristen kosmologi*, redigert av Anders Andréén, Kristina Jennbert og Catharina Raudvere, s. 219-252. Vägar till Midgård 4. Nordic Academic Press, Lund.
- 2011 *Iron age myth and materiality: an archaeology of Scandinavia AD 400-1000*. Routledge, London.
- Helle, Knut
- 1993 Rikssamlingen etter Harald Hårfagre. I *Rikssamlingen og Harald Hårfagre: historisk seminar på Karmøy 10. og 11. juni 1993*, redigert av Marit S. Veaa og Bjørn Myhre, s. 147-161. Karmøy kommune, [Kopervik].
- Helliesen, Tor
- 1903 Fortegnelse over oldsager indkomne til Stavanger Museum i 1902 (med 11 tegninger). *Stavanger Museum Aarshefte for 1902* 13:85-112.
- 1905 Fortegnelse over oldssager indkomne til Stavanger Museum i 1904 (med 9 tegninger). *Stavanger Museum Aarshefte for 1904* 15:74-100.
- 1906 Oldtidslevninger i Stavanger amt. *Stavanger Museum Aarshefte for 1905* 16:82.
- Helliksen, Wenche
- 1997 *Gård og utmark på Romerike 1100 f.Kr.-1400 e.Kr.: Gardermoprosjektet* Varia 45. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Herbert, Augenia
- 1993 *Iron, Gender and Power. Rituals of Transformation in African Societies*. Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis.
- Hernæs, Per
- 1993 Kristen innflytelse i Rogalands vikingtid. I *Rikssamlingen og Harald Hårfagre: historisk seminar på Karmøy 10. og 11. juni 1993*, redigert av Marit S. Veaa og Bjørn Myhre, s. 75-117. Karmøy kommune, Kopervik.
- Herschend, Frands
- 2009 *The Early Iron Age in South Scandinavia: social order in settlement and landscape* 46. Uppsala Universitet, Uppsala.
- Hodder, Ian
- 2005 Symbolic and Structuralist Archaeology. I *Archaeology. The Key Concepts*, redigert av Colin Renfrew og Paul Bahn, s. 254-259. Routledge, London.
- Hougen, Bjørn
- 1947 *Fra seter til gård: studier i norsk bosetningshistorie*. Norsk arkeologisk selskap, Oslo.
- Huntington, Rochard og Peter Metcalf
- 1979 *Celebrations of Death. The Anthropology of Mortuary Ritual*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Iversen, Frode
- 2008 *Eiendom, makt og statsdannelse: Kongsgårder og gods i Hordaland i yngre jernalder og middelalder* UBAS Nordisk 6. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Jennbert, Kristina
- 2002 Djuren i nordisk førkristen ritual och myt. I *Plats och praxis: studier av nordisk førkristen ritual*, redigert av Catharina Raudvere, Anders Andréén, Kristina Jennbert, Gro Steinsland og Terje Gansum, s. 105-134. Nordic Academic Press, Lund.
- 2006 The heroized dead. People, animals, and materiality in Scandinavian death rituals, AD 200-1000. I *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes and interactions : an international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, redigert av Anders Andréén, Kristina Jennbert og Catharina Raudvere, s. 135-140. Nordic Academic Press, Lund.
- Johnsen, Harald og Bjørnar Olsen
- 1992 Hermeneutics and Archaeology: On the Philosophy of Contextual Archaeology. *American Antiquity* 57(3):419-436.

- Knappett, Carl
2012 Materiality. I *Archaeological Theory Today*, redigert av Ian Hodder, s. 188-207. 2. utgave. Polity Press, Cambridge.
- Kristiansen, Kristian
1991 Magt som historisk proces. I *Arkeologi och Makt. Rapport från arkeologidagarna 15-17 januari 1990*, redigert av Lars Larsson og Ewa Ryberg, s. 41-44. vol. 40. University of Lund, Lund.
- Kristoffersen, Siv
1995 Transformation in Migration Period Animal Art. *Norwegian Archaeological Review* 28(1):1-15.
2000a Expressive Objects. I *Form, Function & Context. Material culture studies in Scandinavian archaeology*, redigert av Deborah Olausson og Helle Vandkilde, s. 265-274. Almquist & Wiksell International, Lund, Sverige.
2000b *Sverd og spenne. Dyreornamentikk og sosial kontekst*. Høyskoleforlaget as, Kristiansand.
2003 Ting og tid - et eksempel fra Trygsland i Vest-Agder. I *Snartemofunnene i nytt lys*, redigert av Perry Rolfsen og Frans-Arne Stylegar. Universitetets kulturhistoriske museer Skrifter Universitetet i Oslo, Oslo.
2008 Halvt ansikt - ett øye Pressblikkbåndet fra Rimestad, Jæren. I *Facets of archeology: essays in honour of Lotte Hedeager on her 60th birthday*, redigert av Christopher Prescott, Julie Lund, Konstantinos Chilidis og Lotte Hedeager, s. 99-108. vol. 10. Unipub, Oslo.
2009 Kunsthåndverk og produksjon - dyreornamentikk og spannfremete leirkar. I *Håndverk og produksjon. Et møte mellom ulike perspektiver*, redigert av Julie Lund og Lene Melheim. vol. OAS vol. 12. Universitetet i Oslo, Oslo.
2012 Brooches, bracteates and a goldsmith's grave. I *Goldsmith mysteries: archaeological, pictorial and documentary evidence from the 1st millennium AD in northern Europe : papers presented at a workshop organized by the Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology (ZBSA), Schleswig, October 20th and 21st, 2011*, redigert av Ruth Blankenfeldt og Alexandra Pesch, s. 169-176. vol. Bd. 8. Wachholtz Verlag, Neumünster.
- Kristoffersen, Siv and Bente Magnus
2010 *Spannfremete kar: utvikling og variasjon* 50. Arkeologisk museum, Stavanger.
- Kristoffersen, Siv og Terje Østigård
2006 "Dødsmyter" - regisering av ritualer og variasjon i likbehandling i folkevandringstid. I *Lik og ulik. Tilnæringer til variasjon i gravskikk*, redigert av Terje Østigård, s. 113-132. UBAS - Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter. Nordisk 2. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Larsen, Jan Henning
2009 *Jernvinneundersøkelser*. Faglig program Varia 78. Kulturhistorisk museum, Fornminneseksjonen, Oslo.
- Lillehammer, Grete
1996 *Død og Grav. Gravskikk på Kvasheimfeltet, Hå i Rogaland, SV Norge*. AmS - Skrifter 13. Arkeologisk Museum i Stavanger, Stavanger.
- Lorange, Anders
1888 Storhaugen paa Karmøen. Nyt Skibsfund fra Vikingetiden. *Bergens Museums Aarsberetning for 1887* 4:1-17.
- Loumand, Ulla
2006 The horse and its role in Icelandic burial practices, mythology, and society. I *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes and interactions : an international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, redigert av Anders Andrén, Kristina Jennbert og Catharina Raudvere, s. 416 s. : ill. ; 430 cm. Nordic Academic Press, Lund.
- Lund, Julie
2006 Vikingetidens værktøjskister i landskap og mytologi. *Fornvännen* 101(5):323-341.
2009 *Åsted og vadested: Deponeringer, genstandsbiografier og rumlig strukturering som kilde til vikingetidens kognitive landskaber*. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Løken, Trond
1988 Forsandmoen - et samfunn i blomstring og krise gjennom folkevandringstid. I *Folkevandringstiden i Norden: en krisetid mellom ældre og yngre jernalder: rapport fra et bebyggelsesarkæologisk forskersymposium i Degerhamn, Öland, d. 2.-4. oktober 1985*, redigert av Ulf Näsman og Jørgen Lund, s. 169-186. Aarhus universitetsforlag, Aarhus.
2006 Høvding, bonde, leilending og ufri i Rogalands eldre jernalder. I *Historien i forhistorien. Festskrift til Einar Østmo på 60-års dagen*, redigert av Håkon Glørstad, Birgitte Skar og Dagfinn Skre, s. 309-322. Kulturhistorisk museum. Skrifter 4. . Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, Oslo.

- Magnus, Bente
 1975 *Krosshaugfunnet. Et forsøk på kronologisk og stilhistorisk plassering i 5. årh.* Stavanger Museums Skrifter 9. Stavanger Museum, Stabenfeldt Forlag, Stavanger.
 1980 On mending of bucket-shaped pots of the Migration Period in Norway. I *Studien zur Sachsenforschung 2*, redigert av Hans-Jürgen Häbler, s. S. 275-288. August lax verlagsbuchhandlung, Hildesheim.
 1984 På sporet etter et utdødd håndverk. Pottemakerkunst i folkevandringstiden (400-550 e.Kr.). I *Sunnmøres forhistorie: fra de første fotefar*, redigert av Svein Indrelid og Stein Ugelvik Larsen, s. 109-118. Sunnmørspostens forlag, Ålesund.
- Magnus, Bente, Odmund Møllerop og Thorleif Sjøvold
 1966 *Migration period graves*. Inventaria archaeologica, Norway. Corpus des ensembles archeologiques, publié avec le concours financier de l'Unesco et sous les auspices du Conseil international de la philosophie et des sciences humaines. 1. set. N1-N3. Rudolf Habelt Verlag, Bonn.
- Mansrud, Anja
 2006 Flytende identiteter - dyrebein i graver og førkristne personoppfatninger. I *Lik og ulik. Tilnæringer til variasjon i gravskikk*, redigert av Terje Østigård, s. 133-157. UBAS - Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter. Nordisk 2. Universitetet i Bergen, Bergern.
- Martens, Irmelin
 1984 Bosetningsproblemer i fjellet. Tanker ved et 25-års jubileum. *Universitetets Oldsakssamling Årbok 1982/1983*:33-42.
- Mauss, Marcel
 2002 *The Gift. The form and reason for exchange in archaic societies* oversatt av W. D. Douglas. Routledge, London.
- Miller, Daniel (red)
 1998 Chapter 1: Why some things matter. I *Material Culture. Why some things matter*. Consumption and space. UCL Press, London.
- Myhre, Bjørn
 1979 Agrarian Development, Settlement, History and Social Organization in Southwest Norway in the Iron Age. I *New Directions in Scandinavian Archaeology*, redigert av Kristian Kristiansen og Carsten Palaudan-Müller, s. 224-271. Nationalmuseet i Danmark, Lyngby.
 1983 Beregning av folketall på Jæren i yngre romertid og folkevandringstid. I *Hus, gård og bebyggelse. Foredrag frå det XVI nordiska arkeologmötet, Island 1982*, redigert av Guðmundur Ólafsson, s. 147-164. Þjóðminjasafn Íslands, Reykjavík.
 1987 Chieftains' graves and chiefdom territories in South Norway in the Migration Period. I *Studien zur Sachsenforschung 6*, redigert av Hans-Jürgen Häbler, s. 169-187. Verlag August Lax Hildesheim, Hildesheim.
 1991 Bosetning og politisk organisasjon i Vest-Norge før vikingtid I *Nordatlantiske foredrag : seminar om nordatlantisk kulturforskning i Nordens hus på Færøerne 27.-30. august 1990* redigert av Jóan Pauli Joensen, Ruth Johansen og Jan Kløvstad, s. 10-19. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementa. Norðurlandahúsið í Føroyum, Torshavn.
 1993 Rogaland forut for Hafrsfjordslaget. I *Rikssamlingen og Harald Hårfagre: historisk seminar på Karmøy 10. og 11. juni 1993*, redigert av Marit S. Veia og Bjørn Myhre, s. 41-64. Karmøy kommune, Kopervik.
 2005 Kriger i en overgangstid. I *Fra funn til samfunn: jernalderstudier tilegnet Bergljot Solberg på 70-årsdagen*, redigert av Knut Andreas Bergsvik, Asbjørn Engevik og Bergljot Solberg, s. 279-306. vol. 1. Universitetet i Bergen, Bergen.
 2007 Lye in Time at Jæren in Southwest Norway - a forgotten Central Place from the Roman and Migration Periods. Elektronisk dokument, <http://jenny-rita.org/BMmanus-ferdig2.pdf>, lest 12. februar 2014.
- Myhre, Bjørn and Ingvild Øye
 2002 *Jorda blir levevei: 4000 f.Kr.-1350 e.Kr 1*. Samlaget, Oslo.
- Müller-Wille, Michael
 1995 Boat-Graves, Old and New Views. I *The Ship as symbol in prehistoric and medieval Scandinavia: papers from an international research seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 5th-7th May 1994*, redigert av Arne Emil Christensen, Anne Stine Ingstad, Ole Crumlin-Pedersen og Birgitte Munch Thye, s. 101-110. vol. 1. National Museum of Denmark Department of Archaeology and Early History, Copenhagen.

- Møllerop, Odmund
 1961 Foreløpig meddelelse om et smedgravfunn fra Vestly i Time. *Stavanger Museum Årbok 1960*:5-14.
 1989 Fra forhistorien i Klepp. *Frå haug ok heiðni* 2(12):201-212.
- Naum, Magdalena
 2008 *Homelands lost and gained: Slavic migration and settlement on Bornholm in the early Middle Ages* 9. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Nielsen, Karen Høilund
 1998 Animal Style - A Symbol of Might and Myth : Salin's Style II in a European Context. *Acta Archaeologica* 69:1-52.
- Nielsen, Karen Høilund og Siv Kristoffersen
 2002 Germansk dyrestil (Salins stil I-III). Et historisk perspektiv. *Hikuin* 29:15-74.
- Næss, Jenny Rita
 1970 Grav i båt eller båt i grav. *Stavanger Museum Årbok 1969* 79:57-76.
 1996 *Undersøkelser i jernalderens gravskikk på Voss*. AmS-Rapport 7. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.
- Olsen, Bjørnar
 1997 *Fra ting til tekst. Teoretisk perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.
 2003 Material Culture after Text: Re-membering Things. *Norwegian Archaeological Review* 36(2):87-104.
- Olsen, Magnus
 1915 *Hedenske kultminder i norske stedsnavne, I* 1914. No. 4. I kommission hos Dybwad, Kristiania.
- Oma, Kristin
 2000 *Hesten i nordisk jernalder: ei kontekstuell analyse av den symbolske sfære kontra den materielle røynda*. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Opedal, Arnfrid
 1997 Båtgraver - rituell kommunikasjon som politisk strategi? Et eksempel fra Karmøy på 800-tallet. I *Rikssamlingen: høvdingmakt og kongemakt*, redigert av Jens Flemming Krøger, s. 88-106. Vikingfestivalen - Karmøy kommune, Kopervik.
 1998 *De glemte skipsgravene. Makt og myter på Avaldsnes*. Ams-Småtrykk 17. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.
 2001a Forbundsfaller som byggesteiner for en tidlig riksdannelse. I *Fiender og forbundsfeller. Regional kontakt gjennom historien, Karmøyseminaret 1999*, redigert av Marit Synnøve Vea og Helge Rolf Naley. HBO, Karmøy.
 2001b Forbundsfaller som byggesteiner for en tidlig riksdannelse. I *Fiender og forbundsfeller: regional kontakt gjennom historien : Karmøyseminaret 1999*, redigert av Helge-Rolf Naley og Marit S. Vea, s. 73-80. Vikingfestivalen, Karmøy kommune, Karmøy.
 2010 *Kongemakt og kongerike. Gravritualer og Avaldsnes-området politiske rolle 600-1000*. OAS - Oslo Arkeologiske Serie 13. Universitetet i Oslo Unipub, Oslo.
- Parker Pearson, Michael
 1999 *The archaeology of death and burial*. Sutton, Stroud.
- Pedersen, Unn
 2008 Weights and Balances. I *Means of exchange: dealing with silver in the Viking Age*, redigert av Dagfinn Skre, s. 119-178. vol. 23. Aarhus University Press, [Århus].
 2009 Den ideelle og den reelle smed. I *Håndverk og produksjon. Et møte mellom ulike perspektiver*, redigert av Julie Lund og Lene Melheim, s. 129-146. Oslo Arkeologiske Serie. Universitetet i Oslo, Unipub, Oslo.
 2010 *I smeltingen: finsmedene i vikingtidsbyen Kaupang*. Institutt for arkeologi, konservering og historie, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Petersen, Jan
 1921-1924 Fortegnelse over de til Stavanger Museum i 1922 indkomne saker ældre end reformationen. *Stavanger Museum Årbok*:8-9
 1924-1925 Fortegnelse over de til Stavanger Museum i 1923 indkomne saker ældre end reformationen. *Stavanger Museum Årbok*.
 1933-1934 Et gravfund fra vikingetiden fra Strand i Ryfylke. *Stavanger Museum Årbok*:41-47.
 1942 Oldsaksamlingens tilvekst 1940. *Stavanger Museum Aarshefte 1940-41*:11-42.
 1951 *Vikingetidens redskaper*. Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. No. 4, Jacob Dybwad, A. W. Brøggers Boktrykkeri A/S, Oslo.
 1958a Oldsaksamlingens tilvekst 1957. *Stavanger Museum Årbok 1957* 67:5-20.

- 1958b Rogaland i vikingetiden (I). *Stavanger Museum Årbok*:47-64.
- 1958c Stavanger Museum - Oldsakssamlingen. *Stavanger Museum Årbok 1957* 67:122-128.
- 1959 Rogaland i vikingetiden (II). *Stavanger Museum Årbok*:61-86.
- Pfaffenberger, Bryan
1988 Fetishised Objects and Humanised Nature: Towards an Anthropology of Technology. *Man* 23(2):236-252.
- Prestvold, Kristin
1996 Iron Production and Society. power, Ideology an Social Structure in Inntrøndelag during the Early Iron Age: Stability and Change. *Norwegian Archaeological Review* 29(1):41-61.
- Price, Neil
2008 Dying and the Dead. I *The Viking World*, redigert av Stefan Brink, s. 257-273. Routledge, London.
- Randsborg, Klavs (red)
1989 Europe in the First Millennium A.D. Archaeological Approaches to Long-term Changes of Social Practices. I *The Birth of Europe: Archaeology and Social Development in the First Millennium A.D.*, s. 10-15. L'Erma di Bretschneider, Roma.
- Reinton, Lars
1955 *Sæterbruket i Noreg II. Anna arbeid på sætra : sætra i haustingsbruket og matnøytsla elles* 48. Novus, Oslo.
- Roesdahl, Else
1977 *Fyrkat: en jysk vikingeborg II. Oldsagerne og gravplassen*. Nordiske Fortidsminder. Serie B - Bind 4. Det kgl. nordiske Oldskriftselskab. , København.
- Rolfesen, Perry
1977 En fjellgård fra jernalderen i Bykle. *Viking XL*:79-128.
- Rygh, Oluf
1999 [1885] *Norske Oldsager. Ordnete og forklarede af O. Rygh*. Tapir [Cammermeyer], Trondheim [Christiania].
- Rønne, Ola
1999 *Rogalands merovingertid: perspektiver på en funnfattig periode*. Universitetet i Oslo, Oslo.
2002 Smeden i jernalderen - ildens hersker. *Primitive Tider* 5:55-64.
- Salin, Bernhard
1904 *Die altgermanische Thierornamentik: typologische Studie über germanische Metallgegenstände aus dem IV. bis IX. Jahrhundert, nebst einer Studie über irische Ornamentik*. Beckmans Buchdruckerei, Stockholm.
- Sawyer, Peter
1994 *Kings and Vikings: Scandinavia and Europe AD 700-1100*. Barnes & Noble, New York.
- Schetelig, Haakon
1912 *Vestlandske graver fra jernalderen*. Bergens Museums Skrifter. Ny række. BD II. NO. 1. A/S John Griegs Boktrykkeri, Bergen.
1920 *Osebergfundet Bind III*. Distribuert ved Universitetets Oldsakssamling, Kristiania.
- Shetelig, Haakon
1912 IV. Folkevandringstiden. I *Vestlandske graver fra jernalderen*, s. 69-168. Bergens Museums Skrifter. Ny Række. BD. II. No. 1. A/S John Griegs Boktrykkeri, Bergen.
1937a The Migration Period. Gold hoards and graves. Runes and memorial monuments. Hill forts. I *Scandinavian Archaeology*, redigert av Haakon Shetelig og Hjalmar Falk, s. 230-251. Oversatt av E. V. Gordon. Clarendon Press, Oxford.
1937b People and Kingdoms in the Merovingian Era. I *Scandinavian Archaeology*, redigert av Haakon Shetelig og Hjalmar Falk, s. 252-266. Oversatt av E. V. Gordon. Clarendon Press, Oxford.
1937c The Viking Age. I *Scandinavian Archaeology*, redigert av Haakon Shetelig og Hjalmar Falk, s. 267-289. Oversatt av E. V. Gordon. Clarendon Press, Oxford.
- Sigurdsson, Jon Vidar
2008 *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Pax forlag as, Oslo.
- Sindbæk, Søren Michael
2005 *Ruter og rutinisering. Vikingetidens fjernhandel i Nordeuropa*. Multivers Academic, København.
2008 Local and Long-Distance Exchange. I *The Viking World*, redigert av Stefan Brink, s. 150-158. Routledge, London.

- Sjövold, Thorleif
1974 *The iron age settlement of Arctic Norway: a study in the expansion of European ironage culture within the Arctic Circle 2 : late iron age (merovingian and viking periods)*. Norwegian University Press, Tromsø.
- Skaare, Kolbjørn
1963 Angelsaksiske mynter - i britisk mynthistorie og i norske vikingtidsfunn. *Viking 1962* XXVI:81-122.
- Skre, Dagfinn
1998 *Herredømmet : bosetning og besittelse på Romerike 200-1350 e. Kr.* Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.
2008 The Development of Urbanism in Scandinavia. I *The Viking World*, redigert av Stefan Brink, s. 83-93. Routledge, London.
- Slomann, Wencke
1956 Folkevandringstiden i Norge. Spredte trekk og enkelte problemer. *Stavanger Museum Årbok 1955*:63-82.
1972 Bosetning og bosetningsproblemer i Sydvest-Norge i eldre jernalder. *Stavanger Museum Årbok 1971*:5-38.
- Solberg, Bergljot
2003 *Jernalderen i Norge: ca. 500 f.Kr.-1030 e.Kr.* Cappelen, Oslo.
2006 Signs, symbols and mortuary rituals in the period 200-550/70 AD in Norway. I *Samfunn, symboler og identitet: festskrift til Gro Mandt på 70-årsdagen*, redigert av Randi Barndon, Sonja M. Innselset, Kari K. Kristoffersen og Trond K. Lødøen, s. 223-234. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Solli, Brit
1999 Queer theory og gamle guder. Skeive perspektiv på norrøn mytologi. I *Kritisk kunnskapspraksis. Bidrag til feministisk vitenskapsteori*, redigert av Ann Therese Lotherington og Turid Markussen, s. 241-264. Spartacus forlag as, Oslo.
2009 Queering the Cosmology of the Vikings: A Queer Analysis of the Cult of Odin and "Holy White Stones". I *Queering Norway*, redigert av Pål Bjørby og Anka Ryall, s. 197-214. Routledge, London.
- Steinsland, Gro
2005 *Norrøn religion: myter, riter, samfunn.* Pax, Oslo.
- Stenvik, Lars F.
2003 Iron Production in Scandinavian Archaeology. *Norwegian Archaeological Review* 36(2):119-132.
- Steuer, Heiko
1989 Archaeology and History: Proposals on the Social Structure of the Merovingian Kingdom. I *The Birth of Europe: Archaeology and Social Development in the First Millennium A.D.*, redigert av Klavs Randsborg, s. 100-122. L'Erma di Bretschneider, Roma.
- Straume, Eldrid
1986 Smeden i jernalderen, bofast - ikke bofast, høy eller lav status. I *Universitetets Oldsaksamling Årbok 1984/1985*, redigert av Egil Mikkelsen, s. 45-58. Aktiv Trykk A/S, Oslo.
1987 *Gläser mit Facettenschliff aus skandinavischen Gräbern des 4. und 5. Jahrhunderts n.Chr* 73. Novus, Oslo.
- Sørensen, Preben Meulengracht
1995 *Fortelling og ære: studier i islændingesagaerne.* Universitetsforlaget, Oslo.
- Titlestad, Torgrim
2001 Tilblivelsen av et norsk forsvar. I *Fiender og forbundsfeller: regional kontakt gjennom historien : Karmøyseminaret 1999*, redigert av Helge-Rolf Naley og Marit S. Veia, s. 65-72. Vikingfestivalen, Karmøy kommune, Karmøy.
- Turner, Victor (red)
1967 Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage. I *The Forest of Symbols. Aspects of Ndembu Rituals*, s. 93-111. Cornell University Press, New York.
- van Gennep, Arnold
1999 *Rites de passage. Overgangsriter* oversatt av Erik Ringen. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Wallander, Anders
1989 Smedgravar eller gravar med smides- och snickarverktyg? Genomgång av definitioner och redskapskombinationer. I *TOR Tidsskrift för nordisk fornkunskap*, redigert av Bo Gräslund, s. 105-160. vol. 22. Societas Archaeologica Upsaliensis, Ekblad & Co, Västervik.

- Wiker, Gry
2002 Om endringer i menneskets verdensbilde på 500-tallet. I *Mellom himmel og jord: foredrag fra et seminar om religionsarkeologi, Isegran, 31. januar-2. februar 2002*, redigert av Lene Melheim, Lotte Hedeager og Kristin Oma, s. 114-154. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Williams, Gareth
2008 Raiding and Warfare. I *The Viking Age*, redigert av Stefan Brink, s. 193-203. Routledge, London.
- Williams, Howard
2006 *Death and memory in Early medieval Britain*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Østigård, Terje
2007 Transformatøren - ildens mester i jernalderen. I *Rituelle spesialister i bronse- og jernalderen II*, redigert av Joakim Goldhan og Terje Østigård. Gotarc Serie C, Arkeologiska Skrifter No 65. Gøteborgs Universitet, Gøteborg.
- Østigård, Terje (red)
2006 Lik og ulik - introduksjon til variasjon i gravskikk. I *Lik og ulik. Tilnærminger til variasjon i gravskikk*, s. 9-44. UBAS - Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter. Nordisk 2. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Østigård, Terje og Joakim Goldhahn
2006 From the Dead to the Living: Death as Transactions and Re-negotiations. *Norwegian Archaeological Review* 39(1):27-48.

Appendix: 1

Figur 24 Kart over graver med smedutstyr fra Rogaland

Appendix: 2

Folkevandringstid

Vestly

Gård: Vestly **Kommune:** Time **Gårdsnummer:** 22 **Funnet:** 1960

Museumsnummer: S8635 **Kjønn:** Ukjent **Struktur:** Grav/røys

Gravform/likbehandling: Ubrent

Gravgods: Sverd (a), lansespiss (b), spydspiss (c), skjoldbule (d), pilspiss (e), våpenkniv (f), fingerring av gull (g), plate av gull (h), sølvknapper (i), pinsett (k), bronsekar (vestlandskjel) (l), glassbeger (m), gullbeslag av sølv (n), spanformet leirkar (o), buket leirkar (p), trekar (q), ambolt (r), tang (s), hammer (t), buedrill (u), saumlo (v-w), meisel (x), kniv (y-z), saks (æ), fal (ø), ildslagningsstein (å), bryne (aa-bb), nagle (cc), never (dd).

Funnomstendigheter: Faglig ettergravning.

Litteratur: Møllerop 1960:5-14.

Smedverktøy:

- **Ambolt:** r) Ambolt av jern med tre horn. Under midtre horn en rygg nedover foten slik at tverrsnittet her blir nærmest 5-kantet. Lengde 15,5 cm. Avstand fra spiss til spiss på de to horn som står overfor hverandre 10,2 cm. Fra bakre kant til spissen av midtre horn 6 cm. Datering: 500-550 e.Kr.

Figur 25 Ambolt (r) fra Vestly

- **Hammer:** t) Liten hammer av jern med gjennomgående jernten i skaftet. Hammerhodet er svakt buet og har utvidete skaftfliker på yttersiden. Hodets lengde 11 cm, bredde 2 cm.

Figur 26 Hammer (t) fra Vestly

Skaftets lengde fra skaftflik til ende 17 cm. Datering: 500-550 e.Kr.

- **Tang:** s) Tang av jern med langt nebb. Armene har rundt tverrsnitt. Tangen er 22,5 cm lang. Datering: 500-550 e.Kr.
- **Buedrill:** u) Buedrill av jern. Selve borespissen og de ytterste ender av den horisontale hevstangen er brukket, men ellers helt bevart. Total lengde 36 cm. Svinghjulet er av jern med diameter 4,5 cm og tykkelse 2 cm. Avstand fra spiss til svinghjul er 6,4 cm. Datering: 500-550 e.Kr.

Figur 27 Tang (s) fra Vestly

- **Saumlo:** v) Tråjern eller saumlodd med tange og rester av treskaft. På over- og undersiden sees en langsgående spalte og i bunnen av denne noen ganske tynne gjennomgående hull. Total lengde 14,2 cm, derav skaftet 9,7 cm. Selve saumloddet 1,5 cm bredt og ca. 1 cm tykt. Datering: 500-550 e.Kr.

Figur 28 Buedrill (u) fra Vestly

- **Saumlo:** w) Stykke av lignende redskap som foregående. Her er ingen spalte, men derimot et par huller synlige i overflaten. Lengde 4,5 cm, bredde 2,5 cm, tykkelse 1,6 cm. Datering: 500-550 e.Kr.

Figur 29 Saumlo (v) fra Vestly

- **Meisel:** x) Liten meisel av jern med tydelig utvidet slagflate som hode. Lengde 8 cm, bredde ca. 2 cm. Datering: 500-550 e.Kr.
- **Bryne:** aa) Kvartsittbryne, avbrukket i den ene ende. Lengde 10 cm, bredde 3 cm, tykkelse 1,1 cm. Datering: 500-550 e.Kr.
- **Bryne:** bb) Bryne av sandstein med mer kvadratisk tverrsnitt.

Lengde 11,5 cm, bredde 2 cm, tykkelse 1,6 cm. Datering: 500-550 e.Kr.

Figur 30 Saumlo (w) fra Vestly

Figur 32 Meisel (x) fra Vestly

Figur 31 Bryne (aa,bb) fra Vestly

Eide Vestre

Gård: Eide Vestre **Kommune:** Vindafjord **Gårdsnummer:** 282 **Funnet:** 1905
Museumsnummer: S2734 **Kjønn:** Ukjent **Struktur:** Gravhaug 6,6 m i diameter
Gravform/likbehandling: Ubrent

Gravgods: Leirkar (a), øks (b), kniv (c-d), pilspiss (f), bøylesaks (g), saks og synål (h), syl (i-j), fil (k), hammer (l), remspenne (m), ildslagningsflint og jernkrok (n), bryne (o), jernfragment (ae)

Funnomstendigheter: Faglig utgravning.

Litteratur: Fett 1971:9-10. (SMA 1905, fig. 5)

Smedverktøy:

- **Hammer:** l) Hammer av jern, lik R394. Stl: 9,8 cm. Stb: 1,4 cm. Stt: 1,4 cm. Datering 400-550 e.Kr.
- **Fil:** k) Fil av jern/tre. To sammenrustede filer med kvadratisk tverrsnitt. Den lengste filen er litt grovere enn den korteste. L: 13,6 cm og 13 cm lang. Stt: 0,6 cm. Begges tanger har 1,4-1,6 cm treskaft. Datering: 400-550 e.Kr.
- **Bryne:** o) Bryne av hvit kvartsitt, rektangulært tverrsnitt med avrundede kanter. Omriss nærmest som et parallellogram= begge kortender er skjeve, slik at langsidenes har forskjellig lengde, hhv. 117 og 121 mm. Br: 48-50 mm, stt: 16 mm. Brynet er misfarget av rustutfellinger. Datering: 400-550 e.Kr.

Figur 33 Hammer (l) fra Eide Vestre

Figur 34 Bryne (o) fra Eide Vestre

Merovingertid

Storhaug

Gård: Gunnarshaug **Kommune:** Karmøy **Gårdsnummer:** 143 **Funnet:** 1886

Museumsnummer: B4438, B4468, B5941, S10015

Kjønn: Ukjent

Struktur: Gravhaug med skip 40 - 50 m i diameter

Gravform/likbehandling: Ubrent

Gravgods: 18 spillebrikker rav (B4438a), 12 spillebrikker blåhvitt glass (B4438b), 4 spillebrikker brunt glass (B4438c), 1 spillebrikke mørk blått glass m/brungul spiss (B4438d), senkestein (B4438e), vokskake (B4438f), armbånd av gull (4468a), perle sort glass (B4468b), perle glass m/ornamenter (B4468c), perle rødbrunt glass (B4468d), Åreblad furu (B5941), Båtdel eik (S10015a), treprøve (S10015b), tre eik (S10015c), jordprøve (S10015d). Annet inventar som ikke er dokumentert i www.unimus.no er nagler, 2 sverd, spyd, 2 tenger, 2 filer, 5 hvæssesteiner, brynestein av skifer, 2 håndkvernsteiner av govkornet granitt, eske med bronsering og avtrykk av en stor fuglefjær, fyrstål, jerngryte, spydskaft, 24 piler med kogge, hestekjeve, trehåndtak til foldekniv, kvern, perle gulbrunt glass m/bølgeformet gult bånd rundt midten (etter Lorange 1886).

Funnomstendigheter: Faglig ettergravning.

Litteratur: Fett 1971:9-10; Lorange 1886

Smedverktøy:

- **2 tenger:** Står ikke mer om hvordan disse ser ut, bare at det er minst to.
- **2 filer:** En grov og en finere fil.
- **Syl:** En syl med håndtak
- **Saumlo:** En saumlo med håndtak og tre hull
- **5-6 bryner:** En liten fin brynestein av sjokoladefarget skifer. «Det lille Skiferbryne er fint og glat, firesidet, lidt aftagende mod begge Ender og med Remhul i Toppen» (Lorange 1886).

Figur 35 Syl fra Karmøy

Figur 36 Bryne fra Karmøy

Figur 37 Saumlo fra Karmøy

Midtre Fister

Gård: Midtre Fister **Kommune:** Hjelmeland **Gårdsnummer:** 74 **Funnet:** 1935

Museumsnummer: S6358 **Kjønn:** Ukjent **Struktur:** Grav flat mark

Gravform/likbehandling: Ubrent

Gravgods: Sverd (a), tang (b), ambolt (c), bryne (ikke levert inn).

Funnomstendigheter: Tilfeldig fremkommet ved dyrking.

Litteratur: Rønne (1999)

Smedverktøy:

- **Tang:** Den ene arm av smitang av jern, ligner Grieg fig. 13. Stykket er avbrukket i begge ender. Lengde 25,7 cm. Datering: 550-800 e.Kr.
- **Ambolt:** Ambolt av jern, ligner Grieg fig. 24. Lengde 9,5 cm. Platen er kvadratisk, 5,7 cm. i diameter. Datering: 550-800 e.Kr.
- **Bryne:** Skiferbryne, lengde 30 cm.

Skimleim

Gård: Skimleim **Kommune:** Suldal **Gårdsnummer:** 122 **Funnet:** 1904

Museumsnummer: S2660 **Kjønn:** Ukjent **Struktur:** Grav/haug

Gravform/likbehandling: Ubrent

Gravgods: Sverd (a), spydspiss (b), sjeggøks (d), holkøks (e) sigd (f), tang (g), fil (h), bøylesaks (i), båndkniv (j-k) hammer (l-m), bissel (n), krok (o-p), spiker (q), klinknagle (s)

Funnomstendigheter: Faglig utgravning.

Litteratur: Rønne 1999

Smedverktøy:

- **Tang:** g) Tang av jern. Godt bevart, men den ene armen er bøyd. Største bredde: 22,8 cm, største lengde: 62,2. Nebblengde: 16,5 cm, største nebbbredde: 7,7 cm. Datering: 550-1050 e.Kr.
- **Fil:** h) Fil av jern, nå korrodert, oppsvulmet og delvis avskallet. Største lengde: 27 cm, største bredde: 2,4 cm, største tykkelse: 1,6 cm. Datering: 550-1050 e.Kr.

Figur 38 Tang fra Skimleim
(www.unimus.no)

Figur 39 Hammer m (venstre) og fil (høyre) fra Skimleim
(www.unimus.no)

- **Hammer:** l) Hammer av jern med «næsten kvadratisk tversnit nedenfor skafthullet». Største lengde: 9,9 cm, største bredde (over skafthullet) 3,8 cm. Banelengde: 3,4 cm, høyde: 2,0 cm. Slagflate: 3,0x2,8 cm. Skafthull: 2,9x1,4 cm. Datering: 550-1050 e.Kr.
- **Hammer:** m) Hammer av jern med ganske kvadratisk tverrsnitt. Ved skafthullet har den en utviding til siden. Lengde: 9,3 cm. Datering: 550-1050 e.Kr.

Figur 40 Hammer l fra Skimleim

Vikingtid

Gausel

Gård: Gausel **Kommune:** Stavanger **Gårdsnummer:** 14 **Funnet:** 1999

Museumsnummer: S11782 **Kjønn:** Ukjent **Struktur:** Grav, flatmark

Gravform/likbehandling: Ubrent

Gravgods: Sverd (a-b), øks (c), pilspiss (d), skjoldbule (e-h), nagle (i), bisset (k), jernfragmenter (l-m, z, ar-as), hammer (n), tang (o-p), platesaks (q), rør (r), bor (s), fil (t-v), digelgaffel (w), smeltedigel (x-y), remspenne (aa), kniv (ab-ac, ae), sigd (ad), løkke (af-ag), beslag (ah), nagle (ai-ap), spiker (aq), leirkar (as), slagg (av), leire (aw-ax), stein (ay), tann (az), bein (ba), trefragment (bb), makrofossil (bc), trekullprøve (bd), makrofossilprøve (be), pollenprøve (bf).

Funnomstendigheter: Faglig utgravning.

Litteratur: Børsheim og Soltvedt 2002

Smedverktøy:

- **Hammer:** n) Et hammerhode av jern med rest av treskaft som Rygh 394. Undersiden er svakt buet i lengderetningen. Største lengde: 13 cm, største bredde: 3,2 cm, største tykkelse: 4,8 cm.
- **Tang:** o) En stor tang av jern som R 391a, men håndtakene er buet mer som Petersen type 63. Enden av det ene håndtaket er krøllet opp, og låsebrikken mangler. Største lengde: 36,0 cm, største bredde: 5,5 cm, lengde tangkjeft: 4,0 cm.
- **Tang:** p) En liten tang av jern som R 389 men mindre. Største lengde: 12,0 cm, største bredde: 2,8 cm, lengde tangkjeft: 2,5 cm.
- **Fil:** t) En fil av jern som R 399, men ikke like smal mot enden. Litt av spissen mangler, og filen var i to deler, men er limt. Største lengde: 13,7 cm, største bredde: 1,7 cm, tykkelse: 1,1 cm.
- **Fil:** v) En mindre fil, evt syl av jern. Det sitter igjen rester av tre fra skaftet. Største lengde: 11,3 cm, største bredde: "blad" 1,2 cm, største bredde 1,8 cm
- **Platesaks:** q) En platesaks av jern, lik R388. Hele saksen måler 16 cm, sakskjeften måler 5 cm.

Figur 41 Hammer (n) og tang (o) fra Gausel

Figur 42 Tang (p) fra Gausel

Figur 43 Fil (t) fra Gausel

- **Digelgaffel:** w) En mulig digelgaffel av jern. En rektangulær ten går ut i to smale, flate "tinder". Et fragment av et keramikkhåndtak til smeltedigel passer innerst i uen mellom tindene. Største lengde: 11,5 cm, største bredde: 2,4 cm. "Tindene" er ca. 0,7 cm bred og 0,5 cm tykke. Det samlende stykke har et tverrmål på 0,9x1 cm. Et lite fragment sitter fast på toppen av tenen. Den er hul.
- **Smeltedigel:** x) 13 deler av en fragmentarisk smeltedigel av keramikk. Digelen er sylindrerformet, men noe videre mot bunnen. Munning ca. 3,5 cm, tre fragment er fra munning, mens et fragment er et mulig håndtak.
- **Smeltedigel:** y) 10 deler av en liten smeltedigel av keramikk, derav tre munningsfragment. Digelen er sylindrerformet. Største diameter: 4,0 cm, munning: ca. 2,7 cm, diameter. Bunn: ca. 3,0 cm.

Figur 44 Fil/syl (v) fra Gausel

Figur 45 Platesaks (q) fra Gausel

Figur 46 Digelgaffel (w) fra Gausel

Figur 47 Smeltedigel (x) fra Gausel

Figur 48 Smeltedigel (y) fra Gausel

Strand

Gård: Strand **Kommune:** Strand **Gårdsnummer:** 32 **Funnet:** 1934

Museumsnummer: S6185 **Kjønn:** Ukjent **Struktur:**

Gravhaug

Gravform/likbehandling: Brent

Gravgods: Sverd (a), spyd (b), øks (c), pilspiss (d), 4 skjoldbuler (e), tang (f), hammer (g-h), saumlo (i), holkøks (l), lja (m), kniv (n), bøylesaks (o), bissel (p-q), stigbøyle (r), beslag av seletøy (s, x), rembeslag (t, z), jernbeslag (u, æ, bb, ee), remspenne (u, y), ring av jern (w), jernten (ø), skjøve av jern (aa), linhekle (cc), kleberkar (dd), bryne (ff-gg), søkke (hh), bardunstrammer (ii), spillebrikker (kk), kam (ll), bearbeidet bein (mm), klinknagle (nn), brente bein (oo), trekull (pp), stein (qq), ubrent bein (rr).

Funnomstendigheter: Faglig utgravning.

Litteratur: Petersen 1933:41-47

Smedverktøy:

- **Tang:** f) Tang av jern uten holdelenke. Tangen er 26,7 cm. Datering: 900-950 e.Kr.
- **Hammer:** g) Liten hammer. Største lengde: 8 cm, største høyde og bredde: 1,8 cm. Datering: 900-950 e.Kr.
- **Hammer:** h) Hammerhode av jern av stor tung form nærmest. Største lengde: 10,9 cm. Datering: 900-950 e.Kr.
- **Saumlo:** i) Saumlo av jern. Største lengde: 14,6 cm, største bredde 2,5 cm. Datering: 900-950 e.Kr.

Figur 49 Tang (f) fra Strand

Figur 50 Hammerhode (g) fra Strand

- **Bryne:** ff) Sterkt tynnslitt bryne av skifer. Største lengde: 22,5 cm, største bredde: 2 cm. Datering: 900-950 e.Kr.
- **Bryne:** gg) Bryne av skifer i tre deler, mindre tynnslitt. Største lengde: 19,6 cm, største bredde: 2,3 cm. Datering: 900-950 e.Kr.

Figur 52 Hammerhode (h) fra Strand

Figur 51 Saumlo (i) fra Strand

Sele

Gård: Sele **Kommune:** Klepp **Gårdsnummer:** 52 **Funnet:** 1931

Museumsnummer: S5768 **Kjønn:** Ukjent **Struktur:** Grav, mulig haug

Gravform/likbehandling: Brent

Gravgods: Sverd (a), kniv (b), hammer (c), Saumlo/trådjern (d), tang (e), bisset (f), spillebrikke (g), bryne (h1-h4), klinknagle (i), kleberstein (k), avslag (l, p), kjerringrokk (m), brente bein (n), pilspiss (o), fil (q), sigd (r), hengsel/beslag (s), spiker (t), uviss (u-v), blad (x), bor (y), hengsel til skrin (z), ten (aa), jernfragment (ab).

Funnomstendigheter: Faglig etterutgravning

Litteratur: Petersen 1924-1925

Smedverktøy:

- **Hammer:** c) Hammerhode av jern. Største lengde: 10,8 cm, bredde 2,6 cm, største bredde: 3,0 cm skyldes korrosjon. Rektangulært skafthull, 1,6x0,5 cm på undersiden. Pennens ene hjørne er knekt. Hammerhodet er korrodert i lameller, den ytterste lamellen er i ferd med å løsne. Datering: 800-1050 e.Kr.
- **Hammerhode/saumlo:** d) Hammerhode eller saumlo av jern innkapslet i korrosjon, firsidig tverrsnitt. Størrelse 6,9 x 4 cm. Største lengde: 7,1-7,5 cm, største bredde: 3,3-3,5 cm, største tykkelse: 1,9-2,4 cm. Røntgen viser at gjenstanden er 6,2 cm lang og 2,4 cm bred med to gjennomgående hull, 5 og 8 mm i diameter. Datering: 800-1050 e.Kr.
- **Tang:** e) Tang av jern, med mye korrosjon, særlig i krysset. Største lengde: 20,0 cm, største bredde over enden på nebbet: 2,3 cm, største bredde: 6,1 cm. Røntgen viser at tangen er godt bevart innenfor all korrosjon, nebb største lengde: 6,5 cm, største bredde: 4,0 cm. Den ene armen er knekt. Armenes største størrelse (målt fra bolten i krysset) hhv. 14 cm og 6 cm. Datering: 800-1050 e.Kr.
- **Fil:** q) Fil av jern, limt av to fragmenter, knekt i den brede enden. Største lengde: 14,3 cm, største bredde: 2,0 cm, største tykkelse: 1,0 cm. Etter konservering Største lengde: 14,2 cm, største bredde: 0,7-1,6 cm, største tykkelse: 0,5-0,6 cm.
- **Bryne:** h1) Stykke rektangulær bryne av kvartsitt av eldre

Figur 53 Hammer (c) fra Sele

Figur 54 Hammerhode/Saumlo (d) fra Sele

Figur 55 Tang (e) fra Sele

jernalders form, største bevarte lengde: 8,7 cm, største lengde: 7,9 cm, største bredde: 2,8-3,2 cm, største tykkelse: 2,1-2,2 cm. Brynet har en dyp fure parallelt med langsiden. Datering: 1-1050 e.Kr.

- **Bryne:** h2) Stykke bryne av kvartsittisk skifer. Største lengde 10,2 cm., største bredde 2,6 cm. Datering: 1-1050 e.Kr.
- **Bryne:** h3) Stykke bryne av kvartsitt med avrundet tresidig tverrsnitt, litt bøyd i den ene enden. Største lengde: 8,7 cm., største bredde 2,3 cm. Datering: 1-1050 e.Kr.
- **Bryne:** h4) Tre fragmenter av bryne av skifer. Største lengde: 4,8 cm, 5,1 cm og 5,1 cm. Datering: 800-1050 e.Kr.

Figur 56 Fil (q) fra Sele

Joa

Gård: Joa **Kommune:** Sola **Gårdsnummer:** 34 **Funnet:** 1910

Museumsnummer: S3335 **Kjønn:** Ukjent **Struktur:** Grav under flat mark

Gravform/likbehandling: Ubrent

Gravgods: Sverd (a), ambolt (b), smeltedigel (c), støpeform (d), kjerringrokk (e), hammer (f).

Funnomstendigheter: Gravfunn under flat mark dekt med noen steiner.

Litteratur: Petersen 1958:53

Smedverktøy:

- **Ambolt:** b) Liten ambolt av jern, omtrent som R392. Høyde: 10,5 cm., lengde over flaten: 13 cm. Datering: 800-850 e.Kr.
- **Smeltedigel:** c) Liten smeltedigel av vèksten, formet som en kopp med rund bunn, uten håndtak, med en liten fortykkelse av veggen hvor et håndtak kan tenkes anbragt. Største lengde: 6,5 cm., største diameter: 5,2 cm. Datering: 800-1050 e.Kr.
- **Støpeform:** d) Støpeform til barrer. Firkantet, laget av en vèkstenlignende bergart. Lik form på hver side, nå i

Figur 57 Smeltedigel (c) fra Joa

fire bruddstykker. Største lengde: 20 cm. Datering: 800-1050 e.Kr.

- **Hammer:** f) Liten hammer av jern. Største lengde: 7,8 cm., største bredde: 1,7 cm., største tykkelse: 1,4 cm. Hammeren er korrodert, skafthullet bare synlig på røntgen. Avskallet både i bane og pen. Datering: 800-850 e.Kr.

Figur 59 Støpeform (d) fra Joa

Figur 58 Hammer (f) fra Joa

Hegreberg

Gård: Hegreberg **Kommune:** Rennesøy **Gårdsnummer:** 43 **Funnet:** 1940
Museumsnummer: S6782 **Kjønn:** Ukjent **Struktur:** Gravhaug 7x6,5 m i diameter
Gravform/likbehandling: Brent

Gravgods: Nål (a), ten (b), ring (c), mynt (d-e), ring ten (f), lodd (g), bronsekar (h), spenne (i), sverd (k), øks (l), tang (m), hammer (n), klinkhammer (o), ambolt (p), saumlo (q), stykker av jern til skrin (r), ildstål (s-t), stykke av kniv (u), stykke av hank (v), 35 båtsaum (w), jernkumper (x), fiskesøkke (z), bryne (æ-ø), spinneshjul (aa), brent leire (bb), ildslagningsflint (cc), flekke av flint (dd-ee), brent bein (ff), trekull og never (gg), forkullet nøtteskall (hh).

Funnomstendigheter: Funnet i en ganske lav haug som lå i skråningen på sydsiden av vestre del av Vestre Åmøy. Haugen ble undersøkt på grunn av nydyrkning.

Litteratur: Petersen 1942:25-30

Smedverktøy:

- **Tang:** m) Stykker av stor tang av jern av type som Grieg fig. 13. Største lengde: 33,5 cm. Det ene bein har et smalere nedre parti. Selve nebbet lå innleiret i en større jernklump. Tangen foreligger nå i tre deler, nebbpartiet for seg og de to bein hver for seg.
- **Hammer:** n) Stor hammer av jern som Grieg fig. 7. Største lengde: 11,5 cm., største bredde over skafthullet: 4,5 cm., skafthullet i seg selv er 3,2 x 2,5 cm.
- **Klinkhammer:** o) Klinkhammer av jern av type som Grieg fig. 2, men en del kortere i den tynnere del. Største lengde: 11,6 cm., største bredde 2,9 cm.
- **Ambolt:** p) Liten ambolt av jern av form og vesentlig også av størrelse ganske som Grieg fig. 25. Største lengde: 9,5 cm., største bredde øverst 6 cm., nedentil 1,7 cm.
- **Saumlo:** q) Saumlo av jern med to hull oventil som Grieg fig. 35, men samtidig med forsenkning som fig. 36. Dette eksemplar skiller seg fra de øvrige saumlo ved at det er et utpreget bredere parti der hvor hullene er plassert, og jevnbreddt i det smalere parti nedenfor. Største lengde: 14,4 cm., største bredde oventil 3,7 cm., nedentil 1,7 cm.
- **Bryne:** æ) Bryne av fin skifer, R. 424, avbrukket i den ene ende, skrått tilskåret eller tilspisset i den annen ende. Største lengde: 24,9 cm., største bredde: 2,4 cm.
- **Bryne:** ø) Sterkt tynnslitt bryne av skifrig bergart i tre sammenhørende deler som har kunnet settes sammen. Største lengde: 24,4 cm., største bredde i endene: 2,2 og 2,1 cm., største bredde på midten: 1,5 cm.

Figur 60 Del av tang (m) fra Hegreberg

Figur 61 Hammer (n) fra Hegreberg

Figur 62 Hammer (o) fra Hegreberg

Figur 63 Ambolt (p) fra Hegreberg

Figur 64 Saumlo (q) fra Hegreberg

Hommersåk

Gård: Hommersåk **Kommune:** Sandnes **Gårdsnummer:** 101 **Funnet:** 1922

Museumsnummer: S4228 **Kjønn:** Ukjent **Struktur:** Gravhaug

Gravform/likbehandling: Ubrent

Gravgods: Sverd (a), øks (b), tang (c), hammer (d), spenne (e), beslag (f).

Funnomstendigheter: Funnet under rydning av en haug. Faglig etterutgravning.

Litteratur: Petersen 1921-1924:8-9

Smedverktøy:

- **Tang:** c) Tang av jern, naglen bortkorrodert slik at armene ikke henger sammen. Begge armene korrodert i enden. Største lengde armer hhv: 26,8 og 29,0 mm. Datering: 800-950 e.Kr.
- **Hammer:** d) Hammer av jern, penen er skadet av et brudd på skrå. Rester av tre? i skafthullet. Største lengde: 7,6 cm, største bredde: 2,5 cm, bane største bredde: 2,4 cm, største tykkelse: 1,5 cm. Datering: 800-950 e.Kr.

Figur 65 Tang (c) fra Hommersåk

Figur 66 Hammer (d) fra Hommersåk

Erøy

Gård: Erøy **Kommune:** Suldal **Gårdsnummer:** **Funnet:** 1918

Museumsnummer: S4066 **Kjønn:** Ukjent **Struktur:** Flatmarksgrav

Gravform/likbehandling: Ubrent

Gravgods: Sverd (a), øks (b) spydspiss (c), hammer (d), hammer (e), ambolt (f), stang (g, h), skjøve (i), bryne (k, l), jernfragment (j), råknoll (m), perle (n), klinknagle(o), tann (p), smeltedigel (q), saumlo (r), fil (s), lenke(t), saks (u, v)

Funnomstendighet: Usakkyndig fremgravd ved dyrking.

Litteratur: Petersen 1958: 52.

Smedverktøy:

- **Hammer:** d) Hammer av jern med rester av treskaft, 16 mm langt. Mål: Stl: 10,9 cm, Stb: 1,5 cm. Datering: 800-1050 e.Kr.
- **Hammer:** e) Hammer av jern som R394 Mål: Stl: 15,2 cm. Stb: 4,1 cm. Datering: 800-1050 e.Kr.
- **Ambolt:** f) Ambolt av jern med et horn. Særlig ene kanten på banen er sterkt korrodert. Mål: Stl: 11,6 cm. Stb: 3,7 cm. Sth: 8,9cm. Datering: 800-1050 E.KR.
- **Bryne:** k) Bryne av mørk grå skifer som R424, tynnslitt på midten og i to deler. Mål: Stl: 53,7 cm. Stb: 4,1 cm. Stt: 1,8 cm. Datering: 800-1050 E.KR.
- **Bryne:** l) Fire fragmenter av fire bryner, alle med flekker av jernkorrosjon. (1) brynefragment av grå kvartsitt med avrundet, firesidig tverrsnitt, stl: 69 mm, stbr: 26 mm, stt: 28 mm. (2) brynefragment av lys grå skifer med flatt, spissovalt tverrsnitt, stl: 76 mm, stbr: 51 mm, stt: 10 mm. (3) Brynefragment av grå skifer med firesidig tverrsnitt, knekt i begge ender, stl: 90 mm, br:

Figur 67 Hammer (d) fra Erøy

Figur 68 Hammer (e) fra Erøy

Figur 69 Smeltedigel (q) fra Erøy

Figur 70 Ambolt (f) fra Erøy

10-12 mm, t: 8-13 mm. (4) Brynefragment av mørk grå skifer med firesidig tverrsnitt, splittet på langs, stl: 95 mm, br: 12-15 mm, t: 6-7 mm. Datering: 800-1050 e.Kr.

- **Smeltedigel:** q) Et fragment av en smeltedigel av sammensatt grå leire med korrosjonsflekker. Fragmentet består av halvparten av digelen. Mål: Stb: 2 cm. Sth: 2,2 cm. Datering: 800-850 e.Kr.
- **Saumlo:** r) En saumlo av rødlig jern med tre hull. Mål: Stl: 11,5 cm. Stb: 1,9 cm. Datering: 800-850 e.Kr.
- **Fil:** s) To fragmenter av jern, muligens av en fil, passer ikke sammen. Fragmentene er rektangulære med firesidig tverrsnitt uten egger. (1) Stl: 34 mm, stbr: 22 mm, t: 7-8 mm. (2) Stl: 44 mm, stbr: 26 mm, stt: 10 mm. Datering: 800-850 e.Kr.

Figur 71 Bryne (k) fra Erøy

Figur 72 Saumlo (r) fra Erøy

Stråpa

Gård: Stråpa **Kommune:** Suldal **Gårdsnummer:** 32 **Funnet:** 1957

Museumsnummer:S8435 **Kjønn:** Ukjent **Struktur:** Gravhaug, rund

Gravform/likbehandling: Brent

Gravgods: Sverd (a), øks (b), skjoldbule (c), pilspiss (d), bisset (e), sigd (f), hammer (g, h), fil (i), kniv (k), syl (l), nøkkel (m), hengsel (n), beslag (o), jernfragment (p), kam (q), bein (r)

Funnomstendighet: Faglig etterutgravning nær elv.

Litteratur: Petersen 1958a:18-20

Smedutstyr:

- **Hammer:** g) Hammerhode av jern, nærmest en grov smedhammer med skafthull på midten. Mål: Stl: 8,6 cm. Stb: 3,4 cm. Datering: 900-950 e.Kr.
- **Hammer:** h) Mindre tynslehammer av jern, omtrent jevn høy på begge sider av skafthullet, som ligger litt bakenfor midten. Mål: Stl: 8,8 cm. Stb: 2,1 cm. Datering: 900-950 e.Kr.
- **Fil:** i) Fil av jern, rustet vekk i den ene ende. Mål: Stl: 15 cm. Datering: 900-950 e.Kr.
- **Syl:** l) 2 smale jernspisser, tykke på midten, muligens syler. Den ene er avbrutt i den ene ende, 11,1 cm lang, den andre er i to deler, ca. 12 cm lang. Datering: 900-950 e.Kr.

Sør-Braut

Gård: Sør-Braut **Kommune:** Klepp **Gårdsnummer:** 20 **Funnet:** 1902

Museumsnummer:S2453 **Kjønn:** Ukjent **Struktur:** Gravhaug, rund

Gravform/likbehandling: Ubrent

Gravgods: Sverd (a), øks (b), spydspiss (c), kniv (d, g), syl (e), hammer (f), uviss (h), sigd (j), beslag (i,k), nagle (l), ildstål (m), avslag (n), lås (o), bryne (p, q), leirkar (r).

Funnomstendigheter: Faglig utgravning.

Litteratur: Helliesen 1903:101-102, 1906:82; Petersen 1958b:62

Smedutstyr:

- **Syl:** e) Krumsyl, 2,8 cm lang. Et 6,5 cm langt stykke av treskaftet er delvis bevart. Datering: 900-950 e.Kr.
- **Hammer:** f) Hammer av jern, med et stykke av treskaftet bevart. Hammeren er en del korrodert og penen er oppsprukket av korrosjon. Mål: Stl: 6,8 cm. Stb: 1,7 cm. Stt: 1,5 cm. Datering: 900-950 e.Kr.

- **Bryne:** p) Bryne av finkornet, mørk grå skifer. Det er avrundet i den ene enden, knekt i den andre, tykkest på midten. Brynet er misfarget av jernkorrosjon. Mål: Stl: 21,4 cm. Stb: 1,3 cm. Stt: 1,2 cm. Datering: 900-950 e.Kr.
- **Bryne:** q) Hengebryne av finkornet mørk grå skifer. Brynet er litt skadet i kantene, den øvre enden er skrått avslått. Nedre ende er skjev. Mål: Stl: 8,4 cm. Stb: 1,4 cm. Stt: 1 cm. Datering: 900-950 e.Kr.